

**Предлог План за измена на
ПЛАНОТ ЗА УПРАВУВАЊЕ со
Подрачјето на светско наследство
Природно и културно наследство на Охридскиот
регион
Верзија 0.4**

Programme co-funded by the
EUROPEAN UNION

**Предлог за измена на Планот за управување со природното и
културното наследство на Охридскиот регион**

ПЛАН ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ПОДРАЧЈЕ НА СВЕТСКО НАСЛЕДСТВО

**Изработен од БДС, Скопје и
СУСТКУЛТ Проектниот тим на општина Охрид**

СОДРЖИНА

1	Резиме	- 9 -
1.1	Кратка визија	- 9 -
2	ВОВЕД	- 13 -
2.1	СУСТКУЛТ Проект и СУСТКУЛТ Методологија	- 14 -
2.2	Статусот на подрачјето од Светско наследство на Охридскиот регион.....	- 16 -
2.3	Критериуми.....	- 18 -
2.4	Познати личности за заштитеното подрачје	- 19 -
2.5	Граници на заштитеното подрачје.....	- 21 -
2.5.1	Контактна зона	- 22 -
2.6	Исклучителна универзална вредност	- 22 -
2.6.1	Клучни вредности на Охридско Езеро	- 22 -
2.6.2	Клучни вредности на Национален парк Галичица	- 23 -
2.7	Интегритет и автентичност на природното и културното наследство на Охридскиот регион.....	- 26 -
3	Управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион -	29
-		
3.1	Цел на Планот за управување	- 29 -
3.2	Потреба за изработка на Планот за управување.....	- 30 -
3.3	Статус на Планот	- 31 -
3.4	Правна основа за изработка и донесување на Планот за управување	- 32 -
3.4.1	Процес на изработка на Нацрт Планот за управување	- 33 -
3.4.2	Процесот на изработка на Планот за управување започна во март 2009 год. и траеше до јануари 2010 година.	- 34 -
4	Историски развој и начин на живот на средновековниот Охрид	- 37 -
4.1	Историски развој.....	- 37 -
4.1.1	Праисторија и антика.....	- 37 -
4.1.2	Среден век	- 42 -
4.1.3	Османлиски период	- 43 -
4.1.4	Преродбенски период.....	- 44 -
4.1.5	Период помеѓу двете светски војни	- 46 -
4.1.6	Охрид во рамките на СФРЈугославија	- 47 -
4.1.7	Охрид во самостојна Македонија	- 48 -
5	Вредности на заштитеното подрачје на Охридскиот регион	- 51 -
5.1	Исклучителна универзална вредност на заштитениот регион - вековна синтеза на иконската природа и древните градителски формации.....	- 51 -

5.2	Културни вредности	- 51 -
5.2.1	Културен пејсаж	- 52 -
5.2.2	Културно наследство	- 53 -
5.2.3	Недвижно културно наследство	- 53 -
5.2.4	Урбанистичко-архитектонски вредности	- 53 -
5.2.5	Рурални области во Охридскиот регион.....	- 60 -
	Крајбрежни рурални населби.....	- 61 -
5.2.6	Културно – уметнички вредности.....	- 62 -
5.3	ПРИРОДНИ ВРЕДНОСТИ НА ОХРИДСКИ РЕГИОН	- 83 -
5.3.1	Податоци за природните вредности на Охридско Езеро	- 83 -
5.3.2	Природни вредности на копнен дел од Охридски Регион.....	- 86 -
5.3.3	Природно наследство на Охридскиот регион	- 87 -
5.4	Општествено - економски вредности	- 90 -
5.4.1	Општествени вредности	- 90 -
5.4.2	Научно - образовни вредности.....	- 90 -
5.4.3	Економски вредности.....	- 91 -
6	Фактори и ризици кои ги загрозуваат вредностите на Охридскиот регион ...	- 97 -
6.1	Фактори кои ги загрозуваат културните и природните вредности.....	- 97 -
6.1.1	Урбанистичко-архитектонски вредности	- 97 -
6.1.2	Културно-уметнички вредности	- 98 -
6.1.3	Природни вредности	- 99 -
6.1.4	Други вредности	- 100 -
6.1.5	Туризам	- 102 -
6.1.6	Инфраструктура	- 102 -
6.1.7	Општествено-економски вредности	- 103 -
6.2	Ризици кои ги загрозуваат вредностите.....	- 103 -
7	Потенцијали на природното и културното наследство на Охридскиот регион ...	- 113 -
8	Визија.....	- 119 -
9	Општи цели на Планот за управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион.....	- 124 -
10	Клучни прашања на управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион.....	- 128 -
10.1	Општи мерки на управување	- 128 -
10.2	Правна рамка на заштита	- 128 -
10.2.1	Национално законодавство.....	- 129 -

10.2.2	Соработка на државните органи со институциите од приватниот сектор	130 -
10.2.3	Управување со културно и природно наследство.....	130 -
10.3	Сопственост.....	131 -
10.4	Достапност на јавноста.....	131 -
10.5	Користење.....	131 -
10.6	Научни истражувања.....	131 -
10.7	Образовни програми.....	132 -
10.8	Прмет со недвижностите.....	132 -
10.9	Финансирање.....	132 -
10.10	Урбан развој.....	132 -
10.10.1	Состојба на недвижното културно наследство.....	133 -
10.10.2	Просторно - урбанистичка документација.....	135 -
10.10.3	Урбан развој на Охридскиот регион во ЦЦ век и денес.....	136 -
10.10.4	Состојбата на градовите и населбите во заштитеното подрачје.....	137 -
10.11	Инфраструктура на Охридскиот регион.....	141 -
10.11.1	Комунална инфраструктура на Охридскиот регион.....	141 -
10.11.2	Енергетска инфраструктура.....	142 -
10.11.3	Сообраќајна инфраструктура.....	143 -
10.12	Конзервација, реставрација, ревитализација и одржување.....	144 -
10.12.1	Реставрација на сакрални објекти.....	144 -
10.12.2	Конзервација на објектите од профана архитектура.....	149 -
10.13	Спроведување на проекти.....	155 -
10.14	Одржување.....	155 -
10.15	Општи забрани (режим на заштита).....	156 -
10.15.1	Културно наследство.....	156 -
10.15.2	Природно наследство.....	157 -
10.15.3	Забрана за движење на одделни видови пловни објекти.....	157 -
10.15.4	Привремена или трајна заштита.....	157 -
10.16	Манаџмент во туризмот.....	157 -
10.17	Кадровски потенцијал и едукација.....	159 -
10.17.1	Кадровски потенцијал.....	159 -
10.17.2	Едукација.....	160 -
11	Акциски план.....	164
12	Спроведување – Имплементација.....	185 -
12.1	Одговорност и администрација.....	185 -
12.2	Финансирање и потребни средства.....	186 -

12.3	Мониторинг и ревизија на Планот за управување.....	- 186 -
13	ПРИЛОЗИ.....	- 187 -

1. РЕЗИМЕ

1 Резиме

1.1 Кратка визија

Планот за управување обезбедува *Визија* за иднината на природното и културното наследство на Охридскиот регион како светско наследство. Визијата е дизајнирана да ја одржи универзална вредност и исклучителното значење на Регионот, како придобивка за идните генерации, истовремено грижејќи се за зачувување на автентичноста на вредностите. Користејќи го статусот на светско наследство со потврдени универзални вредности како стратешки потенцијал за унапредување на локалната заедница и како добро на сите нејзини граѓани, Република Македонија ќе го промовира значењето на природното и културното наследство на Охридскиот регион.

Подрачјето на Светското наследство на Охридскиот регион, со свеста за вредноста на природно и културното наследство што го поседува, ќе го темели својот просперитет на обмислена политика при управувањето со него, на начин со кој ќе се задоволат потребите на сегашните генерации, со цел на идните да им се пренесе со целата своја убавина, разновидност и автентичност.

Развојот во Охридскиот регион треба да се базира на хармоничност на односите помеѓу природното и културното наследство и новите содржини на просторот на копното и езерото, помеѓу социјалните потреби, економските активности во природното и во културното опкружување.

Заради урбанистичко-архитектонските и природните вредности на заштитениот простор на Светското наследство на Охридскиот регион, просторниот развој ќе биде раководен од принципите на интегралната заштита, односно почитување на традиционалните урбанистички модели, зачувување на природното наследство и пејзажот на Охридскиот регион и неговата целовитост и интегритет. Воедно неопходно е воспоставувањето на рамнотежа помеѓу потребите на современиот живот и зачувување на уникатните универзални природни и културни вредности.

Заради зголемување на капацитетите на самоодржливост на природното и културното наследство на Охридскиот регион и негова зголемена вредност ќе се пристапи кон поголемо учество во задоволување на потребите за ревитализација на просторот, за задоволување на културните, едукативните и научните потреби на општеството на национално и меѓународно ниво. Предвидени се возобновување на пра-фукциите, и додавање на нови компатабилни програмски содржини на одредени ареали во централното градско јадро на градот Охрид, како и збогатување на културнта порака на регионот (Возобновување на Светиклиментовиот универзитет на Плаошник);

2. ВОВЕД

2 ВОВЕД

Република Македонија располага со богати природни и културни вредности коишто по својата разновидност претставуваат привлечни туристички мотиви - езера, високи планини, шуми, реки, извори како и бројно недвижно, движно и духовно културно наследство.

Мноштвото од сакралното и профаното културно наследство како и археолошките локалитети на кои се утврдени траги на живот од најраните облици на цивилизациското живеење, импозантни мозаични претстави од римската епоха и раното христијанство со исклучителни естетски вредности и нивниот спој го сместуваат регионот во еден од ретките со ваква интензивната и хармонизирана концентрација на културно наследство со карактеристики на извонредна презервација и автентича заштита.

Во таа насока Министерството за култура преку системот на своите институции надлежни за зачувување на светското културно наследство во регионот ја обезбедува соодветната заштита и третман според сите модерни стандарди и трендови во сегментот на заштитата.

Од вкупната територија на државата 40% се шуми и шумско земјиште, 51% е земјоделско, а 9% е непродуктивно земјиште. Територијата на Македонија е ридско-планинска, испресечена со котлини и речни долини, добро развиена хидрографска мрежа и три поголеми природни езера: Охридското, Преспанското и Дојранското Езеро.

Основни карактеристики на биолошката разновидност на Македонија се нејзината хетерогеност и високиот степен на реликтност и ендемизам. Според анализата за богатството на биолошката разновидност во однос на други земји во Европа, Република Македонија е рангирана на самиот врв од листата на држави кои се означени како "European Hotspot".

Еден од најрепрезентативните региони во Република Македонија по своите природни и културни вредности е Охридскиот регион.

Охридското Езеро се наоѓа во југозападниот дел на Република Македонија на надморска височина од 693,17 метри со површина од 358,2 км², од која на Република Македонија ѝ припаѓаат 249 км². Охридската котлина на чие дно лежи Охридското Езеро е настаната по тектонски пат во терциерниот период, пред повеќе од 3 милиони години. Со своите 288,7 метри длабочина Охридското Езеро е познато како најдлабоко езеро на Балканскиот Полуостров.

Во Охридското Езеро, заради географската изолираност и повољните хидрографски услови, зачувани се и во него живеат голем број растителни и животински организми, од кои повеќето се ендемични.

Охридското Езеро претставува еден од најзначајните центри на биолошка разновидност во Европа со околу 1200 нативни видови, од кои 586 се животински видови, а околу 614 растителни видови. Посебно значајни за науката се 212 ендемични видови, од кои 182 се животински видови. Еден дел од нив претставуваат живи фосили, речиси неизменети од времето на терциер, како што се ендемскиот сунѓер, реликтните видови полжави, а од рибите охридската пастрмка и белвицата.

Во однос на застапеноста на видови како и по процентот на ендемичност, Охридското Езеро ни малку не заостанува зад класичните примери со богатство на ендемизам, како што се Бајкалското Езеро во Сибир и езерото Тангањика во Африка. Сродноста на охридските ендемични форми со терциерните фосили, зборува за тоа дека флората и фауната на Охридското Езеро е последниот остаток од стариот воден свет на Евроазиското копно. Оттаму и нејзиното извонредно значење за светската наука.

Министерството за животна средина и просторно планирање на Република Македонија како надлежен државен орган за заштита на Охридското Езеро, во соработка со најстарата научната институција во Македонија, Хидробиолошки завод од Охрид (основан во 1934 год.), перманентно ја следи состојбата на екосистемот на Охридското Езеро. Овој канстантен мониторинг овозможува увид во актуелната состојба на екосистемот, што ја олеснува постапката за евентуално преземање на навремени мерки за заштита и зачувување на ретката и уникатна флора и фауна којашто е од непроценливо значење не само за биолошката рамнотежа на овој единствен екосистем, туку има и општо национално но и пошироко глобално значење.

2.1 СУСТКУЛТ Проект и СУСТКУЛТ Методологија

СУСТКУЛТ” Достигнување одржливост преку интегриран пристап на управување со местата на културно наследство ” е проект финансиран од Европска Унија во рамките на програмата за Транснационална соработка од Југоисточна Европа(ЈИЕ)-приоритет 4.Главна цел на проектот СУСТКУЛТ е да се подобри ефективностa на управувањето со местата на наследство преку развој на заедничка методологија способна за валоризација на комплексноста на културното наследство на ЈИЕ.

Во СУСТКУЛТ се вклучени 12 институции од 7 земји (Италија,Словенија,Романија и Унгарија, Република Македонија и Албанија) создавајќи добро избалансирано партнерство од силна територијална важност.

Општина Охрид е партнер во проектот а водечки партнер е градот Венеција.Четири проектни партнери се впишани во листата на Светско наследство на УНЕСКО.(Охрид,Крф Берат и Венеција)

Проектот е структуриран во 7 Работни пакети (РП) :

РП 1 – Проектно и финансиско управување

РП 2 - Комуникација

РП 3 – Развој на размена на знаења за културното наследство

РП 4 – Заедничка трансационална методологија

РП 5 –Обука и подигнување на капацитети

РП 6 – Развој на планови за управување и евалуација

РП 7- Стимулирање на работни места и генерирање на приходи

РП 1 и РП 2 обезбедуваат правилно управување, координација и комуникација а другите работни пакети ги остваруваат суштинските активности за лесно и ефективно управување на проектните цели и временска успешна реализација на очекуваните резултати.Главните проектни активности вклучуваат поставување на 7 локални мрежи и трансационална мрежа на ЈИЕво полето на управување со културното наследство , креирање и развој на на Веб-Гис платформа за управување и промоција на културното наследство , креирање и реализација на трансационален пакет на обука (обука за on-line and on-site курсеви) за подигнување на капацитети за упоравување, развој / подобрување на плановите за уптавување мо местата на партнерите врз основа на заедничка методологија , дефинирање на одржлива рамка на маркетинг стратегија за местото- одредено културно наследство базирано на локална маркетинг анализа и бизнис план.

РП 6 се фокусира на конкретната употреба на заедничка флексибилна методологија дефинирана во РП 4 за создавање/ интеграција на плановите за управување на културното наследство во местата на партнерите.Активностите од Рп 6 предвидуваат да придонесат за ефективно управување со културното наследство во урбаното планирање / процесите на просторното планирање во местата на партнерите и ќе дејствуваат како средство за развој и реализација на конкретни мерки.

Со употребата на методологијата, специфичното културно наследство и културните вредности и практики на локалните заедници ќе бидат подобро разбани, сместени и унапредени во плановите за управување и постоечките инструменти за планирање. Работниот пакет ќе ја вклучи дефиницијата на конзистентен систем за вреднување кој ќе обезбеди развиената методологија да ги исполни своите цели. Вреднувањето ќе се одвива низ повратните информации и проценки собрани преку локалните мрежи (РП 3). Местата на партнерите ќе дејствуваат како пилот подесувања за примена на методологијата за да се овозможи добро темпирање, прилагодување и подобрување на РП 4.

Планот за управување во контекст на светско наследство е концепт на интегрирано планирање и акции кој ги поставува целите и мерките за заштита, конзервација, употреба и развој на местата со светско наследство. Верзијата на "Оперативен водич за имплементација на Конвенцијата за Светско Наследство", која стапи во сила на 1-ви Фебруари 2005 направи ваквите планови да станат задолжителни за добра кои се впишани во листата на светско наследство.

Одговорни институции за подготовка на План за Управување (ПУ) за Охридскиот регион како светско природно и културно наследство се: Министерство за Култура и Министерство за животна средина и просторно планирање.

Процесот на подготовка на ПУ започна во Март 2009. Во Јануари 2010 нацрт планот за управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион беше поднесен до центарот за светско наследство и во Декември 2011 советодавните тела на УНЕСКО ги испратија нивните коментари и препораки за понатамошна подготовка.

За реализација на проектните активности Општина Охрид треба да подготви план за управување со културното наследство на Охрид со апликација на СУСТКУЛТ методологијата врз постоечкиот нацрт план за управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион како место со светско наследство.

Создавањето на оваа Методологија е дел од РП 4 и е една од суштинските проектни активности; намерата е да биде конкретна секторска вкрстена алатка за ефективно управување со културното наследство во склоп на урбаното планирање и процесите на просторно планирање. Создадена е на база на постоечките интернационални искуства и најдобри практики (УНЕСКО, ИКОМОС и др.) и на потребата за создавање на регионален стратешки пристап за зачувување и промоција на културното наследство, целта на методологијата е дефинирање и размена на интегриран пристап способен за валоризација на комплексноста на културното наследство во регионот на ЈИЕ. Главни извори за создавање на овој документ се: УНЕСКО Оперативен водич за имплементација на светското наследство, Планови за управување со места на светско наследство, - практичен водич од Birgitta Ringbeck, проект водич Natereg (Програма на ЈИЕ), СУСТКУЛТ online обука на мултидисциплинарен курс на "Интегрирано Управување на места со културно светско наследство, "Дефиниција на модел за реализација на планови за управување на места под УНЕСКО" од Министерство за Култура на Италија.

Предвидено е заедничката методологија да биде алатка за управување на властите така што тие ќе можат да развијат нацрт планови за управување кои ќе ја балансираат заштитата и одржливата употреба на културното наследство во местата. Развојот на методологијата е базиран на принципот bottom-up пристап (учество на сите заинтересирани страни и консултации на локално ниво) и на learning-by-doing пристап. Местата со наследство на проектните партнери се всушност гледани како "извори за

учење", кои ќе бидат искористени и на локално и на транснационално ниво за развој и примена на методологијата.

Цели на СУСТКУЛТ Методологијата се :

- Одржување на рамнотежа на спротивставена употреба и различни побарувања од корисниците на местото : локална економија, граѓаните, туристите, сопствениците, конзерваторите и др.
- Одржување на рамнотежа на потребите за да се обезбеди долгорочна конзервација на остатоците со овозможување на пристап до најголем можен број на посетители.
- Обезбедување на усогласено интегрирање на местото во градот како значаен дел од заедничкото наследство

Развојот на СУСТКУЛТ Методологијата веше базиран на резултатите од три меѓусебно поврзани подактивности во склоп на РП 4: студија на улогата на културата за одржлив развој , прибирање на податоци за најдобри практики на партиципативно управување со наследството и идентификација на потребите и очекувањата на локалните заедници.

Фази на управувачко планирање се идентификувани од страна на проектот СУСТКУЛТ :

1. Предфаза
2. Фаза на планирање
3. Фаза на Имплементација
4. Мониторинг/Евалуација (фаза на преглед)

Вреднувани се и предложени различни нивоа на конкретни акции и методи/алатки со цел да се пронајде како местата треба да бидат управувани за да станат извори на одржлив развој.

Генерално проектот СУСТКУЛТ и Методологијата се во линија со рамката и принципите на светско наследство. Сепак не сите СУСТКУЛТ места се места на светско наследство и затоа СУСТКУЛТ Методологијата има намера да биде флексибилна алатка насочена кон места кои се и кои не се светско наследство.

2.2 Статусот на подрачјето од Светско наследство на Охридскиот регион

Конвенцијата за Светското наследство дефинира два различни вида на светско наследство: културно и природно. Комбинираните, односно мешаните локалитети ги содржат елементите на двата вида наследство.

УНЕСКО ја усвои Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство на својот Генералната конференција во Париз на 16 ноември 1972 година која беше ратификувана од страна на некогашната СФРЈугославија во 1984 година. Во Конвенцијата се наведува дека делови од културното или природното наследство се од исклучителен интерес и поради тоа треба да бидат зачувани како дел од светското наследство на човештвото како целина. Конвенцијата предвидува идентификација, заштита, конзервација и презентација на културните и природните локалитети со "Исклучителна универзална вредност". За еднаш запишаниот локалитет на Листата, надлежностите на Комитетот за светско наследство се однесуваат на следење на неговата конзервација, за период колку што тој останува запишан на Листата.

Да се има статус на светско наследство, односно, да се биде меѓу елитата на градови и локалитети кои поседуваат универзални природни и културни вредности, да се биде едно од 890-те места во светот, чии што вредности му припаѓаат на целото човештво е голема привилегија. Таа привилегија е дотолку поголема што подрачјето на Охридскиот регион е едно од само 25-те подрачја во светот, впишано во листата како интегрално добро, односно, поседува подеднакво природни и културни универзални вредности.

Но, истовремено тоа претставува огромна одговорност и обврска на целата општествена заедница за зачувување и заштита на универзални вредности, признати и верифицирани од целиот свет.

Статусот на заштитено наследство подразбира обврска за сите субјекти во системот при донесувањето на прописи и други акти како и при превземањето на дејствија и постапки врзани за тоа подрачје да ги применуваат светските стандарди во процесот на неговата заштита, односно, да ги применуваат меѓународните прописи и принципи што се содржани во бројните конвенции потпишани и верификувани од страна на Република Македонија, како и одлуките, препораките и упатствата на органите и телата на УНЕСКО.

Со добро обмислена политика за управување со природното и културното наследство и со адекватно промовирање на светското значење на Охридскиот регион, тој статус може да се искористи како стратешки потенцијал за унапредување на целата локална заедница и нејзините граѓани.

Охридското Езеро до 1912 година било заштитено со правни прописи на Османлиската Империја, а од 1912 до 1941 година со правни прописи од Кралството Југославија. Првото решение за заштита на Охридското Езеро по Втората светска војна е донесена во 1944 на првото заседание на АСНОМ. Потоа, Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата со Решението бр. 08-267 во 1963 год, го укинува претходното решение и Езерото го заштитува во категорија споменик на природата.

Собранието на Социјалистичка Република Македонија во 1977 год. донесе Закон за заштита на Охридското, Преспанското и Дојранското Езеро (Сл. весник на РМ" бр.45/77) со кој Охридското Езеро беше прогласено за заштитено подрачје во категорија "Споменик на природата", со површина од 200 км². Ова е трета категорија на заштитено подрачје согласно критериумите на Светската унија за заштита на природата (IUCN) и категоризација на заштитени подрачја согласно Законот за заштита на природата (Сл. весник на РМ" бр. 67/2004 и бр.14/2006).

Заради исклучителната вредност и пред се поради концентрацијата на културните добра старото градско јадро на Охрид е ставено под режим на заштита како споменичка целина со решение бр. 07-57/1 од 28.03.1968 донесено од Завод за заштита на спомениците на културата – Охрид.

Сите претходно елаборирани карактеристики придонесоа, Охридското Езеро да биде ставено на Листата на Светско културно наследство на УНЕСКО, под името: „Охридскиот Регион со неговите културни и природно историски аспекти и неговата еколошка средина”, под број МК - 99 во 1979 како природно наследство, а заради своите културни вредности, во 1980 год. како културно наследство.

За спроведување на заштитата и аспектите од природното наследство надлежно е Министерството за животна средина и просторно планирање, додека за аспектите на заштита на културното наследство надлежно е Министерството за култура.

Република Македонија доставува периодични извештаи за состојбата со Охридскиот регион како природно и културно-историско подрачје. Со Извештајот од 2005 год., а врз основа на постоечкото досие за номинација и податоците од проценките

беше констатирана потребата од ревидирање на границите на заштитениот регион и промена на името под кое е запишано доброто.

На предлог на Министерството за животна средина и просторно планирање и Министерството за култура, предложен е нов назив на номинацијата - **Природно и културно наследство на Охридскиот Регион**, и истото е прифатено на 30-тото заседание на Комитетот за Светско наследство, во јули 2006 год. во Вилнус, Литванија.

На 33-та седница на Комитетот за светско наследство на УНЕСКО која се одржа од 21-30 јуни 2009 година во Севиља, Шпанија, а поаѓајќи од евалуационите извештаи на ИКОМОС и ИУЦН донесена е одлука за прифаќање на предложената модификација на границите на природното и културното наследство на Охридскиот регион.

2.3 Критериуми

Во 1979 година Комитетот за светско наследство одлучи Охридското Езеро да биде впишано во Листата на светско наследство како природно наследство под критериумот (iii), односно сега критериум (vii).

Според Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство овој критериум за проценка на исклучителните универзални природни вредности на доброто претпоставува номинираното добро да содржи:

- Исклучителни-природни феномени или области со посебна природна убавина и естетска важност.

Со Одлука на Комитетот, во Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство е дефинирана категоријата на исклучителни универзални вредности, односно тоа претставува нешто толку исклучително што ги надминува националните граници и е од заедничко значење за сегашните и идни генерации за човештвото. Тоа значи дека постојаната заштита на овие вредности е од највисок приоритет на целокупната меѓународна заедница. За таа цел, Комитетот дефинира критериум за опис на овој тип на наследство (член 49).

Исто така, државата демонстрира целосна одлучност да го заштити доброто. Нејзината решеност се согледува преку прземање на соодветни политики, правна рамка, научни, технички, административни и финансиски мерки усвоени и предложени за заштита на доброто и неговите исклучителни универзални вредности (член 53).

Значењето, целите и начинот на заштита на природата преку заштитата на биолошката и пределската разновидност и заштитата на природното наследство има посебно општествено значење, кое произлегува од Уставот на Република Македонија (1991), Законот за заштита на природата ("Службен весник на РМ" бр.67/2004, 14/2006 и 84/2007 и ратификуваните меѓународни конвенции од РМ.

Заштитата на природата претставува интегрален дел од:

- а) единствената концепција за заштита и унапредување на животната средина;
- б) општата концепција за организација и уредување на просторот на регионот;
- в) концепција за вкупниот општествено-економски развој на регионот.

Концепцијата на заштитата на природата се базира на општите и посебни цели и насоки за заштита на природното наследство и заштита на биолошката и пределската разновидност.

Во 1980 год. извршена е промена во номинацијата со дополнување на критериумите за културно наследство (i), (iii) и (iv), и на Листата на Светско наследство

доброто е впишано како “Природното и културно наследство на Охридскиот Регион”, односно како МЕШОВИТО ДОБРО.

Критериум I – Културно добро што претставува ремек-дело на човечкиот креативен дух.

Охрид поседува голем број културни споменици (археолошки локалитети, цркви со фрески и ранохристијански базилики со подни мозаици, споменици од исламската култура, објекти од староградската архитектура, како и мноштво вредни икони, ракописи и друго движно наследство). Сите тие поседуваат вистински историски, архитектонски, културни и уметнички вредности, меѓутоа ниеден од нив сам за себе не ги исполнува критериумите за извонредна универзална вредност. Нивната концентрација во старото градско јадро на Охрид, кое самото по себе има големо значење, како и по бреговите на Охридското Езеро и поширокиот простор со кој сочинуваат една извонредно хармонична целина, е она што овој регион го чини единствен и го оправдува неговото значење како извонредна универзална вредност.

Критериум III – Да претставува единствено или барем извонредно сведоштво за културната традиција на одредена постоечка или исчезната цивилизација.

Вековната синтеза на исконската природа и остатоците од материјалното и духовното наследство на повеќе цивилизации кои тука престојувале или од тука поминувале, квалитетот и разновидноста на културното наследство, како и извонредната сочуваност и автентичната заштита, го прават ова подрачје единствено.

Критериум IV – Да претставува извонреден пример на градба, архитектонски или технолошки ансамбл или пејзаж кој ги отсликува значајните епохи на човечката историја.

Старото јадро на градот Охрид претставува единствена сочувана автентична урбана целина, прилагодена на положбата на езерскиот брег и конфигурацијата на теренот, со сакрална и профана архитектура од висок квалитет. Уште во античкиот Лихнид (старото име на градот) се присутни плански архитектонски решенија, со форум, јавни, станбени и сакрални објекти со потребната инфраструктура.

Од особена важност е ранохристијанската уметност од IV до VI век, со пространи базилики чии подови се покриени со извонредни мозаици, на која се надоврзува византиската уметност (IX-XIV век), со голем број сочувани сакрални објекти од разни типови, со внатрешност богато украсена со фрески, икони и црковен мобилијар.

Посебно место во градителското наследство на Охрид и припаѓа на неговата староградска архитектура, особено заради фактот што овде е сочуван типичниот изглед на ориентална градска куќа од XVIII и XIX век. Ваквиот тип на куќи, присутен и во други градови не само во Македонија, овде се развил во една оригинална, локална варијанта. Ограничениот простор за зидање диктирал и формирање на многу тесни улочки. Недостигот на светлина и воздух се надоместувал со градење на повеќе катови во височина, од кои секој нареден е поширок од претходниот и со голем број на широки прозорци.

Степенот на развој на оваа архитектура се должи, пред сè, на тоа што со векови народните мајстори ги наследувале и усовршувале знаењата и традициите на своите претходници, така што во XIX век, кога Охрид го достигнал својот економски зенит, тие го постигнале и максимумот во оваа станбена архитектура.

2.4 Познати личности за заштитеното подрачје

Охридската тврдина во петтоаголна форма изградена од делкан камен, се наоѓа на висока карпа. Нејзината вкупна должина изнесува 4.400 чекори. Во

надворешната тврдина, која се наоѓа на рид, постои и Внатрешна тврдина, која гледа кон север, а чиишто ѕидини се високи точно 40 аршини. На градителот на Охридската тврдина му нема рамен.

Евлија Челеби (турски патеписец, 1670)

Од тоа место се гледа скоро целото Охридско Езеро со исклучок на неговиот најјугозападен крај, каде што се наоѓа на многу тесен појас Охрид, древната Ахрида, кој со својот рид и својата крепост, расположени на бреговите на езерото, многу потсетува на Женева, расположена на Леманското Езеро. Ваквата споредба на посетителот уште повеќе му се наметнува поради истата сина и просирна боја на водите, својствена и за двете езера. Ако треба да се определи кое од двете е побистро, тогаш тоа ќе биде Охридското, зошто, како и во Рона кај Женева, човек и тука може да ги забележи рибите на дното на езерото дури и од прозорците на манастирот.

Д-р Ами Буе (француски патеписец, 1836/38)

Дајте ми крилја ја да си метнам
И в наши ст'рни да си прелетнам
На наши места ја да си идам
Да видам Охрид, Струга да видам
Тамо зората греит душата
И с'нце светло зајдвит в гората
Тамо дарбите природна сила
Со с'та раскош ги растурила
Бистро езеро гледаш белеит
Или од ветар синотемнеит
Поле погледниш или планина
Сегде божева је хубавина

Константин Миладинов (македонски поет, 1860)

Тоа што имаше сила да ме привлече, ме привлече, ме победи, поради кое јас не можев со часови, со денови, со денови и ноќи да се одделам од брегот на Охридското Езеро.

Бранислав Нушиќ (југословенски книжевник, 1894)

Охридската околина, приближувајќи се со брод од манастирот Св. Наум, се споредува со најубавите глетки во светот. Виолетовите пирамиди на албанските планини на запад се надвиснуваат една над друга. Нежно развигорче ја придвижува површината на езерото во која се отсликуваат белите облаци. Постепено, белиот ридест град избива на површината на сината вода со урнатините на Цар Самоиловата тврдина на врвот. Цркви, кубиња, кули се појавуваат една по друга. Белите ѕидови на куќите, црвените и сиви покриви, жолтеникавите карпи, сите тие се во склад со јасно зелената боја на тополите, овошките и врбите. Езерскиот брег чиниш е расцветан, полн со олеандри, вистари, чемпреси, розови грмушки и еноормно голем број на смокви.

Стојан Прибичевиќ (американски новинар, 1905)

Вие можете од чардакот или од високиот прозорец да го почувствувате и видите она што е, како што изгледа, главната цел на оваа архитектура и најголемата потреба на овие луѓе: воздухот и сонцето и убавината на видикот на Езерото и на пределите околу него.

Иво Андриќ (писател, добитник на Нобеловата награда за литература, 1955)

Човек би рекол дека пред себе има дел од море истргнат од океанот и фрлен меѓу недостапните планини кои го опкружуваат од сите страни. На Охридското Езеро навистина му одговара името-македонско слатководно море-и тоа не само по топлината на сината боја која е поинтензивна од небесното синило.

Академик д-р Синиша Станковиќ (југословенски биолог, 1959)

Охридските фрески имаат своја посебност. Оваа уметност, пред сè, пленува со својата сила и машкост.

Академик Виктор Лазарев (советски византолог, 1961)

Ги посетив црквите во Охрид, ги има околу триесет. Тоа е единствено сведоштво дека помеѓу византското црковно сликарство, Равена и Сицилија, од една страна, и италијанската ренесанса од друга страна, не постоела празнина. Охрид е значаен мост на европската уметност.

Сер Херберт Рид (британски историчар на уметноста, 1961)

Денес не е можно да се студира византиска уметност ако не се посети Македонија... Гледајќи ги фреските во Света Софија во Охрид, особено се забележува начинот на кој непознатите уметници ги постигнувале ликовните решенија во композициите. Потполно е неоправдано да се зборува за постоење на чиста византиска школа.

Дејвид Талбот Рајс (британски византолог, 1961)

Во Охрид, во 1945 год., навистина дојдов поради фреските...Запад воопшто не ја познава нашата ренесанса. Запад долго не го сфаќаше словенскиот национален придонес за современото сликарство.

Илја Еренбург (советски писател, 1965)

Охрид има голем број стари цркви. Постои една што постоела уште пред седмиот век, пред доаѓањето на Климент. Таа е изградена под високата кула на тврдината, а за време на турското владеење била претворена во џамија. Оваа црква е реконструирана пред неколку години. На нејзината јужна страна се наоѓа Климентовиот гроб, кој сам си го изградил, каде што бил закопан на 26 март 916 год.

Танг Куангши (кинески публицист, писател и преведувач, 1986)

Фасцинантно е тоа што се случува во археолошките локалитети во Охрид. Станува збор за вистинска ренесанса на македонската археологија и уметност поврзани за Охрид.

Академик д-р Дејан Медаковиќ (историчар на уметноста, 2002)

Ова се само некои од многуте впечатоци за Охрид кои доволно може да помогнат во разбирањето на Охрид и неговите убавини, комплексноста, вредностите и нивното возбудливо единство.

2.5 Граници на заштитеното подрачје

Во 1979 година кога Охридскиот регион беше впишан во Листата на светското наследство. Во документите за номинација границите не беа прецизно дефинирани, од кои причини во 2009 година, согледувајќи ја реалната состојба, извршено е ново дефинирање на границите на заштитеното подрачје и истото е прифатено од Комитетот за Светско наследство во Севиља-Шпанија.

Границата на Природното и културно наследство на Охридскиот регион започнува од граничниот премин кај Свети Наум од каде што се протега на исток и североисток по граничната линија помеѓу Република Македонија и Република Албанија се до граничниот столб Ф 11/1. Оттука границата свртува кон север, избива на надморска висина од 1102 м на Стара Галичица, од каде што се издига кон поголема надморска висина а потоа се спушта по суводилицата која завршува кај месноста Липова Ливада на надморска висина од 1568 м. Одовде границата свртува кон исток и води по асвалтниот пат до месноста Долна Плос, од каде што го менува правецот кон север искачувајќи се на врвот Томорос - т.т. со кота 1673 м. Оттука границата го

задржува истиот правец и води по возвишенијата Пресека - т.т. со кота 1633 м, Тумба - т.т. со кота 1605 м, Шагон - т.т. со кота 1622 м, Самар - кота 1657 м, Црвен Камен - т.т. со кота 1660 м, Гарванов Камен, Самерница - т.т. со кота 1346 м, Бајчинов Рид - т.т. со кота 1380 м, го сече патот Охрид - Ресен и избива на возвишението Прчишта - т.т. со кота 1184 м а потоа на Стогово - т.т. со кота 1327 м и на Калипадинје - кота 1372 м. Оттука границата продолжува да се протега кон север и се спушта на висинската точка со кота 1268 м, минува низ ридот Никотинец - кота 1131 м, од каде што се спушта кај месноста Привја Вода - кота 899 м. Одовде границата го менува правецот и се протега на северозапад искачувајќи се на ридот Градиште - т.т. со кота 1086 м. Оттука границата се спушта и минува низ јужните делови на Дебрца, потоа низ ридот Горица - т.т. со кота 877 м, ја сече Сатеска Река, минува низ месноста Горна Тумба и котата 1270 м, потоа низ возвишението Кодра Маре - т.т. со кота 1436 м и висинската точка со кота од 1522 м, се спушта кон месноста Гриковец, минува низ селото Тоска и избива на висинската точка 971 м. Одовде границата го менува правецот кон југ, ја сече реката Црни Дрим, минува низ Суво Поле, потоа низ т.т. 754 м и 714 м, го сече брдото Долна Краста, го сече патот с. Враништа - с. Октиси, минува низ висинската точка 752 м и низ источните делови на Синје Брдо, минува низ висинската точка 864 м, го сече патот Струга - с. Вишни, минува низ котата 1026 м, потоа низ месностите Банго и Цонга, висинската точка 1165, тригонометриските точки 1144 (Каралиште), 1103 (Красје) и 1179 и избива на граничниот премин Кафа Сан на македонско-албанската граница. Оттука границата го менува правецот кон исток и во должина од 2, 2 км води до брегот на Охридското Езеро по границата спрема Албанија а потоа се протега низ Охридското Езеро за да заврши на граничниот премин кај Св. Наум. **(Прилог-Карта со граници)**

Површината на Природното и Културно наследство на Охридскиот регион изнесува 833,5 км².

2.5.1 Контактна зона

УНЕСКО препорачува дека секое Светско наследство треба да има дефинирана контактна зона која треба да обезбеди дополнителна заштита.¹

За руралните делови на Охридскиот регион екстензијата на контактната зона, прифатена од локалните власти, ќе биде од 1 до 3 км во зависност од топографијата на теренот.

Контактната зона ќе биде дополнително прецизирана со донесување на Законот за управување со светското природно и културно наследство на охридскиот регион, Законот за прогласување на старото градско јадро на Охрид за културно наследство од особено значење и актите за ревалоризација на природното и културното наследство на охридскиот регион.

2.6 Исклучителна универзална вредност

Исклучителната универзална вредност на Охридскиот регион претставува природното и културното наследство кое ги надминува националните граници и подеднакво е значајно за сегашните и идните генерации како и за целото човештво.

При вреднувањето на просторот особено значење е дадено на геоморфолошките и топографските специфики, визуритите, атрактивноста на регионот и посебните климатски специфики.

2.6.1 Клучни вредности на Охридско Езеро

Охридското Езеро со своето потекло, староста, морфолошките карактеристики, олиготрофноста на водата или сиромашноста со органски материји, представува музеј на живи ендемични и реликтни видови на флората и фауната. Со

---

¹ UNESCO 2008 Operational Guidelines, 103-7

сите овие особености овој акватичен екосистем се вбројува во редот на светски познатите, од научен аспект, важни водени екосистеми, како што се Бајкалското Езеро и Тангањика. Заради сето ова Охридското Езеро беше прогласено како споменик на природата.

Природното и културното наследство на Охридскиот регион, содржи повеќекратни природни вредности. Нив пред се ги сочинуваат географско-амбиенталните својства на регионот во кои се соединети мотиви од исконската природа, пред се на Охридското Езеро. Во Охридското Езеро се регистрирани 146 ендемични видови, но сепак посебно значајни за науката се околу 212 ендемични видови на полжави, планарии, езерски сунѓери, алги, 17 автохтони видови риби и 87 видови птици, меѓу кои: пеликанот, малиот корморан, црвената чапја, ибисот, црниот штрк и други кои се вклучени во Светската и Европската Црвена листа на загроени диви видови.

Охридското Езеро со 212^{те} ендемични видови и површина од 358,2 км² најверојатно претставува езеро со најголем диверзитет во светот, земајќи ја во предвид неговата површина.

Најексплицитна експресија на ендемизмот во Охридското Езеро е регистрирана кај групите од бенталната фауна, каде што постојат цели еволутивни линии: пијавици (Hirudinea), ракови (Crustacea), школки (Bivalvia) и полжави (Gastropoda) и сплескани црви (Turbellaria). Кај некои од спомнатите групи покрај големиот биодиверзитетот, посебно обележје претставува и нивото на ендемизам, кое се движи во границите од 54 % кај класата Hirudinea до 79 % кај класата полжави (Gastropoda). За одбележување е и големиот број реликтни видови алги, меѓу кои најбројни се дијатомеите.

2.6.2 Клучни вредности на Национален парк Галичица

Копнениот дел од Охридскиот регион зафаќа повеќе од 2/3 од Националниот парк Галичица или 18000 ха и се одликува со голем диверзитет на видови, живеалишта и екосистеми.

Шуми

Шумите во паркот имаат големо еколошко значење и вклучуваат повеќе типови живеалишта кои се сметаат за загроени или ретки во Европа, односно се значајни за зачувувањето на повеќе видови, кои исто така се сметаат за клучни вредности.

Согласно EUNIS класификацијата на типови на живеалишта од 2004, во паркот се среќаваат десет типови живеалишта (со вкупно 13 растителни заедници) кои се заштитени со Директивата на ЕУ за зачувување на природните живеалишта и на дивата фауна и флора. Меѓу нив, по своето значење се издвојуваат шумите од фоја (Пеониски шуми со фоја, EUNIS 2004: G3.933) кои во паркот опфаќаат три растителни заедници: *Pruneto-Celtetum* (Em 1989), *Biaro tenuifolii - Juniperetum excelsae* Em, and *Quercu- Juniperetum excelsae* Matevski et all. (prov.).

Грмушеста вегетација

Во паркот се среќаваат два типови на живеалишта со грмушки кои се сметаат за загроени или ретки во Европа, односно се важни за зачувувањето на некои клучни видови. Тука спаѓаат живеалиштата со грмушки од зеленика (живеалишта со грмушки од *Buxus sempervirens*, EUNIS 2004: F3.12) и живеалиштата со грмушки од модра смрека (предмедитерански живеалишта со грмушки од модра смрека, EUNIS 2004: F3.164).

Пасишта

Во паркот, согласно EUNIS класификацијата од 2004 година се среќаваат 4 типови од овие живеалишта, со вкупно 8 растителни заедници, кои се сметаат за

загрозени или ретки во Европа. Меѓу нив, брдските пасишта (Елино-Балкански степа со *Satureja montana*, EUNIS 2004: F1.21) се посебно значајни за голем број видови орхидеи во паркот. Пасиштата имаат и социо-економско значење за населението во паркот но и пошироко.

Хазмофитска вегетација и вегетацијата на сипари

Согласно EUNIS класификацијата од 2004 година се среќава два типа на хазмофитска вегетација (EUNIS 2004: H3.2A1 и EUNIS 2004: H3.2A11, со четири растителни заедници) и еден тип на вегетација на сипари (EUNIS 2004: H2.6, една растителна заедница) кои се сметаат за загрозени или ретки во Европа.

Водните живеалишта

Поради варовничкиот карактер на планината, водните екосистеми во паркот имаат големо еколошко значење за голем број на клучни видови. Меѓу нив се издвојуваат и два типови на живеалишта кои се ретки или загрозени во Европа (Привремени површински текови (влажна фаза) – EUNIS 2004: C2.26 и Вегетација на олиготрофни брзи потоци богати со варовник – EUNIS 2004: C2.5). Покрај нив се среќаваат уште најмалку 5 типови водни живеалишта кои се од посебно значење за зачувувањето на голем број клучни видови без`рбетници и `рбетници. Од нив, од посебно значење се извориштето Св. Наум, Црвена Локва, другите природни и вештачки локви, како и планинските и крајбрежните извори.

Пештери

Варовничкиот карактер на планината е причина за богатството на подземни геоморфолошки форми, како на пример пештерите кои претставуваат значајни живеалишта на повеќе клучни видови.

Според EUNIS класификацијата од 2004 година во паркот се среќаваат три типови на живеалишта кои се ретки или загрозени во Европа (EUNIS 2004: H1.1, H1.221 и H1.231). Од пештерите како значајни живеалишта се издвојуваат Мечкина Дупка, Воила, Лескоска Пештера и други.

Горенаведените живеалишта придонесуваат дел од паркот да биде прогласен за посебно подрачје за зачувување во рамките на Европската еколошка мрежа NATURA 2000.

Глобално загрозени видови

Според критериумите на IUCN во паркот се среќаваат повеќе видови кои се сметаат за глобално загрозени (статус „endangered“) од кои 4 вида без`рбетни, а 13 од `рбетните животни. Кон оваа група може да се додадат и 19 виши растенија од паркот кои се вбројуваат меѓу глобално ретките видови растенија, како и 15 видови габи од глобално значење.

Значајни популации од видовите кои се ретки или засегнати во Македонија во Европа или глобално

Од алгите 7 таксони кои се ретки во Македонија во паркот се претставени со значајни популации. Од вишите растенија се среќаваат 56 таксони, кои се ретки во Македонија (до 10 наоѓалишта). Кон нив треба да се додадат и локалните ендемити. Од маркомицетите, во паркот се среќаваат 47 видови кои се ретки или загрозени во Македонија или Европа. Од нив 38 имаат национално значење, 22 се со европско значење и 10 со глобално значење.

Од без`рбетниците кои се заштитени во Европа во паркот се среќаваат 11 видови чии популации се значајни на национално ниво. Меѓу нив се вбројува и еден вид чија популација во паркот има европско значење. Од ретките без`рбетници, во паркот се среќаваат 15 видови чии популации се значајни на национално ниво. Меѓу нив се

вбројува и еден вид чија популација во паркот има европско значење. Кон нив треба да се додадат и локалните ендемити.

Од `рбетните животни кои се заштитени во Европа во паркот се среќаваат 77 таксони чии популации се значајни на национално ниво, а 8 од нив имаат европско или глобално значење. Кон оваа група треба да се додадат и два вида птици чии популации се сметаат за значајни поради нивниот реликтен карактер.

Ендемски растенија и животни

Во Паркот се среќава исклучително голем број на ендемски растителни и животински таксони, и тоа 29 таксони од алги, 12 видови од скриеносемените растенија, 68 таксони од без`рбетните и 4 таксони од `рбетните животни. Покрај тоа се среќаваат и голем број на други таксони кои се ендемични за Македонија или Балканскиот Полуостров и тоа: 46 таксони од вишите растенија, 89 таксони без`рбетници и 14 таксони од `рбетните животни. Поради присуството на овие видови, паркот има големо значење за зачувување на биолошката разновидност во Македонија,

Видови од големо социо-економско значење

Во паркот се среќаваат голем број растенија и габи чии делови се собираат поради нивите хранливи, лековити и ароматични својства, за лична употреба или за комерцијална намена. Меѓу нив, по своето значење се издвојуваат охридскиот чај (*Sideritis raeseri*) и смреклинките (*Juniperis communis*).

Видови кои се силно препознатливи и атрактивни за локалното население и посетителите

Од вишите растенија тоа се галичичкиот смил (*Helichrysum zivojini*), галичичката качунка (*Crocus cvijici*), охридскиот чај (*Sideritis raeseri*), галичичкиот козинец (*Astragalus mayeri*), дивата фоја (*Juniperus excelsa*), персиската морина (*Morina persica*), галичичкиот чуваркуќа (*Sempervivum galicicum*), македонскиот даб (*Quercus trojana*), омеликата (*Genista radiata*) и *Lilium heldreichii*. Од габите, во оваа група на видови се вбројуваат јајчарката (*Amanita caesarea*), *Battarraea phalloides*, *Hymenochaete cruenta*, *Myriostoma coliforme*, *Pisolithus arhizus* и *Pyrofomes demidoffii*. Од без`рбетниците тоа се: *Anax imperator*, сарата (*Saga pedo*), *Paracaloptenus caloptenoides*, *Calosoma sycophanta*, *Carabus gigas*, алпската стрижибуба (*Rosalia alpina*) и еленчето (*Lucanus cervus*).

Од `рбетниците голем број од птиците се вбројуваат во оваа група, особено грабливите птици, пеликаните и многу други. Од цицачите тоа се кафеавата мечка (*Ursus arctos*), рисот (*Linx linx*), волкот (*Canis lupus*), дивата коза (*Rupicapra rupicapra balcanica*), обичниот елен (*Cervus elafus*) и срната (*Capreolus capreolus*).

Клучните вредности на природното наследство на Охридскиот регион се дадени во табели во прилог.

Според општите принципи на Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство, исклучителната универзална вредност на културно - историскиот регион во кој припаѓаат споменичките целини на градовите Охрид и Струга, најзначајните духовни центри како што се манастирските комплекси Св. Архангел Михаил - Св. Наум, Св. Богородица Захумска, Св. Богородица - Калишта и Св. Јован Богослов - Канео, и на големиот број населени места, се содржи во квалитетот на специфичната архитектура и успешното остварување на единството помеѓу градовите, населбите и природната околина на езерото.

Имајќи ги во предвид богатите природни, културно-историски, архитектонски, археолошки и етнолошки вредности кои на регионот му даваат посебност, единственост, репрезентативност, автентичност, зачуваност, разновидност и интегралност, создадени се можности регионот да претставува добро со највисоко

национално значење и универзални вредности за човештвото и неговата историја, култура, уметност и наука.

Исклучителната универзална вредност се потврдува и со некогаш познатата комуникација Виа Игнација, чија траса поминувала низ Охридскиот регион, поврзувајќи ги истокот и западот, односно Константинопол со Рим.

2.7 Интегритет и автентичност на природното и културното наследство на Охридскиот регион

Охридскиот регион е распространет покрај брегот на Охридското Езеро кое, настанато во дамнешните геолошки епохи со тектонско поместување на почвата, фасцинира со својата исклучителна природна убавина. Вклучувајќи ја историската споменичка целина на градот Охрид како центар, градот Струга, кој е распространет покрај водите на реката Црн Дрим која истекува од Охридското езеро, неколкуте рибарски населби лоцирани покрај бреговите на езерото, како и големиот број на археолошки локалитети и христијански духовни центри, **Охридскиот регион претставува исклучителна универзална вредност помеѓу природниот феномен и човековото делување.**

Од планините централно место во регионот завзема масивот Галичица со врвот Магаро (2275 м), додека планината Јабланица претставува западна граница на регионот со неколку врвови над 2000 м.

Старото градско јадро на Охрид претставува комплексна споменичка целина чие формирање, според потврдени артефакти и зачуваните објекти, опстојува без прекин од праисториските времиња, преку античкиот и доцноантичкиот период, раното христијанство, раниот и развиениот среден век, османлискиот период па се до денес, односно периодот од IV век пред н.е. до XXI век. Градот, формиран во карактеристични природно-географски, историски, етно-социјални и естетски услови на живеење и стопанисување, во изминатиот период, иако без урбанисти и архитекти, се издигал и развивал во една карактеристична хармонија, без тенденција за узурпација на простор и визури.

Градот Охрид претставува ретко архитектонско-уметничко остварување и богата ризница на архитектонско, археолошко, материјално и духовно богатство, со огромна концентрација на значајни споменички добра.

Долгиот историски континуитет на овој простор, со размена на културите помеѓу истокот и западот, на оваа мала територија формирал посебен идентитет, каков што не постои надвор од границите на регионот.

Интегритетот е дефиниран преку нераскинливата врска помеѓу природата и објектите од културно наследство. Ако Езерото не било таму каде што е со својата единственост и духовност, никогаш немало да се изградат објекти од исклучително значење и сите свртени кон езерото.

Интегритетот на езерото, чија површина е распределена на две држави – Македонија и Албанија, останува како отворено прашање, со оглед на фактот дека постоењето на административни граници се неприфатливи за природните богатства на Светот.

Автентичноста на природното и културното наследство е дефинирана преку исклучителните универзални вредности кои поединечно се образложени во продолжение.

3. ПЛАН ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ПРИРОДНОТО И КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ОХРИДСКИОТ РЕГИОН

3 Управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион

3.1 Цел на Планот за управување

Основна цел на Планот за управување е да ги валоризира, заштити и промовира универзалните природни и културни вредности на Охридскиот регион. За постигнување на таа цел, Планот за управување дава визија за управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион за еден подолгорочен период, насоки за негова реализација, искажани преку општите цели и предложените програми и активности, со препознатливи механизми и носители на активностите, рокови за нивна имплементација како и механизми за мониторинг. Тој го унапредува разбирањето на регионот, неговото толкување и користење како образовно средство, и поткрепа на локалната заедница во нејзиното културно, социјално и економско живеење. Планот за управување со Охридскиот регион има за цел да обезбеди целосна рамка за спроведување на одлуките за конзервација, управување и користење на доброто за период од десет години од денот на неговото усвојување. Во суштина, Планот има за цел:

- Обезбедување на статус и формален опис на значењето на доброто;
- Краток преглед на актуелните проблеми и предизвици;
- Дефинирање на целите за насочување на политиките и активностите во текот на десетгодишното користење на Планот.

Интегрална заштита на Охридскиот регион како светско природното и културното наследство ќе биде можно да се постигне остварувајќи ги следните општи цели:

- Обезбедување на законска рамка за зачувување на природното и културното наследство на Охридскиот регион, како светско наследство. Ова ги вклучува заштитата на природните вредности и подобрување на архитектонските и археолошките вредности и нивната урбана и пејзажна поврзаност.
- Промовирање на одржливо управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион;
- Зајакнување на правната и институционалната структура;
- Обезбедување ефикасна примена на законската и планска документација, заради зачувување на природното и културното наследство од прекумерна и неконтролирана урбанизација;
- Интегрална заштита на природното и културното наследство низ континуирана контрола на локалниот урбан развој;
- Економски развој на Охридскиот регион низ користење на потенцијалите на принципите на одржливиот развој;
- Зајакнување на институционалните капацитетите на сите нивоа;
- Создавање на услови за истражување, заштита, конзервирање, популаризација и унапредување на состојбата со природното и културното наследство во Охридскиот регион;
- Пренесување на исклучителните вредности на природното и културното наследство во Охридскиот регион на идните генерации, како дел од општото наследство на целото човештво;
- Спроведување на научни истражувања и воспитно-образовни активности;

- Спречување на активности кои негативно влијаат врз исклучителните вредности на природното и културното наследство во Охридскиот регион,
- Вклучување на Република Македонија и општините Охрид, Струга и Дебрца во меѓународниот систем на соработка и помош со цел меѓународната заштита на светското природно и културно наследство.
- Изготвување и реализација на програми и проекти заради заштита и унапредување на Охридскиот регион.
- Подигање на јавната свест за заштита и зачувување на природните и културните вредности на Охридскиот регион, постигнувајќи заедничко локално, национално и меѓународно партнерство во управувањето со Светското наследство.

3.2 Потреба за изработка на Планот за управување

На 16 ноември 1972 година во Париз е усвоена Конвенцијата за заштита на Светското културно и природно наследство. Според оваа Конвенција земјите потписнички се обврзаа (член 4 од Конвенцијата) да ја гарантираат идентификацијата, заштитата, конзервацијата, унапредувањето и пренесувањето на идните генерации културното и природното наследство од својата територија. Оперативниот водич донесен од страна на Комитетот за светско наследство јасно препорачува дека секоја земја потписничка на Конвенцијата треба да изготви План за управување за Светското наследство на својата територија, односно да утврди управувачки механизми за заштита и обезбедување на долгорочна конзервација на Светското наследство. Од земјите потписнички на Конвенцијата се очекува да гарантираат дека „секое номинирано добро треба да има соодветен план за управување кој ќе одреди како исклучителната универзална вредност на доброто ќе биде заштитена, почитувајќи ги мислењата на учесниците (Оперативен водич за имплементација на Конвенцијата за светско наследство, параграф 108 (УНЕСКО 2008)). Во последните години беше препознаена потребата од активно управување со Светското наследство, причина поради која УНЕСКО го ревидираше Оперативниот водич во делот за имплементација на Конвенцијата за светско наследство и во подобрување на процесот за номинација. Во иднина УНЕСКО очекува сите номинации да имаат изготвен план за управување како дел од нивните апликации.

Состојбата со Охридскиот регион, каде сопственичките и управувачките одговорности ги споделуваат поединци, групи или организации, изготвувањето на Планот за управување е драгоцен алатка за нивна стратешка координација. Во град со огромно наследство, управувачките промени на начин корисен за двете страни – историското опкружување и општината, е клучно. Планот за управување ќе му овозможи на Охридскиот регион да чекори во 21 век, потпирајќи се на своите темели како меѓународно важен град-регион на наследството.

Периодичните извештаи доставувани до УНЕСКО, кои имаат форма прифатена од секоја земја членка, содржат голем број на клучни прашања, вклучувајќи и примена на Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство но и состојбата со конзервацијата на секое поединечно наследство. Како дел од периодичните извештаи земјите учеснички е потребно да дадат извештај за управувачките подготовки и планови за управување „како споредба со состојбата од времето на впишување на доброто на листата за светско наследство„ (УНЕСКО, недатирано, II.4).

За прв пат по впишувањето на Охридскиот регион во Листата на Светското наследство во 1979 год., во септември 1998 год. беше извршен мониторинг на подрачјето од страна на заедничка мисија од UNESCO-ICOMOS-IUCN. Во извештајот на Мисијата, покрај оценката за состојбата на природното и културното наследство, беше повторно нагласена потребата од донесување на План за управување со подрачјето од Светското наследство на Охридскиот регион. Недопрената природна околина на

бреговите на Охридското езеро сериозно се нарушува со тенденцијата за зголемување на несоодветна и претерана урбанизација во крајбрежниот појас, нарушувајќи ја природната рамнотежа во регионот. **Во одредени делови на бреговите на Охридското Езеро степенот на урбанизација е зголемен до степен кој сериозно ги загрозува вредностите поради кои Охридскиот регион е впишан на Листата на светското природно и културно наследство.**

Не донесувањето и не спроведувањето на Планот за управување со заштитеното подрачје од Светското природно и културно наследство на Охридскиот регион², заедно со непочитувањето на просторните и урбанистичките планови од страна на градителите, ја влошува севкупната состојба во заштитата и, особено, го нарушува културниот пејзаж како најважна карактеристика на подрачјето.

Од причини што во номинацијата, прифатена во 1979 и 1980 година, за Охридскиот регион не беше неопходно изотврување на План за управување, Владата за Република Македонија одлучи за Охридскиот регион да се изготви План за управување како би се исполниле обврските произлезени од периодичните извештаи за наредниот период.

Токму затоа, со Планот за управување:

- се уредува планирањето и управувањето со природното и културното наследство во Охридскиот регион како светско наследство.

- се уредуваат правата и обврските на Република Македонија, на општините Охрид и Струга и Дебрца, како и правата и должностите на правните и физичките лица во однос на управувањето со природното и културното наследство во Охридскиот регион.

Потребата за изготвување на Планот за управување со Охридскиот регион произлегува како обврска од Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство (УНЕСКО).

Планот за управување ги пропишува мерките и активности за заштита на природните и културните вредности, особено на биолошката разновидност, поради кои Охридското Езеро е вклучено на Листата на светско наследство (УНЕСКО). Акциониот План на Планот за управување го објаснува начинот како ќе се спроведат мерките (временска рамка, финансирање и одговорни институции за имплементација).

3.3 Статус на Планот

Во националното законодавство на Република Македонија ваков вид плански документ за интегрално управување со природно и културно наследство предвиден е со Законот за управување со светското природно и културно наследство на Охридскиот регион³.

Според својот статус Планот за управување е обврзувачки документ, имено, планските документи, како и законските прописи кои ќе се донесуваат во иднина, ќе се изработуваат според принципот на ускладување со препораките и насоките содржани во Планот за управување за подрачјето од Светското природно и културно наследство на Охридскиот регион.

Со Законот меѓу другото е утврдено дека Владата на Р. Македонија на предлог на Управата за животна средина и Управата за заштита на културното наследство донесува план за Управување со светското природно и културно наследство на охридскиот регион.

---

² Изработен Јануари 2010 но не е донесен според Законот

³ Службен Весник на РМ Бр.75/2010

Законот ја утврдува содржината и постапката за негово донесување, спроведувањето на планот и формирањето на тело кое ќе го координира извршувањето на активностите предвидени во планот и надзорот врз неговата имплементација.

3.4 Правна основа за изработка и донесување на Планот за управување

- Препорака во Оперативниот водич за имплементација на Конвенцијата за Светското наследство (параграф 132) каде се препорачува секое светско културно и природно наследство треба да има План за управување.

- Заклучок на Владата на Република Македонија од 13.11.2007 год. со кој се задолжуваат Министерството за животна средина и просторно планирање и Министерството за култура да формираат тим за отпочнување постапка за подготовка на План за управување со Охридскиот регион како интегрално природно и културно наследство на светот.

- Заклучок на Владата на Република Македонија од 02 јануари 2009 год. со кој се задолжуваат Министерството за животна средина и просторно планирање и Министерството за култура да формираат тимови за подготовка на Планот за управување со Охридскиот регион како природно и културно наследство, да го подготват Нацрт планот најдоцна до 30.06.2009 год. и за тоа да ја информираат Владата на Република Македонија.

Во Република Македонија заштитата на природата е регулирана со Законот за заштита на природата (“Сл.весник на РМ” бр.67/2004, 14/2006 и 84/2007) преку заштита на биолошката и пределската разновидност и заштита на природното наследство во заштитени подрачја и надвор од нив.

Во согласност со Законот за заштита на природата, субјектите кои се надлежни за заштита и управување со заштитените подрачја донесуваат планови за управување и годишни програми за заштита на природата, по претходна согласност од Министерството за животна средина и просторно планирање. Согласно законот содржината на плановите за управување со заштитените подрачја е пропишана со правилник.

Плановите за управување со заштитените подрачја треба да се усогласени со целите, мерките и активностите за заштита и управување со заштитените подрачја, утврдени со Законот за заштита на природата, актот за прогласување на заштитеното подрачје, меѓународните стандарди и водичи, како и меѓународни договори ратификувани од Република Македонија и просторно планската документација.

Плановите за управување со заштитените подрачја се донесуваат за период од десет години, а најдоцна во рок од две години од денот на прогласувањето на заштитеното подрачје. Субјектите задолжени за вршење на работите за заштита и управување на заштитено подрачје, вршат оценка на резултатите постигнати со примената на планот за управување, најдоцна до истекот на седмата година од денот на донесувањето на планот. Исто така, субјектите се должни да отпочнат со изготвување на нови планови за управување со заштитените подрачја, најдоцна една година пред истекот на рокот за кој се донесени.

Во постапка за донесување на плановите за управување со заштитените подрачја, Министерството за животна средина и просторно планирање и субјектите кои управуваат со заштитените подрачја организираат јавна расправа. Во Р. Македонија заштитата на културното наследство е регулирана со Закон за заштита на културното наследство (Службен весник на РМ бр. 20/04 и 115/07). Со овој Закон не е предвидена обврска да се носат планови за управување за заштитените подрачја.

3.4.1 Процес на изработка на Нацрт Планот за управување

Во соработка со УНЕСКО-БРЕСЦЕ од Венеција, кон крајот на октомври 2008 год. во Охрид беше организирана работилница на која претставници од Црна Гора ги пренесоа своите искуства од изготвување на Планот за управување на подрачјето на Котор. Целта на работилницата, на која присуствуваа претставници од Министерството за култура, Министерството за животна средина и просторно планирање, невладини организации, Македонскиот национален комитет на ИКОМОС, како и од општините Охрид, Струга и Дебрца, беше запознавање на учесниците со принципите, искуствата и методологијата, како појдовна основа за изработка на Планот за управување.

Со Одлуката од Првиот состанок на Националната комисија за УНЕСКО на РМ (01.12.2008 год.) беше предложено Министерството за животна средина и просторно планирање да ги формира работните тела (Координативно тело, стручни работни групи и советодавно тело) за изготвување на Планот за управување на Охридскиот регион како природно и културно наследство.

Согласно Нацрт записникот од Четириесет и четвртата седница на Владата на Република Македонија од 02.01.2009 год. (точка 34) Министерството за животна средина и просторно планирање и Министерството за култура, кои имаат клучна улога во изработката и донесувањето на Планот за управување, беа задолжени да формираат тимови за подготовка на Планот за управување со Охридскиот регион како природно и културно наследство.

Носители на активностите за изработка на Планот за управување со Охридскиот регион како Светското природно и културно наследство, се Министерството за култура-Управа за заштита на културното наследство - за делот за културното наследство и Министерството за животна средина и просторно планирање – Управа за животна средина - за природното наследство, одредени од Владата на Република Македонија. Финансирањето на активностите за процесот на изработка на Планот за управување – делот за културното наследство, се обезбедува од буџетот на Министерството за култура – Национална комисија за УНЕСКО, а за делот за природното наследство треба да биде обезбедено од буџетот на Министерството за животна средина и просторно планирање и од Национална комисија за УНЕСКО. За изработка на Планот за управување од страна на секој од носителите на активностите се формирани Координативни тела (по 4 члена) и работни групи составени од претставници од релевантни јавни и национални институции:

- Завод за заштита на спомениците на културата и музеј – Охрид;
- Национален конзерваторски центар – Скопје;
- Просторно информативен систем;
- Агенција за катастар на недвижности;
- Хидробиолошки завод-Охрид;
- ЈУ Национален парк Галичица – Охрид;

Советодавно тело за културното наследство (2 члена) составено од истакнати претставници од културата и културното наследство.

Од 13-16 декември 2009 година во Охрид во организација на УНЕСКО – БРЕСЦЕ се одржа работилница на која на тема „Имплементирање на Планот за управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион“. На работилницата се утврдија насоки за изработка на Акцискиот план како значаен дел од подготовката на Планот за управување.

При изработката на Планот за управување се користени компаративни анализи и искуства од други земји кои веќе имаат изработено Планови за управување за Светско наследство, како и препораките на експертите на УНЕСКО.

Методологијата за подготовка на Планот за управување на заштитеното подрачје на Охридскиот регион е во согласност со *Насоките за управување со подрачјата на светско културно наследство* (Бернард М. Филден, Јука Јокилето, 1998). Планот за управување ги има во предвид и останатите документи како Декларацијата од Будимпешта за Светско наследство (УНЕСКО 2002), Повелбата од Бурра за конзервација на историски градови и урбани предели (ИКОМОС Австралија 1987)

Планот за управување на заштитеното подрачје на Охридскиот регион се заснова на податоците содржани во национални стратешки документи, анализи и извештаи, информации како и користење на соодветни библиографски единици за културното наследство за Охридскиот регион. За некои од темите и областите кои се третираани во Планот за управување недостасуваат релевантни податоци и информации кои се идентификувани и за истите се дадени препораки за нивна доработка или изработка на нови.

3.4.2 Процесот на изработка на Планот за управување започна во март 2009 год. и траеше до јануари 2010 година.

Процесот на изработка на Планот тргнува од концептот на тимска работа и интердисциплинарниот пристап, што подразбира синхронизирано водење на повеќе истражувачки постапки од страна на работниот тим составен од експерти од различни специјалности, врз база на заедничка методолошка платформа, целите кои треба да се остварат и единствената координација.

Во постапката за изработка на Планот за управување се дефинирани следните клучни теми:

1. Вредностите на природното и културно наследство на Охридскиот регион;
2. Потенцијалите и можностите на природното и културно наследство на Охридскиот регион;
3. Фактори и ризици кои го загрозуваат природното и културно наследство на охридскиот регион;
4. Визија на природното и културно наследство на Охридскиот регион;
5. Општи цели на Планот за управување на природното и културно наследство на Охридскиот регион;
6. Прелиминарна содржина на Планот за управување;
7. Акционен план за Процесот на подготовка на Планот за управување.

4. ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ

4 Историски развој и начин на живот на средновековниот Охрид

4.1 Историски развој

4.1.1 Праисторија и антика

Трагите на човековото постоење на територијата на Охридскиот регион датираат од најстарите времиња што може да се прати преку богатото археолошко наследство, и се појдовна точка за проучување на културно - историските епохи кои во континуитет оставиле материјални траги на просторот.

Поволните географски климатски услови и контактот со езерото богато со рибен фонд како еден од основните услови за живот, уште во праисторискиот период овозможиле формирање на палафитни наколни населби и населби лоцирани покрај самиот езерски брег. За ова сведочат 15-те евидентирани археолошки локалитети од праисторискиот период на територијата од овој регион.

НАКОЛНИТЕ ЖИВЕАЛИШТА ВО МАКЕДОНИЈА ги спомнува уште Херодот (V, 16) кој дава опис на една езерска населба на Прасијадското Езеро (Бутковското или Дојранското).

Охридското Езеро, заедно со Преспанското, претставува остаток на големото неогено Дасаретско Езеро и припаѓа на Јадранскиот басен. Со досегашните истражувања утврдена е дилувијална тераса 10 до 12 м над денешното ниво од водата на езерото, а освен тоа утврдена е и крајбрежна линија висока 4,0 м над сегашното ниво од езерото. Ова езеро имало и пониски езерски состојби во минатото. Тоа е констатирано врз основа на зачувани траги, археолошки остатоци, преданија и други податоци. Врз основа на податоците кои ги оставиле историчарите, хроничарите, патеписците и истражувачите се регистрирани или се претпоставуваат археолошки вредности во водите на езерото.

Досега највпечатливи остатоци од подводното културно наследство се остатоците од наколните (палафитни) населби кои припаѓале на праисториските времиња. Тоа се главно, остатоци од дрвени колци забодени на дното од езерото, како и многуброен движен археолошки материјал на просторите од соодветните локалитети. Такви локалитети се констатирани во струшкиот дел од крајбрежјето, и тоа: **Уста на Дрим**, кој се простира на поголема површина покрај брегот и во водите на езерото, на местото каде што реката Црн Дрим истекува од Охридското Езеро во Струга; **Врбник**, близу Струга, во водите на езерото на околу 2,5 км западно од Уста на Дрим (меѓу Струга и Калишта), и **Црквени Ливади**, кај с. Враништа, на местото каде реката Шум се влива во Црн Дрим (речна населба, од типот на наколните населби). Во албанскиот дел од езерото констатирани се остатоци од наколна населба близу **Поградец**. Сите овие населби обилуваат со движен археолошки материјал кој хронолошки припаѓа на младото камено време (неолит), бакарното, бронзеното и железното време од праисториската епоха.

Од горенаведените локалитети во струшкиот дел од Охридското Езеро особено е значаен Уста на Дрим, каде што во 1961 година (при регулација на коритото од реката Црн Дрим) биле исфлани камени и кремни орудија и керамички фрагменти. При тоа се извршени краткотрајни заштитни археолошки истражувања со кои е откриен богат археолошки материјал кој хронолошки се врзува за времето на енеолитот и бронзеното доба. Населбата била наколна и се просторала на поголема површина крај брегот, всушност, тоа биле неколку помали наколни живеалишта едно до друго, а жителите главно се занимавале со лов, риболов и земјоделство. Денеска археолошки предмети од овој локалитет се наоѓаат во три музеи на Македонија: во струшкиот музеј „Д-р Никола Незлобински,“ во Охридскиот и во Музејот на Македонија во Скопје како и во повеќе приватни колекции во Струга.

Регулацијата на коритото на Црн Дрим во шеесеттите години на XX век е причина за откривање на уште еден локалитет од ваков вид: Црквени Ливади кај с. Враништа, 4 км од Струга, на местото каде што реката Шум се влива во Црн Дрим. Со заштитните археолошки ископувања (Народниот музеј во Охрид во 60-те години на XX век и Археолошкиот музеј - Музејот на Македонија од Скопје, во соработка со Музејот „Д-р Никола Незлобински“ од Струга во 1979 година) е констатирана уште една наколна (крајречна) населба од бронзеното време.

Во 1997 година, на источното карпесто крајбрежје на Охридското езеро беа извршени **првите подводни археолошки истражувања во Македонија** на локалитетот **Плоча Миков Град**, во Заливот на Коските, односно, покрај јужниот брег на полуостровот Градиште, близу селото Пештани. На длабочина од 3,00 до 5,00 м беа откриени многубројни дрвени колци закачени на дното од езерото и многуброен движен археолошки материјал со хронолошка припадност од крајот на бронзеното и почетокот на железното време. Во периодот од 1998 до 2005 година на локалитетот се реализирани повеќе кампањи на подводни истражувања при што беа откриени, нумерирани, измерени и позиционирани 9102 колци. Врз основа на истражувањата на населбата констатирано е дека таа се простирала на површина од околу 8500 м². Била изградена на платформа од дрвени колци закачени на дното од езерото. Утврдено е дека најблискиот колец до северниот брег од заливот се наоѓа на сса 12 м во езерото што упатува на податок дека тоа е колец од подвижниот мост преку кој населбата била поврзана со копното. Истражувањата покажаа дека на дното од езерото на просторот од оваа населба има впечатлива концентрација на цели и особено фрагментирани керамички садови, камени артефакти и фрагментирани животински коски. Керамичките садови и фрагменти главно се со груба фактура и ретко украсени со релјефна орнаментика, карактеристични за раното железно време, односно за протогеометрискиот и геометрискиот период на медитеранските простори. Во рамките на движниот археолошки материјал особено се присутни кружни керамички плочки со различен дијаметар кои имаат два, три или четири мали кружни отвори за кои се претпоставува дека користени како риболовен прибор на тогашните жители од населбата. Од керамичките предмети присутни се исто така разни форми на пршлени, предмети за ритуални потреби - жртвеници. Камените орудија се главно фрагменти од рачни мелници за жито, како и цели измазнети елипсовидни камени предмети кои сигурно служеле како алатки за перење на облеката. Меѓу многуте фрагменти од коски на домашни животни, присутни се и фрагменти од еленски рогови кои најверојатно служеле како алатки. Врз основа на резултатите од овие подводни теренски истражувања и врз основа на анализите на движниот археолошки материјал може со сигурност да се каже дека оваа наколна населба припаѓала на доцното бронзено време и на почетоките од железното време, односно на времето од 1500 до 700 год. пред Христовата ера. Локалитетот “Плоча Миков Град” во Заливот на Коските денес е атрактивен музејски комплекс кој има повеќе содржини: реконструирана палафитна населба над водите од езерото, римски каструм кој е конзервиран, реставриран и презентира на највисокото плато од ридот “Градиште”, пристапен објект со музејски витрини и објект за реализација на подводен туризам.

Во 1998 година, во близина на селото Трпејца беа откриени остатоци на уште една наколна населба, тоа е локалитетот **На Дол** во Заливот на Прчот. Дрвени колци и движен археолошки материјал (керамика, камени орудија) беа регистрирани на длабочина од 5,00 - 7,00 м под површината на водата. Тогаш беа изведени пробни подводни истражувања со рекогносцирање и фото-документирање на остатоците на оваа населба. Според карактерот и особеностите на наодите, констатирано е дека и оваа населба припаѓа на крајот од бронзеното време.

Во 1999 година е откриена и трета населба покрај источниот брег на Охридското Езеро. Овој пат се работи за простор кој го зафаќа северното крајбрежје на селото Пештани, т.н. **Залив на Бомбите**. Овде случајно е откриен дрвен колец на

самиот брег, како и многубројна фрагментирана керамика која по своите типолошки одлики е речиси идентична со керамичката продукција од претходните две наколни населби.

Постои претпоставка за уште една праисториска населба на јужното крабрежје во водите на Охридското Езеро, тоа е локалитетот **“Војна плажа”** кој се протега на брегот и во езерото, а се наоѓа западно од манастирскиот комплекс “Св. Наум”

Лихнидос

Охрид (античкиот Лихнидос), град во југозападниот дел од Македонија, покрај северниот брег од Охридското (Лихнидското) Езеро, е еден од најстарите градови во Европа. Богата материјална култура е евидентирана во источното подножје на Охридскиот рид, во низинскиот дел од градот, покрај езерото, каде е констатирана голема палафитна населба која егзистирала континуирано од неолитскиот период (младото камено време) до почетокот на железното време од праисториската епоха. Населбата била подигната на мочурлив терен, кој денес, заедно со остатоците на таа праисториска цивилизација, е покриен со 4 метра наслаги од глина и земја, врз која денеска се протега рамничарскиот дел од градот Охрид. Кон крајот на бронзеното и раното железно време жителите полека го населувале ридот, неговиот повисок западен дел, на кој денес егзистира дел од старото градско јадро на Охрид, односно на просторот од Самуиловата тврдина и локалитетот Плаошник. Имено, со најновите археолошки истражувања, на овој простор е констатирана населбинска мат сликана керамика и гробови цисти од раното железно време (VIII-VII век) во кои се откриени и предмети, во науката познати како „македонски бронзи“. Од овој период се и остатоците од веќе споменатите населби во водите на Охридското Езеро: локалитетите Уста на Дрим и Врбник во Струга, една во близина на Поградец (Албанија) и на источното крабрежје на езерото: Заливот на Прчот кај с. Трпејца, Заливот на Коските кај полуостровот „Градиште“ и Заливот на Бомбите кај с. Пештани.

Архајскиот период (IV-V век) е еден од најзначајните за Охрид и неговата непосредна околина во рамките на археолошката наука бидејќи од овој период потекнуваат надалеку прочуените златни ритуални маски откриени во некрополата „Требеништа“ кај с. Горенци, северозападно од Охрид (откриени во 1918 година, во 1930-1934 година, како и во градот Охрид, на локалитетот Горна Порта, во 2002 година). Заедно со овие предмети во гробовите од некрополите откриени се и многубројни други прилози од злато, сребро, бронза, ќилибар и керамика кои припаѓале на тогашната племенска аристократија на Енхелеите (Енгелани), племе од регионите на Горна Македонија, често спомнувано во античките извори. Стратешките позиции на двата рида (Охридскиот и Габавскиот) сместени северно покрај езерото ги забележал македонскиот крал Филип II (358 год. пред н.е.) кој минувал низ Лихнитидата (областа покрај Лихнид и Лихнидското Езеро), и наредил на нив да се подигнат моќни бедем-тврдини. Остатоци од најстарата охридска тврдина се откриени во 2001-2002 год. на просторот од денешната Самуилова тврдина, додека на Габавскиот Рид до денес се зачувале видливи остатоци од бедеми изградени од мегалитни („киклопски“) камени блокови кои некогаш биле моќна престолнина на Енгеланите, а подоцна и на другите македонски кралеви.

Во македонско-хеленистичкиот период (од крајот на IV до I век пред н.е.), Лихнид бил богат, урбанизиран град, покрај брегот од Белото (Лихнидско) Езеро и покрај познатата античка магистрала Виа Игнација. За тоа говорат некрополите кај Дебој (помалиот источен дел од Охридскиот рид) и кај Горна Порта (северен влез во стариот дел на Охрид), истражувана во 1978/1979, 2000-2002 год., која обилува со многубројни археолошки вредности од злато, сребро, бронза и керамика, денес во “златната збирка” од музејот “Робевци” во Охрид. Од овој период е и Античкиот театар кој се наоѓа во источното подножје на повисокиот дел од Охридскиот рид, во близина

на Горна Порта, и веројатно бил изграден во II век пред н.е. (преадаптиран во II век за потребите на тогашното римско општество). Денес тој е конзервиран и презентираан, и служи за одржување на културни манифестации. Западно од театарот, во непосредна близина, зачувана е во целост типична старомакедонска гробница со скалест влез, дромос, преткомора и комора, која потекнува од крајот на IV или почетокот на III век пред н.е.

Градот Лихнид и тврдината, за првпат се спомнуваат кај античкиот историчар Ливиј во 209 год. пред н.е., во времето на владеењето на македонскиот крал Филип V. Овој податок говори дека кон крајот на III век пред н.е. тврдината веќе функционираше во сите пресудни моменти од историјата на градот Лихнид, денешниот Охрид.

Во времето на римската доминација, Лихнидос заедно со Дасаретите, бил либера генс, град кој во голема мера слободно се развивал. Оттогаш потекнуваат новооткриените мозаични подови на Плаошник (I век пред н.е.) со претстава на тврдина со кули и разни други мозаични уметнички слики, а во рамките на објекти од раскошни палати. Денешниот изглед и протегањето на тврдината најверојатно биле оформени во IV век, која денес ја препознаваме по техниката на зидање *opus mixtum*. Во историските извори е забележано дека вака укрепениот град имал силна одбранбена моќ, поради што во 479 год. кралот Теодорих Амалиецот, крал на источните Готи, во својот поход од Македонија кон Нов Епир, не успеал да го освои Лихнид “затоа што градот лежел на утврденото упориште и изобилствувал со извори меѓу сидиштата”.

Во доцноантичкиот период Лихнид се споменува како епископско седиште бидејќи мошне рано, преку антиохискиот епископ Еразмо тука доаѓа христијанството. Не е точно познато кога е организирана лихнидската епископија која за прв пат се споменува во актите на црковниот собор во Сердика (343 год.) каде што меѓу потписниците се појавува и *Dionysius de Macedonia de Lychnido*. Дионисиј е всушност единствениот познат лихнидски епископ од IV век.

Ова е времето на базиликите. Лихнид, како и во старомакедонската-хеленистичка ера, и сега е богат со раскошни архитектонски градби. Само на Плаошник, на релативно мал простор откриени се остатоци од три монументални ранохристијански градби: тетраконхална црква со атриум и крстилница, тробродна базилика со нартекс, атриум и пространа крстилница со исклучително вредни подни мозаични претстави и веројатно епископски двор од времето кога Лихнидос бил подолг период епископски центар на провинцијата Нов Епир. Во Охрид денес има архитектонски остатоци од уште пет други базилики, што претставува своевидна појава во времето кога со источното римско царство владеел царот Јустинијан I.

Последна вест за историјата на античкиот Лихнид е веста за неговото разурнување кога, како и повеќе други места во Македонија, го погодил и до темели го разурнал катастрофален земјотрес што се случил во 518 год.

Следната позначајно споменување на Лихнидос/Охрид е во IX век кога за првпат во историските извори се спомнува под името Ахрида. Оттогаш тој престанува да биде Лихнид, а животот во оваа словенско-византиска средина континуирано продолжува под името Охрид. Од времето на големиот и првиот словенски епископ и просветител Св. Климент Охридски (крај на IX - почеток на X век, кога била погигната неговата тролисна црква на Плаошник, денес возобновена), и понатаму низ средниот век Охрид се развива како исклучително црковно средиште со многубројни сакрални објекти кои со своите фрескоживописни дела се во редот на најзначајните дела од византиска средновековна уметност. Живописот и иконописот претставуваат главните вредности во живеењето градот сè до укинувањето на славната Охридска архиепископија 1762 год. Средновековните сакрални споменици: катедралната црква Св. Софија Охридска (XI-XIV) век, Св. Богородица Перивлепта (XIII век) и другите, и денес се репрезентативни вредности на градот Охрид и на неговото славно минато. Во археолошка смисла остатоци од испреплетена средновековна архитектура во Охрид,

денес се евидентирани и делумно презентирани на локалитетите Самуилова тврдина/Цитадела и на Плаошник.

Енгелана

Локалитетот се наоѓа на околу 5 км северозападно од Охрид, на Габавскиот рид, над локалитетот Св. Еразмо. Остатоците се монументални, а се претпоставува дека потекнуваат од IV век пред н.е. Врз основа на резултатите од поновите археолошки истражувања се претпоставува дека се работи за племенската “престолнина” на горномакедонското племе Енгеланите и “база” на македонските кралеви во III-II век пред н.е. утврдена со моќни бедемски ѕидови градени со мегалитни камени блокови. Подигната е веројатно во времето по првата војна на Филип II со Илирите во 358 год., кога за првпат во историските извори (Диодор) се спомнува Лихнидското Езеро. Филип II веројатно наредил да се започне со градење на тврдини на позициите од ридовите: Охридскиот (местото на денешната Самуилова тврдина) и Габавскиот (местото на локалитетот “Кулишта”) кои подоцна се развиле во значајни антички центри. Позицијата на локалитетот “Кулишта” е исклучителна во северното крајбрежје од регионот на Лихнидското Езеро. Постапеноста на стрмниот рид со тврдината е всушност “орловски” гребен со визури на исток кон Охрид и охридската котлина, на запад кон Струга и струшкото поле, а на југ кон сините води на Охридското Езеро. Остатоците од “камената” цивилизација се монументални. Долги години се сметаше дека античкиот Лихнидос (денешен Охрид) се наоѓал на овој рид, а не на местото на кое денес се наоѓа. Во 1931-1932 год. вршени се археолошки ископувања на еден дел од овие “киклопски” ѕидини со што оваа тврдина документирано е влезена во светската археолошка литература. Резултатите покажале дека во централниот дел од тврдината, на највисоката висинска точка, бил фундиран еден помал акрополен простор кој најверојатно претставувал засолниште на владетелот и најблиската свита. Со истражувањата бил откриени и економскиот дел на тврдината, односно просторот во кого биле сместени питоси, големи керамички садови за чување на намирници. Западната страна од ова “киклопско” градиште била најсилно заштитена со монументален бедем широк до 2,10 м и шест моќни кули изградени од мегалитни камени блокови, меѓу кои најголемите со димензии 1,80 x 0,90 м.

Сметаме дека овој локалитет е еден од најзначајните археолошки локалитети од ваков вид во рамките на медитеранскиот културен комплекс. Географската положба на Габавскиот рид на кого пред околу 2.400 години била изградена тврдина со “киклопски” ѕидини, денеска овозможува соодветно планирање и реализација на програма за откривање, конзервација, реставрација, заштита, презентација и функционализација на културно-историскиот споменик во насока на културно и економско искористување на неговите потенцијали. Имено, тој се наоѓа на само неколку километри од Охрид, недалеку од брегот на Охридското Езеро и покрај магистралниот пат Охрид-Кичево-Скопје, кој пат го поврзува Охрид и со соседната Струга, а исто така и со охридскиот аеродром. Габавскиот рид е исклучително живописен со високите карпи кои стрмно се издигаат речиси веднаш од магистралниот пат на надморска висина од 875 м. За одбележување е што до магистралниот пат, а под самите карпи, во 1975-1976 год. се откриени остатоци на ранохристијанска базилика со мозаични подови и раносредновековна некропола. На десетина метри северозападно сместена е атрактивната пештерна црква посветена на христријанскиот проповедник Св. Еразмо со слоеви на живопис од XIII и XVII век, а во близина во карпите е и пештерната келија-црква Св. Катерина. Целиот овој комплекс на културно-историски вредности, во непосредна вертикална близина на актуелната тврдина со “киклопски” ѕидини, речиси “органиски” поврзан со тврдината, овозможува осмислување кое сигурно ќе обезбеди економско исплатлива туристичка дестинација.

Степенот на зачуваност на археолошките локалитети кои сведочат за овој историски период е релативно добар. Исклучок се неколку ранохристијански базилики со зачувани богати мозаични подови кои се загрозени, односно, на нив не е

извршена конзервација и соодветна заштита од атмосферски влијанија. Такви примери се: ранохристијанската базилика Св. Еразмо, ранохристијанската базилика Студенчишта, ранохристијанската базилика Радолишта и други.

4.1.2 Среден век

Од крајот на VI и почетокот на VII век над остатоците од доцната антика продолжува живеењето и развојот на градот во променети општествени, економски и културни услови со новиот етнос Словените - Березитите. Возобновувајќи се на придобивките од доцноантичките традиции на Лихнид, во поглед на материјалната, а особено на духовната култура, низ средновековието Охрид израснува во значаен црковен, културен, административен и занаетчиско стопански центар не само во регионот туку и во поширокото балканско подрачје. Посебно место заземаат археолошките локалитети во чија комплексност влегуваат и раносредновековните културни хоризонти кои со своите содржини ја дополнуваат историската слика.

Од неколкуте систематски археолошки истражувања и многубројните случајни откривања на остатоци од профана и сакрална архитектура, делови на комуникации, водоводни-канализациони инсталации на повеќе места во утврденото градско јадро и околу него, е дополнета претставата за најзначајните елементи на Охрид во средновековието како урбанизиран град. Оваа стамбена архитектура со повисок степен на градежништво е секако одраз на неговата градска оформеност со развој на економски, културен и духовен живот.

Според досега откриеното од профана архитектура, без разлика на временската припадност во поглед на начинот на градењето постојат видливи и јасно издиференцирани стилски разлики според употребениот градежен материјал и според особеностите и начините на градење.

Местото и улогата на Лихнид во доцноантичкиот - старохристијанскиот период како духовен и културен центар, е изразено со присуството на 18 монументални старохристијански базилики, од кои најголен број е лоциран во самиот град и во неговата непосредна крајбрежна околина како и со моќта на лихнидската епископија со што излегува надвор од своите регионални граници.

Зачетокот на организирањето на христијанската црква по словенизацијата на охридското подрачје е присутно уште од самиот крај на VIII или почетокот на IX век на што упатуваат идеалната хоризонтална стратиграфија на раносредновековната некропола на базиликата Св. Еразмо и вертикалната стратиграфија на средновековната некропола кај селото Радолишта, струшко, како и градењето на сакрални средновековни објекти во втората половина на VIII и IX век па и низ целото средновековие.

Триконхалните цркви, присутни на овие простори се зачетоци на средновековната сакрална архитектура. Во времето на мисионерската дејност на словенскиот просветител и прв словенски епископ Св. Климент и на неговиот соработник Св. Наум, во Охрид и охридско се изградени неколку цркви со манастирски комплекси посебно важни за ширењето на словенската богослужба на територијата на Македонија.

Од 976 до 1018 год. Охрид е средиште и центар на македоно-словенската држава на чело со Цар Самуил кога и охридската црква е подигната на ранг на Патријаршија. Во тој период воведена е словенска литургија и библиските книги на источната црква, кодиколошки и литургиско структурирани во Охридската книжевна школа. Со тоа охридскиот литературно - правописен центар е главен двигател на сето она што е создадено во писменоста, литературата и културата не само во Македонија туку и пошироко.

Знаејќи го големото значење на Охрид, Цар Самуил се стремел новата престолнина да ја издигне над сите други, да ја спореди и да ја направи слична на Цариград по убавина и религиозно значење.

Во Охрид како значаен центар низ средновековниот период видно место завземаат и разновидните занаетчиски работилници. Од занаетите особено е развиено филигранството за што постојат многу артефакти на црковни предмети како крстови реликвијари, разни пехари, опкови на икони, накит и друго.

Како најзначајни средновековни сакрални објекти денес егзистираат црквите: Св. Богородица Перивлепта, Св. Пантелејмон (возобновена), Св. Богородица Панданаса, Св. Константин и Елена, Св. Никола Болнички, Св. Богородица Болничка, Св. Јован Богослов - Канео и други помали цркви - параклиси.

Во тој период е оформена и старата чаршија како логичен завршеток на подградието на градот во чиј крајбрежен дел се вршела робна размена со околите населени места лоцирани околу брегот на езерото.

Средниот век е период кога се формираат неколку манастирски комплекси како што се: Св. Архангел Михаил (Св. Наум), Св. Богородица Захумска, Св. Богородица Калишка и помали пештерни цркви сместени во карпестиот брег на езерото кои егзистираат и денес.

Овој период е прекинат со раното продирање на Османлиската империја на овие простори околу 1385 год.

4.1.3 Османлиски период

Врз основа на турски документи, паѓањето на Охрид под турска власт се определува 1395 год. Се претпоставува дека преземањето го извршил Чандарли Хајрудин Паша, кој станал везир во функција на највисок воен командант и највисока личност по султанот.

Иако за точната година за потпаѓање на Охрид под Османлиска власт немаме сигурни податоци, присуството на Османлиите е потврдено во еден натпис од црквата Св. Илија, во охридското село Елшани кој датира од 1408 год.

Охрид добил извонредно значење во освојувачките планови на Османлиите. Охридскиот санџак спаѓал меѓу најстарите санџаци формирани на балканскиот дел од османлиската држава.

За време на турското владеење во Охрид, во текот на XV век, поголемиот број христијански цркви се претворени во џамии. Тогаш е урната Климентовата црква Св. Пантелејмон и над неа е изградена џамијата посветена на султанот Мехмед Фатих, позната како Имарет џамија. Многу веројатно е дека тоа е најстарата охридска џамија што можела да им служи на првите османлиски освојувачи. Покрај неа било изградено и едно училиште, едно теќе и цел комплекс на придружни објекти. Подоцна и катедралната црква Св. Софија (во XVI век) била претворена во џамија, а целосно се урнати црквите Св. Димитрија (која се наоѓала на самиот плоштад покрај езерото), Св. Никола и Св. Недела (се наоѓала на просторот кај Али Пашина џамија и медресата). Али Пашината џамија е изградена во XVI век, додека пак срушената џамија Хаџи Касам кај плоштадот датира од XV век. Во близина на двете џамии пронајдени се некрополи кои упатуваат на постоење на средновековни христијански сакрални објекти.

Според пописот што го извршиле Османлиите во 1582 год., Охридската нахија имала вкупно 88, а Дебрца 32 села, што укажува на густата мрежа на населени места. Вкупниот број на население во двете нахии изнесувало 18.243 луѓе, од кои 13.592 во Охридската нахија и 4,561 во Дебрца.

Врз основа на имињата на старешините на семејствата од пописот може да се заклучи дека најголемиот дел од населението било македонско. Меѓутоа, очигледно

е присуството на несловенско, албанско и влашко население. Дебрца во тој поглед битно се разликува од Охридската нахија. Таа исклучиво била населена со македонско население.

Во патеписот на Евлија Челебија се споменува дека во Охрид имало 17 муслимански храмови, седум основни училишта, 77 бањи и 3 јавни кујни. Во XVII век и охридската чаршија зафаќала голем простор во подградието, располагајќи со сите неопходни објекти за одвивање на занаетчиските и трговските активности. Се споменува дека во тоа време имало 150 дуќани, 3 бесплатни конаци и 3 анови. Имало и 7 добро опремени кафеани. Малубројни се податоците за развојот на Охрид во XVIII век иако е евидентирано дека градот се шири, така што кон крајот на тој век се започнуваат да се формираат Долно и Горно Влашко маало.

Охридската архиепископија била единствената средновековна феудална установа која ја продолжила својата активност и во времето на османлиското владеење. Кои биле причините што Османлиите ја оставиле Охридската архиепископија да дејствува, може само да се претпоставува.

Војните во XVIII век сериозно ја потресуваат Османлиската империја. Во такви прилики феудалците станувале се помалку зависни од централната турска власт. Еден од таквите што оставил траги во Охрид е и Џеладин бег. Против него се водела своевидна хајка од централната власт и од одредени феудалци, што довело до пустошења низ Охрид и страдање на населението. Човечките животи толку биле загрозувани што започнало масовно изумирање на населението. Во тие услови, во 1810 година и во 1816 година Охрид, го зафаќа болест чума. Поради ограбувањето на народот Џеладин бег во војна служба го примил сердарот Кузман Капидан, кој во Охрид е доста опеан и низ народната песна. Неговата дружина броела околу 40 храбри и искусни борци. Во времето на Џеладин бег империјата сакала да ја зајакне власта поради што султановите војски го нападнале Охрид. Скоро целиот имот од бегот бил заплнет, а Џеладин бег во 1832 год. морал да побегне дури во Египет.

4.1.4 Преродбенски период

Во осмата деценија на XIX век на Балканскиот Полуостров се одигруваат крупни настани Тоа е период на востанија против Османлиите (Босна и Херцеговина, Бугарија и Македонија), како и период на војни меѓу Србија, Црна Гора и Русија против Турција.

На тлото на Западна Македонија, народот се соочувал со разбојништва, особено од Албанците, но и со извонредно тешките услови што ги наметнала Империјата. Како резултат на тоа почнува еден бран на револуционерно вриење кое го опфатило и Охрид.

Според статистиката на еден бугарски демограф, кон крајот на XIX век во Охрид имало 8.760 христијани и 5.500 Муслимани од кои само 500 се наведени како Албанци. Во Струга имало 3.000 христијани и околу 1.300 Муслимани од кои како Албанци се декларирале 350 лица. Може да се забележи дека во статистичките податоци македонското население е именувано со различни називи. Бугарскиот демограф зборува за “бугари” додека пак во статистиката на австроунгарскиот вицеконзул Крал, стои дека бројот на населението во Охридската каза е следен: Словени-егзархисти - 36.608, Словени-патријархисти - 561, Словени-муслимани- 318, Власи 1.948 и Албанци (во кои се сметани и Турците) - 12.140. Вкупно се изброени 51.915 лица.

Современиците што го посетиле Охрид по Илинденското востание констатирале дека градот бил запуштен, останало само малку од неговото славно минато, а населението било истоштено и пропаднато во беда и страв. Влошените стопански и општествено-економски услови во Охридската околина придонеле, во првата деценија од XX век, Македонците засилено да заминуваат на печалба во

Америка. Постои податок дека само во 1907 год. од Охрид како печалбари во Америка заминале 3.630 лица.

Најзначајно место во богатото културно наследство на овој град од овој период зазема старата градска архитектура на Охрид, особено поради фактот што овде е сочуван типичниот изглед на ориенталната градска куќа од XVIII и XIX век со сите стилски карактеристики. Овој тип и изглед на куќите може да се најде и на многу други места и не само во Македонија, но тука тој се развил во една оригинална, локална варијанта. Ограничениот простор за градба диктирал тесни улички помеѓу куќите така што некои од нив се едвај широки колку да можат двајца да се разминат.

Недостигот на светлина и воздух е надоместен со подигањето на повеќе катови од кои секој нареден е поширок од претходниот и има многу прозорци обично свртени кон југ, кон езерото.

Малубројните зачувани куќи од првата половина на XIX век се среќаваат во погусто населените улици, разместени по стариот дел на градот и секоја од нив има своја убавина. Зачуваните објекти од старата охридска станбена архитектура претставуваат извонредни споменици на македонското минато и претставуваат инспирација во современото архитектонско творештво.

Заедно со развојот на градот се развивала и охридската чаршија, така што во првите децении на XIX-от век бројот на дуќаните веќе нараснал на 250. Овој период е златното време кога занаетчиството го доживува својот најголем процут. Големите број на дуќани бил условен од развиените занаети меѓу кои најзначајни биле ќурчискиот, табачкиот, терзискиот, самарџискиот, кувенџискиот и калаџискиот занает. Во Охрид во XVIII-от и XIX-от век се развил и шапкарскиот занает. Претежно се изработувале бели кечиња кои ги правеле за потребите на албанското население.

Кон средината на XIX-от век полека се формира физиономијата на стариот град чиј дух иако само како бледа слика го препознаваме и денес. Чаршијата е растурена низ повеќе улици, но видлива станува концентрацијата во потезот од чинарот кон езерото. Во малите улички дуќаните останале од слаб материјал, додека во главната улица кон пристаништето се изградиле „магази“ од цврст материјал, камен и тула со сводови, подруми и полукатови. Во овој период дуќните немаат никакви санитарни уреди. Таквите потреби луѓето ги задоволувале во ановите и другите угостителски објекти во самата чаршија. Градењето дуќани од поцврст и поквалитетен материјал и на повисоко архитектонско ниво се должело на зголемувањето на материјалните добра на трговците во Охрид. Трговските врски со Европа и европското влијание се одразуваат и во говорот на граѓаните. Сега веќе деловните објекти не ги нарекуваат дуќани туку магази (од францускиот збор магазин). Најмногу измени охридската чаршија претрпела во втората половина од XIX-от век кога во неа почнуваат да се среќаваат катови во бондручни конструкции кои се користеле за работилници или магази. За жал другите дуќани како трошни и дотраени објекти се срушени и нема од нив сочувани.

Во овој период изградени се и неколку сакрални објекти меѓу кои најзначајни се црквите Св. Богородица - Каменско, Св. Никола Геракомија и Св. Кузман и Дамјан во Охрид и црквата Св. Ѓорѓи во Струга изградена на темели од постара градба. Во овие сакрални објекти изработени се многу вредни дрвени иконостаси, кои ги изработиле познати мајстори од мијачкиот крај и поседуваат богат црковен мобилијар.

За развојот на резбарството на овие простори сведочат и ентериерите на охридските куќи од XIX-от век каде се среќаваат многу елементи и изработки од резба - резбани таваници со розети, долапи, сергени, а најпозната била таваницата во резба од мајсторите Филиповци од с. Осој- дебарско што ја красела куќата на Осман Бег.

4.1.5 Период помеѓу двете светски војни

Во овој период се случуваат поголеми промени во структурата на старото градско јадро со градење на поголеми објекти во академски стил, со неокласицистички стилски одлики. Таквите објекти се доминантни на просторот помеѓу ситната стамбена структура и архитектура поинаква од постојната староградска. Под влијанието на европската архитектура и на овој простор се чувствува влијанието на Европа, но за жал новите објекти органски не се вклопуваат во постојниот простор. Како типични примери на таа архитектура се: Музејот на Словенска пиосменост (некогашно училиште Св. Климент Охридски), Управната зграда на НУ Завод и Музеј - Радничка школа, училиштето Св. Сава, хотелот Радич и многу други.

На почетокот на XX-от век занаетството сеуште претставувало многу значајна стопанска гранка. Тоа е тесно поврзано со земјоделството и сточарството а со порастот на населението и неговите потреби тоа сеуште опстојува. Ова е период на востание, војни, но и започнување на продор на индустриски производи од западна Европа со конкурентни ниски цени. Населението е принудено да го напушта занаетот или да заминува надвор од земјата. Дел од населението мигрира од село во град бегајќи од несигурните и пасивните планински села. Брзо се менува и начинот на живеење и облекување што директно се одразува и има последици врз занаетството. Занаетчиите работеле во примитивни услови и со примитивен алат и не можеле да го издржат притисокот од конкуренцијата на големите работилници. Само некои занаети се сметале дека ќе покажат прогрес во иднина и тоа чевларскиот, опинчарскиот, шивачкиот, коларскиот, ковачкиот, качарскиот, градежниот и пекарскиот занает. Во општината Охрид во 1919 година биле пријавени и регистрирани како самостојни 183 занаетчи: 48 чевлари, 25 пекари, 23 ковачи, 12 касапи, 11 шивачи, 8 столари, 7 потковувачи, 5 бербери, 5 самарџии и други занаетчи.

Мора да се напомене дека во стариот дел на градот внатре во ѕидините работеле дуќани. Имало повеќе маалски фурни, бакалници, кондураџиски работилници. Тие се наоѓале на потегото од Горна до Долна Порта и во маалата Месокастро.

До 30-тите години на XX век значајно се прошириле коњукурните занаети како чевлари, бербери, шивачи, пекари, касапи, но во ова време се јавуваат и нови занаети како: фотографи, модни шивачи, бравари, бисерџии и др. Голем удар на занаетството била големата економска криза. Состојбата се подобрува со отворањето на електричната централа, правењето на градскиот водовод, приготвувањето на градската плажа, поправањето на улиците кои предизвикуваат промени во чаршијата. Во Охрид доаѓаат првите туристи, чаршијата се уредува, се рушат старите кепенци и се прават модерни излози и бетонирани тротоари. Туристите почнале да купуваат разни сувенири од занаетчиите. Но сепак занаетството останало на екстензивно ниво, оптоварено со давачки на државата, затоа бил и голем бројот на бесправни занаетчи. Занаетчиското производство било целосно наменето за пазарот на овој регион. Во 1933 год. правно регистрирани занаетчи во Охрид имало 286, повеќето од нив без помошници.

Меѓу двете светски војни со економскиот подем и чаршијата го менува својот лик, и почнуваат да се градат објекти со неокласицистички обележја и елементи како контраст на камените и бондручните дуќани во чаршијата. Тоа се куќите на Чорбевци, Гинек, Зградата од Радио Охрид, куќата денес од семејство Видически, куќата од Белич, повеќе објекти низ главниот дел од чаршијата, на ул. 7-и Ноември и во делот по Трсија (покрај езеро). Приземните дуќани покриени со сводови добиваат кат за живеење со карактеристични балкони без еркери со необични фасади во пастелни бои и скромна второстепена пластика. И денес објектите од овој период го чинат најголемиот дел во чаршијата. Тоа е период кога се градат угостителските објекти - хотелите „Српски Краљ“ („Радик“) кај денешниот плоштад, „Белви“ и „Турист“ покрај езерото, но и хотелот „Солун“ (кај денешниот рибен ресторан), ресторанот „Велика Србија“ („Ориент“), анови, кафеани околу плоштадот и околу чинарот каде најпознато

било кафето „Теферич“. До 1930 година житниот пазар во Охрид се наоѓал кај денешниот плоштад, пазарот на бавчанџиите „маас пазар“ се наоѓал на потегот од стоконата куќа „Билјана“ до скаличките кои го сечат низот дуќани, додека кај поранешната дрвара, покрај езеро, се наоѓал „ат пазар“ или „ајван пазар“ за животинска стока.

Во периодот меѓу двете светски војни од 1919-1941 год. во Охрид е отворено и работело Занаетчиско - трговско училиште каде голем број ученици научиле занает, станале калфи, а потоа добри мајстори и трговци. Во истиот период работело и Женско занаетчиско училиште.

Многу важен момент во периодот меѓу двете светски војни е отворањето на резбарското училиште кое било преместено од Дебар во Охрид во 1927 година. Училиштето добило статус на редовно четиригодишно училиште и како такво постоело се до 1949 година кога отсекогаш за резба се присоединил на средното училиште за применета уметност во Скопје.

4.1.6 Охрид во рамките на СФРЈугославија

По втората светска војна отпочнува индустријализацијата на градовите како и забрзаниот развој и обнова. Во овој период започнуваат скромните конзерваторски зафати на најзначајните профани објекти во Охрид: куќите на Робевци, на Уранија, на Чаулеви, на Каневчеви но и многу значајните конзерваторски зафати на катедралната црква Св. Софија, Болничките цркви, црквата Св. Богордица Перивлепта и други. Се започна со првите археолошки истражувања на археолошкиот локалитет Плаошник со откривањето на ранохристијанските базилики како и целосното откривање на остатоците од Светиклиментовата црква Св. Пантелејмон. Тоа е период кога во срцето на стариот град откриен е и Античкиот театар, вршени се конзерваторски зафати на Цитаделата и делумно на периметралниот бедемски ѕид од Самуиловата тврдина, како и интервенции на дотраената инфраструктура во старите градски јадра.

На недопрениот езерски брег се изградија големи хотелски комплекси што придонесоа за развојот на туризмот, како најважна стопанска гранка на градот. Надвор од границите на старото градско јадро, во равничарскиот дел покрај брегот на езерото помеѓу индивидуалните стамбени комплекси се изградени два градски хотели: Ривиера и Палас кои и денес постојат.

По Втората Светска војна започнуваат важни структурни промени во секторот на сопственоста, бројната застапеност на поедини занаети итн. Занаетството се подредува на новите услови во новото социјалистичко општество. Се финансираше и се поддржуваше државното и задружното занаетство, додека индивидуалното занаетство е повторно во тешка положба. Тогаш се формирани занаетчиски претпријатија: „Марко Нестороски“ кое подоцна прераснува во фабрика „Братство“, бакаро-калајџиска задруга, занаетчиско претпријатие за бисер и стаклена галантерија „Охридски бисер“ кое прераснува во фабрика „Езерка“, ателје за уметничка резба „Андон Дуков“ со 2 погони резбарски и столарски, државно занаетчиско претпријатие „7-ми Ноември“, претпријатие за домашна ракотворба и конфекција „8-ми Март“ од кое се формира текстилниот комбинат „Отекс“, Завод за домашна ракотворба Охрид, „Жито Македонија“, чевларска задруга „Илинден“, берберска задруга „Нов живот“ итн. Во овој период како нови занаетчии се јавуваат: автомеханичари, прецизни механичари, радиотелевизиски техничари и други, и се повеќе се развиваат услужно и сервисните занаети: металопреработувачки, дрвопреработувачки, текстилни и други, кои се прошируваат, поради што опаѓаат старите занаети: абаџискиот, калајџискиот, ковачкиот, потковувачкиот, чевларскиот, опинчарскиот, самарџискиот, Брзиот развој на индустријата, а со тоа и менувањето на потрошувачката структура влијаеле некои стари занаети да станат нерентабилни, дури и некои од нив да исчезнат засекогаш. Според официјалните статистички податоци бројната состојба на занаетчиските дуќани во 1957 год. била 209, од кои 18 ковачи, 6 казанџии, пушкар, 4 сатчи, 2 кујунџии, 2

налбанти, 2 кожари, 2 бојации, чешлар, изработувач на шноли, 15 столари, 2 бочвари, 4 колари, 34 кројачи - шивачи, јорганџија, волновлачар, 25 кондураџии, 2 сарачи, 2 опинчари, 8 самарџии, 8 фотографи, 2 наланџии, 3 чубукџии, содаџија, бисерџија, 9 пекари итн. Најзастапени биле кројачкиот, ковачкиот, дограмаџискиот, берберскиот, фурнаџискиот и самарџискиот занает. Поголемиот број занаетчиски дуќани во градот биле во стари дотраени објекти.

По Втората светска војна чаршијата претрпува големи измени, се рушат низовите на дуќани од Чорбевци до „Амамот“ и џамијата „Хаџи Кас'м“. Чаршијата тогаш ја губи својата историска функција, а се добиваат скапи неискористени простори. Чаршијата се поплочува со крупен варовнички камен во сивкасто-виолетови нијанси. Во почетокот на 60-тите години е урнат хотелот од Радик; се градат големи самопослуги и стоковни куќи; во 70-тите години се гради угостителскиот комплекс „Летница“. Со пробивањето на улиците Борис Кидрич и Туристичка јасно се разграничуваат границите на чаршијата. Чаршијата и просторно и по својата функција, се уште претставува единствен градски центар, претставува срце на крвотокот на градот. Во нејзината близина се наоѓаат најважните административни објекти - пошта, банка, суд, општина, центар за култура. Таа ја чува старата историска линија, со дуќани во низа на ситни парцели, без некое прецизно зонирање на дејностите. Охрид тежнее да стане модерен град.

Во овој период, поточно во 1979-1980 год. Охридскиот регион е ставен во списокот на светското културно наследство.

4.1.7 Охрид во самостојна Македонија

Со осамостојувањето на Република Македонија во 1991 година и со нејзиното меѓународно признавање се стекнаа услови за директно учество во сите меѓународни асоцијации и организации кои се бават со заштита на културното и природното наследство. Тоа овозможи ефикасно имплементирање на меѓународните стандарди во сите области од заштитата како и кај сите субјекти кои се задолжени за чување на регионот како светско културно наследство.

Во XX век со промена на економските, социјалните и општествените прилики се менува функцијата на одредени објекти така да дел од профаните објекти се ориентираат кон развој на култура (музеи и музејски згради), туризам, угостителство и други дејности, а дел од сакралните објекти функционираат по потреба, односно на соодветните верски празници.

Се развива и зголемува моторниот сообраќај што доведува до деградација на просторот

Со донесувањето на нови урбанистички планови започнува да се врши атак на сите слободни површини преку нови локации и доградби на постојните објекти со што се загрозуваат визуриите и аерацијата на целото јадро.

5. ВРЕДНОСТИ

5 Вредности на заштитеното подрачје на Охридскиот регион

5.1 Исклучителна универзална вредност на заштитениот регион - вековна синтеза на исконската природа и древните градителски формации

Охридски регион содржи повеќеслојни културно-историски вредности. Нив ги сочинуваат пред сè географско-амбиенталните својства на Охридското Езеро и планинските венци кои претставуваат граници на заштитениот регион. Користејќи го езерото како основен извор на живот, многу генерации оставиле зад себе синтети на природното, руралното и урбаното.

Трагите на човековото постоење и неговата егзистенција на овие простори, кои датираат уште од праисторијата, преку трагите на градителството низ историскиот континуитет на сите епохи и цивилизации, многубројните артефакти и пишани документи, бројните примероци од движното културно наследство сведочат за многу интензивен живот на овие простори кои човекот никогаш не ги напуштил, користејќи ја подарената местоположба на езерото. Културните вредности на овој простор со акцент на духовноста, биле темели за формирање на голем христијански центар уште во зародишот на христијанството.

Научно - образовните вредности, дефинирани како исклучително значајни за заштитениот регион со формирањето на Светиклиментовиот универзитет и Охридската книжевна школа, формирани од учениците на основачите на словенската азбука, претставуваат научен потенцијал за истражувања во областа на писменоста, историјата, археологијата, архитектурата, етнологијата и историјата на уметноста.

Кога се зборува за Охрид како центар на регионот кој самиот по себе претставува град - музеј не треба да го забораваме фактот дека постои музеј чии корени навлегуваат длабоко во историјата. Имено, повеќе од два века пред основањето на Британскиот музеј во Лондон (1953) и Лувр во Париз (1793), во црквата Св. Богородица Перивлепта во Охрид постоел архиепископски музеј, кој бил еден од првите и веројатно најстариот во Европа кој постоел цели 400 години од 1516 се до 1916 год. Постоењето на музејот во Охрид пред скоро еден милениум е потврдено со постоењето на печат од 1516 год.

Општествената вредност на Охридскиот регион поврзана е со традиционалните општествени активности и современото користење (употреба), а тоа подразбира грижа и свест за околината и го поттикнува процесот на заштита и ревитализација на културното наследство. Таа има значајна улога во воспоставувањето на општествениот и културниот идентитет на локално и национално ниво.

Економската вредност е генерализирана со самите културни добра и процесот на нивна заштита. балансираното управување, валоризацијата на заштитениот регион и неговата правилна ревалоризација што претставува гаранција за одржлив развој.

Политичката вредност ја дава општата рамка во смисла на создавање услови за дејствување и спроведување на насоките и мерките, како и имплементација на одржливиот развој.

Ревалоризацијата на поединечните вредности, заради кои регионот е запишан на Листата на светското наследство, е од најголема важност во планирањето на мерките за заштита и унапредување на истите. Од тие причини се пристапи кон детална анализа на вредностите на регионот и неговата систематизација.

5.2 Културни вредности

Низ целата историја на развојот на заштитеното подрачје на Охридскиот регион, урбанистичко-архитектонските и културно-уметничките вредности меѓусебно се

испреплетуваат и условуваат, чинејќи нераскинливо единство и нарекувајќи се со едно единствено име - *културни вредности*.

5.2.1 Културен пејсаж

Територијата на светското културно наследство на Охрид претставува интегрално добро од наследените природни и културни вредности во кои разновидното и богато архитектонско наследство е прошарано со природата и е неделиво од неа. Заради особеното испреплетување на градителското и другото културно наследство со природните вредности на регионот, целото заштитено подрачје може да се вброи и во категоријата на културен пејсаж во кој нераскинливо се поврзани историјата, континуитетот на културните традиции, општествените вредности и стремежи со исконската природна убавина на овој регион.

Манастирскиот комплекс Св. Архангел Михаил - Св. Наум лоциран на најјужниот дел од Охридското Езеро претставува еден од најизразените облици на културен пејсаж.

Манастирскиот комплекс Св. Богородица Захумска сместен непосредно до брегот на Охридското Езеро во недопрена природа, опкружен со карпест терен кој се издига во заднината на црквата и ендемско зеленило, претставува еден од најкарактеристичните изрази на градителството настанато со вековната симбиоза на човековото делување и исконската природа.

Римскиот каструм кој се издига над карпестиот брег до кој е реконструирана палафитна неолитска населба претставува исто така симбиоза на природните одлики на карпестиот терен кои се испреплетуваат со камените сидини од каструмот.

Рибарските населби Трпејца и Пештани се карактеризираат со оригиналниот начин на поставеност покрај брегот од езерото како сведоштво за начинот на живот и културата на живеење во крајбрежниот заштитен простор.

Карпестиот брег кој стрмно се спушта кон езерото, сочуван во својата исконска убавина е обогатен со рибарската населба Канео над која се издига црквата Св. Јован Богослов - Канео и која со своите совршени пропорции идеално е вклопена во природниот амбиент со сочуван пејсаж збогатен со иглолисно зеленило.

Народниот градител на старото градско јадро на Охрид покажал извонредна способност за прилагодување на градбите кон природната средина, при што на двата рида, на терен со голем пад, се развива град со амфитеатрална поставеност на објектите втупени во зеленило, и со неповторливи визури кон езерото, и од езерото кон градот. Во таков карактеристичен амбиент на највисокиот дел од ридот се издигнува Цитаделата од Самуиловата Тврдина која со периметралните сидови го заобиколува старото градско јадро во должина од 3.000 м.

Градот Струга, иако е сместен на самиот брег на Охридското Езеро, сепак животот во градот е ориентиран кон бреговите на реката Црн Дрим која како природен феномен истекува од водите на езерото, поврзан со мостови кои и некогаш и сега поврзуваат две различни етнички култури на живеење.

Делови од културниот пејсаж се и листопадните и иглолисните шуми кои како богат зелен појас се распространети до брдовитите терени испреплетени помеѓу старите сакрални и профани градби, бедемски сидови и градски порти.

Постигнатата складност помеѓу градбите и природното опкружување во заштитеното подрачје на регионот, настанале како резултат на долгата традиција на живеење на овие простори во повеќе човечки дејности. Во погодната клима во текот на сите епохи на минатото рационалноста, креативноста и знаењето наоѓале погодна почва за создавање и усовршување.

5.2.2 Културно наследство

Културното наследство на Охрид е симбиоза на непроценливи материјални и духовни вредности во една урбанистичко - архитектонска целина сочинувајќи нераскинливо единство на традиционални и уметнички вредности и книжевни, документациони фондови почнувајќи од праисторијата до денес. Ова обусловува во Охрид да бидат сместени најзначајните институции од областа на културното наследство во Македонија што ги зголемува вредностите и потенцијалите на градот.

5.2.3 Недвижно културно наследство

Основните споменички вредности на Охридскиот регион претставуваат склад од историски заштитени градски јадра, природна урбана структура, езеро - брег, духовни центри и органски урбани структури сместени покрај брегот на езерото со специфичен начин на живеење и рурални населби сместени во сочувани еколошки природни средини.

Дефинираната урбанистичка матрица на старото градско јадро на Охрид изобилува со бројни археолошки локалитети, духовни центри и специфична стамбена архитектура карактеристична за овие простори од периодот од XIX век, како и архитектура настаната под влијание на европскиот неокласицизам. Во границите на заштитената споменичка целина на Охрид за споменички добра прогласени се вкупно: 23 христијански сакрални градби, 74 профани објекти, 7 објекти од исламска архитектура и 10 археолошки локалитети.

5.2.4 Урбанистичко-архитектонски вредности

На територијата на Охридскиот регион сместен покрај брегот на Охридското Езеро (со надморка височина од 695 м), опкружени од сите страни со планинските масиви на планините Галичица, Петрино и Јабланица, формирани се урбани агломерации создавајќи специфичен органски урбанизам со формирање на две градски јадра, неколку рибарски населби, повеќе значајни духовни центри, и повеќе рурални населби сместени во масиви од исконска природа, се уште ненарушена од дејствувањето на човекот.

Исклучително поволната географска положба заедно со останатите привлечни природни опкружувања, овозможува континуиран живот на овој простор, од времето на почетовите на човечката цивилизација, преку праисториските и историските епохи до денес.

Анализирајќи ги градбите, почнувајќи од праисторијата со постоењето на големиот број на наколни палафитни населби чии остатоци се видливи и денес на езерското дно, преку антиката, до последниот период во рамките на самостојна Македонија, на територија густо изградена со максимално задоволување на потребите на секој поединец и примарните постулати на урбаната регулација се истакнува урбанизам кој не е регулиран со планови и прописи. Тоа е органски урбанизам каде урбаното ткиво расте и се развива според строгите закони и потребите на човекот.

Наспроти тоа, сместувањето на духовните центри било обусловено од големите вредности на природниот пејсаж збогатен со неповторливи визури кон езерото користејќи ги богатите зелени падини на планините, природните извори, подножјата на стрмните карпести предели и мистичноста на просторот.

Охридското Езеро покрај тоа што претставува природен феномен, претставувало и основен извор на храна на населението. Како последица на тоа е подигањето на неколку рибарски населби покрај неговите брегови.

Плодните котлини, оформени помеѓу планинските масиви во регионот, создале услови за развој на рурални населби со специфична архитектура и со пространи плодни полиња со лозарство и овоштарство. Вредно е да се напомене дека

руралните населби во подножјето на планините се уште живеат, но останатите од планинските делови се напуштени а населението мигрирало во градовите.

Во поново време, кога урбанизацијата агресивно го напаѓа крајбрежниот дел околу Охридското Езеро единствено ненарушена останува вертикалната проекција на старото градско јадро на Охрид која завршува со Цитаделата од Самуиловата тврдина на самиот врв од брдото, како и сочуваниот периметрален бедемски ѕид со градски порти во кој е сочуван и неизграден пошумен терен под кој по изохипсите на теренот се развива градското јадро театрално спуштајќи се кон езерскиот брег.

Старото градско јадро на Охрид

Охрид спаѓа во редот на ретките балкански градови, кои без прекин опстојувале низ целиот антички период, кои го преживеале пропаѓањето на таа цивилизација и под ново име се одржал до денес. Ридот на кој е сместен градот е всушност полуостров кој по својата конфигурација има два дела: повисокиот, кој го зафаќа западниот простор и е наречен Горни Сарај и Високо Кале, и понискиот кој го зафаќа источниот дел и е наречен Дебој. Меѓу нив е формирана долина, седлест премин кој благо се проширува и се спушта кон југ, до брегот на езерото.

Археолошките сознанија во поново време нудат се почесто корекции на некои претпоставки што произлегуваат од еднострано проучувања. Археолошките податоци скромно, но ги поткрепуваат речиси сите три фази од развојот на градската населба и градот Лихнидос – *предурбаната фаза, протоурбаната фаза и урбаната фаза*. Предурбаната населба била сместена на западниот брег од Варош, на терасите од Горни Сарај и Високо Кале. Во протоурбаната фаза населбата се шири кон југ зафаќајќи го и просторот на Плаошник и кон исток до хеленистичката гробница од македонски тип на улицата “Браќа Миладиновци”. Со изградбата на Античкиот театар кон крајот на хеленистичкиот период, градот Лихнидос веќе влегува во урбаната фаза од својот развој (В. Битракова Грозданова). Според наведениот автор, “поголемиот дел од утврдувањето на градот во хеленистичкиот период се поклопува со ѕидините кои се обновувани во доцната антика на потегот северно од Високо Кале и Горни Сарај и на југозападната страна”.

Тоа што Лихнидос во овој период е епископско седиште особено се одразило во урбанизацијата на градот со добивање на нов глобален изглед во архитектонската смисла. Имено, со археолошките ископувања досега се констатирани седум базилики во стариот дел на Охрид (што сигурно не е и конечен број), со временска припадност на IV, V и на почетокот на VI век и со такви архитектонско-декоративни одлики кои укажуваат на силен подем и сјај на Лихнидос во оваа насока.

Просторно, градот во ова време е проширен и кон источниот, понизок дел од ридот, каде што, откриената трикорабна старохристијанска базилика, хронолошки и симболично, на некој начин претставува мост (во стратиграфска смисла) или премин на античкиот Лихнидос во средновековниот Охрид. Овој доцноантичко-старохристијански период се карактеризира со потреси од наездата на варварските народи. Во 478 год. прочуениот готски војсководец Теодорик, со својата војска се упатил кон Лихнидос, но не можел да го заземе “затоа што градот лежел на утврдено место и изобилувал со храна и извори меѓу ѕидините”. Тешката опсада на градот од страна на Готите (која траела и во 479 год.) ја потврдуваат и археолошките ископувања извршени кај северниот дел од тврдината (месноста Дебој) во 1964 год.

Немирните времиња и честите закани од варварските војски во овој период ги терале првенците на градот да ја обновуваат тврдината. Поголемиот дел од денес видливите ѕидини (особено на северната и западната страна) се изградени врз темели поставени уште во III век пред н.е., додека некои партии на северната и на источната страна се подигнати најдоцна во IV век од новата ера, кога во рамките на утврдениот дел од градот влегол и просоторот од местото Дебој. Доцноантичкиот начин на градење

е регистриран на некои места на тврдината по оштетувањата настанати во фасадните доградби на средновековието.

Користејќи ги темелите и зачуваноста на знаменитата тврдина, односно врз темелите од уништениот Лихнидос израснал нов град - средновековниот Охрид.

Како изгледал Охрид во средниот век може само да се претпостави. Грчките имиња Месокастро и Егзокастро ни укажуваат дека надвор од градските ѕидини сигурно се живеело, постоел економски дел од градот, како карактеристика на средновековните градови каде занаетчиските услуги и трговската размена се одвивале надвор од ѕидините, во подградието.

Охридската чаршија со старите занаети започнала да се развива многу одамна како логичен хоризонтален завршеток покрај ридот кој бил станбен, верски и културен центар. Охридското поднебје било богато со производи за кои имало интерес надвор од границите на казата и низ него минувале значајните сообраќајни артерии на Балканскиот Полуостров, меѓу кои и античкиот пат Виа Игнација.

Во целиот изминат период, настанат во карактеристични природно-географски, историски, етно-социјални услови на живеење и стопанисување, иако без урбанисти и архитекти, градот се издигал и развивал во една карактеристична хармонија.

Градот значајно го менува својот изглед за време на Османлискиот период кога постои строга поделба на христијански и муслимански дел. На брдото, помеѓу многубројните сакрални објекти, останува да живее христијанското население, додека муслиманското население се населува во рамничарскиот дел и плодната рамница.

Исто така градот претрпува поголеми промени и во периодот помеѓу двете светски војни кога се градат монументални објекти со неокласична архитектура настаната под европските влијанија.

Во XX век со промената на економските, социјалните и општествените прилики доведува до менување на функцијата на одредени објекти кои се ориентираат кон развој на културата (музеи и музејски згради), туризмот, угостителството и други дејности.

Голем дел од профаните објекти се тотално руинирани, или новозградени без архитектонски, градежни и материјани вредности. Извршено е драстично наголемување на висините со катови и некарактеристични поткровја со што се загрозува рамнотежата на просторната структура по висина, се затвораат визури, се нарушува инсолацијата на околните објекти, а непотребното поткровје се внесува како стран елемент во старите објекти карактеристични со кровови со благи падови и изразити стреи. Се ова допринесува до една сосем поинаква густина на населеност и процент на изграденост на целината. Дел од овие објекти не се населени, односно, се користат како викенд куќи.

Со изготвувањето на планската документација, споменичката целина е поделена во повеќе урбани единици и зони. Ваквата поделеност на интегралната урбанистичка агломерација ставена под заштита, се урбанизира со посебни ДУП-ови со што не може да се согледаат сите проблеми во просторот предвиден за реализација. Од ова произлегува дека не постои еден план за заштитеното подрачје за да се прати состојбата, развојот како и да се овозможи целосен преглед на споменичката целина што и доведува до деградација и пропаѓање на просторот.

Структура на старото градско јадро на Охрид

При вреднувањето на просторот особено значење е дадено на геоморфолошките и топографските специфики, визуриите и атрактивноста на локацијата на градското јадро. Градителите покажале извонредна способност за прилагодување кон природната средина, при што на двата рида, на терен со голем пад, се развива град

со амфитеатрална поставеност на објектите и со неповторливи визури кон Охридското Езеро. Тоа е урбанизам кој не е регулиран со планови и прописи, на територија толку густо изградена со максимално задоволување на потребите на секој поединец и примарните постулати на урбаната регулација. Тоа е органски урбанизам каде урбаното ткиво расте и се развива според строгите закони и потребите на човекот: право на пристап и влез во куќата, право на сонце и отворени погледи.

Старото градско јадро е оформено и заградено со периметрални бедемски ѕидови со Цитадела која се наоѓа на највисоката точка од ридот. Главните градски комуникации се поврзани и оформени по изохипсите поврзувајќи ги главните градски порти од Самуиловата тврдина. Ридот е пресечен и со главна и споредни вертикални комуникации кои ја поврзуваат главната градска порта со приобалниот езерски појас. Од ваковиот состав и конфигурацијата на теренот произлегува дека некогаш воспоставениот урбан концепт или поредок се одржува до денес наспроти поединечните градби кои се рушат и се обновуваат.

Структурата на јадрото го збогатуваат и големиот број на археолошки локалитети со акцент на ранохристијанските базилики кои изобилуваат со богати мозаични подови.

Како најстар слој на урбана структура може да се потенцира црковната архитектура ценејќи дека Охрид како архиепископски град бил средиште на верскиот живот. Нејзиното хронолошко датирање се движи во период од IX до XIX век. Карактеристично е да се напомене дека сакралните објекти егзистираат во своите урбани рамки од стамбена архитектура која каскадно го исполнува просторот помеѓу некогашните оформени комуникации изведени помеѓу објектите на економична неправилна локација со развиена просторна структура во висина. Денес во споменичката целина има 15 црковни објекти (иако по една легенда се вели дека во градот постоеле 365 цркви) живописани со редок и вреден живопис. Од позначајните сакрални објекти се: Катедралниот храм Св. Софија кој во XI век е седиште на Охридската архиепископија, а фрескоживописот со кој е насликана црквата завзема истакнато место во сликарството од XI и XIV век; црквата Св. Богородица Перивлептос – која со специфичното решение на внатрешниот простор како и карактеристичниот опус на градење со богата керамопластична декорација, и вредниот фрескоживопис овозможуваат истата да се вброи во рамките на ретко сочувани византиски споменици од втората половина на XIII век (1295 год.); црквата Св. Богородица Болничка, датирана во седумдесеттите години на XIV век; црквата Св. Никола Болнички, со ретка камбанарија на западната страна во форма на “фурка” и вредно сликарство од XIV и XV век; црквата Мал Св. Климент, која се датира во 1378 год.; црквата Св. Константин и Елена, подигната во периодот од XIV до XV век; црквата Св. Димитрија, датирана во 80^{тите} години од XIV век; црквата Мал Св. Врачи; црквата Св. Богородица Челница; црквата Св. Никола Чудотворец, со живопис од настанат во повеќе периоди од XI – XX век; црквата Св. Пантелејмон, изградена од IX до XIV век, а обновена во 2000 - 2002 год.; црквата Св. Јован Богослов – Канео, чие датирање се сместува во крајот на XIII век; црквата Св. Никола Геракомија, која за прв пат се споменува во XVII век а денешната градба потекнува од XIX век; и црквата Св. Богородица Каменско - подигната во XVII век, чиј живопис во олтарниот простор е завршен од страна на Дичо Зограф во 1864 год. и истиот претставува редок пример на живопис во сакрален објект каде што целосно го извел овој наш преродбеник.

Како резултат на вековната селекција, во градбата на староградската куќа се искристализирале општоприфатени методи на стандардизација, строго одмерени по димензиите на човекот. Мерилата на човекот ја прават архитектурата хумана, а тоа се однесува и на недвижностите по намена во ентериерот.

Профаната архитектура до почетокот на XX век според органската методика и безимениот мајстор - неимар го оформува и му дава живот на просторот затворен во

куќата. Условите на минималното градилиште го принудиле да ја усвои концепцијата на вертикална поделба – економски дел во приземјето, често вкопано во теренот во наклон, простории за живеење на средината, а највисоко - репрезентативни одаи, отворени за сонце и воздух. Оваа проста шема, во практиката е реализирана на безброј начини и пристапи, и во најразлични варијанти, во зависност од спецификите на подлогата, материјалните можности на сопственикот, осончувањето, погледите и т.н. Голем дел од профаните објекти во темелните партии се фундирани на жива стена.

Не постојат пишани извори за некогашната профана архитектура на овие простори во која живееле црковните великодостојници кои ги опслужувале многубројните цркви.

По својот обликовен израз се издвојуваат повеќе објекти од кои позначајни се куќите на Робевци, на Уранија, на Христо Узунов, на Тримчеви, на Крапчеви и многу други. Овие објекти во голема мера се автентични, особено куќите на Уранија, на Тримчеви и на Крапчеви, каде организацијата на просторот произлегува од самиот начин на живеење.

Покрај остатоците од охридските староградски куќи од XIX век во Охрид постојат и објекти градени во периодот помеѓу двете светски војни, поточно објекти од градска архитектура. Овие објекти се одликуваат со елементи од европското градителство од почетокот на XX век, каде што преовладувале класичниот, неокласичниот, ренесансниот и академско-барокниот манир. Тие оставиле свој белег и историска порака преку малкуте објекти со изразени архитектонски вредности, ретки примероци за творештвото од почетокот на XX век, меѓу кои, како најрепрезентативни примероци се издвојуваат Управната зграда на НУ Завод и Музеј - Охрид, т.н. Радничка школа, Музејот на Словенска писменост, Куќата на Ѓурчинови и многу други.

Охридската чаршија и просторно и по функција претставува единствен градски центар. Таа и денес е срце на градот. Развивајќи се низ историјата, Охрид полека се прераснал во современ град со ориентално влијание за чие постоење требало да се задоволат одредени критериуми меѓу кои да постои економски дел од градот, а тоа е чаршијата.

Чаршијата и денес ја чува својата историска линија, со низови дуќани на ситни парцели, без некое прецизно зонирање на дејностите. Иако чаршијата ја задржала својата територијална рамка и изобилува со разновидни содржини: трговија со облека, накит, техника, угостителство, забава, галерии, продавници за сувенири и стари предмети, сепак е присутно чувството дека таа изгубила од својот дух и традиција. Старите занаетчии обременети со давачки полека се откажуваат од занаетот и семејните традиции. Се чувствува потреба за туристичка атрактивност на чаршијата, а тоа се постигнува само со чувањето на историската целовитост, архитектурата и занаетите кои заедно го чинат идентитетот на овој стар град.

Валоризација на градителското наследство на старото градско јадро на Охрид

Потенцијалната споменичка вредност на урбаната целина на Охрид многу е позначајна од севкупноста на материјално сочуваните податоци. Сочувана е старата матрица на некогашните решенија и урбани агломерации, но целосниот културно-историски и градителско-уметнички потенцијал не е целосно утврден дури ни за највредните градби на просторот кои се прогласени за поединечни споменични добра.

Треба да се истакне дека валоризацијата на културното наследство има двојна цел: да ја нагласи вредноста на архитектонскиот ентитет, и да ја процени неговата улога во продлабочувањето на сознанијата за генезата на урбаните агломерации.

Врз основа на досегашните истражувања на урбаното минато и наследство на градот, како и досегашните аналогни искуства во изготвените студии за градот, направена е една почетна скала на вреднување:

1. Споменички добра: ансамбли и градби со високо културно - историски, градителско - уметнички потенцијал, извор на податоци за минатото на градот, општествени случувања и влијанија од развиените духовни центри, комплексна вредност на наследството: архитектура, црковен мобилијар, богата црковна архива и друго. Посебно значење имаат археолошките остатоци покрај најзначајните сакрални и други градби.

2. Архитектонско-стилски ансамбли како просторни целини настанати низ повеќе хронолошко - стилски периоди, сочувани значајни архитектонски елементи на автентичните реченија.

3. Поединечни објекти од стамбената архитектура сочувани во својот изворен облик, распоредени во низови долж некогашните елитните градски улици.

4. Неостилската архитектура претставена преку сакрална и стамбена архитектура како и објекти од јавен карактер датирани во периодот од крајот на XIX и почетокот на XX век.

5. Богат фонд на сочувана фрагментарна камена пластика значајна за некогашната генеза на градбите и урбаните целини откриени при археолошки истражувања или при ископ на земја за изградба на нови објекти.

6. Амбиентални вредности на профана архитектура со сите стилски карактеристики лоцирани на брдовитиот терен, вклопени во зеленило или во крајбрежниот дел од градот.

7. Нескладно со амбиентот: изградба на повеќекатници со гломазни волумени и несоодветна архитектура неускладени со ситната структура на градот.

Старото градско јадро на Струга

Струга лежи на двата брега на реката Црн Дрим, поточно на нејзиниот истек од Охридското Езеро. Во минатото Струга се протегала покрај многу важната сообраќајна артерија, VIA EGNATIA, низ која се одвивал жив сообраќај, што се рефлектирало врз економскиот и културниот развој на градот. И во времето на турското владеење, најголемиот дел од трговскиот и патничкиот сообраќај се одвивал низ овој крај. По пропаѓањето на Османлиската империја и по поставувањето на политичките граници меѓу балканските држави, попречната сообраќајна артерија го губи своето значење, што се одразило на развојот на градовите во пограничната зона.

Постоењето на Струга се поврзува со наколните живеалишта покрај Охридското Езеро, од каде потекнува и денешното име. Археолошките наоѓалишта сведочат за постоење на наоди од неолитскиот период, бронзеното време, македонско-хелинистички период, римскиот и раносредновековниот период.

Архитектонско-урбанистичките карактеристики на Струга од крајот на XIX век, во материјално - територијална смисла, во голема мера се задржале до крајот на 50-тите и почетокот на 60-тите години на XX век. Територијалната поделба од аспект на етничката припадност на населението била слична како и порано - на левиот брег на Дрим живеело православно население (Македонци и Власи), а на десниот брег муслиманско (Турци, Албанци и Роми). Архитектонско - урбанистичките карактеристики произлегувале од етничкиот состав на населението, носејќи го врз себе печатот на историската, традиционална градежна мисла.

Костурот околу кој се створила и низ епохите се развивала населбата е сочинет од координатниот систем створен од реката Црн Дрим во правец север - југ и чаршијата во правец исток - запад, воедно и дел од комуникацијата кон Албанија. И во

двата правци се одвивал карактеристичен општествен живот а како последица на општествено-политичките и економските промени, по овие координати многу побрзо се менувал и архитектонскиот израз. Во станбените зони во квадрантите на координатниот систем, промените во материјалниот израз на архитектурата биле незначителни, како последица на минималните промени на станбената програма на поединци или групи.

На десниот брег од Дрим, населен претежно со муслиманско население, како и во другите македонски градови, животот е ориентиран и затворен во интимната рамка на дворот, брегот со зеленило и вода. Кон тесните и криви улици свртен е архитектонскиот грб, најчесто висока ограда од тула. Објектите се сиромашно третирали, така што не е сочуван ниту еден со поголемо значење.

И левиот брег бил граден сообразно со психолошките карактеристики на населението. Но, во урбанистичкото оформување значајна улога одиграл и политичкиот момент: Христијанското население, кое ја населувало оваа територија низ целиот период на турската доминација, било изложено на физичко насилство, а исто така и на чести упади на разбојнички банди. Поради тоа е створена карактеристична урбанистичка шема, која и денес јасно се насетува. Само главната улица - чаршијата, е отворена за комуникација, а сите споредни улици се тесни, затворени, речиси интимни минувалишта, кои во секој момент на опасност можеле да бидат брзо блокирани и затворени.

Ова е единствен случај во македонските градови, каде политичките услови пресудно влијаеле на формирањето на урбанистичкото ткиво на градот. И сосема е разбирливо, бидејќи Струга со својата географска положба претставува најистакнат пункт на етничката граница.

За развојот на градот повеќе податоци дава Евлија Челебија од втората половина на XVII век. Тој ја спомнува Струга како една од трите нахии во охридско. Имала 300 куќи во три маала, чаршија со 40 дуќани, повеќе џамии, анови и сараи. Во месноста Панаѓуришта имало оклу 100 панаѓурски бараки.

Близината до езерото, употребата на дрво како градежен материјал, честите поплави, напади и грабежи, придонеле градот често да се обновува и да го менува својот изглед. Најстарите објекти во градот се од крајот на XIX и почетокот на XX век.

Иако е сместена покрај езерото, Струга урбанистички е ориентирана кон Црн Дрим. Сите попречни улички водат кон реката. Живеењето во Струга се одвива претежно во индивидуални станбени згради, најчесто во низ, со тесни фронтови и исто такви улички меѓу низовите. Куќите најчесто се со катност од приземје и еден или два ката. Поради високите подземни води, приземјето ја презело функцијата на подрум, додека животот се одвивал на катовите. Збиени една до друга, максимално користејќи го просторот, тие формирале мали станбени островчиња со масивни порти, кои на извесен начин ги штителе живеалиштата, бидејќи градот немал фортификационен систем. Во приземјето каменот бил основен градежен материјал, се сидало најчесто со кал, а катот бил од бондрук, искован со летвички или прачки и малтерисан со малтер од кал. Фасадите биле бели. Употребените градежните материјали и начинот на градба се главните виновници за денешната состојба на Струга.

Во почетокот на XX век печалбарството зема голем замав во овој крај. Печалбарите вградуваат во своите нови куќи барокот и други нео - стилови од запад, адаптирајќи ги според своите можности и условите на поднебјето. Овие куќи се градени од цврст материјал и се наоѓаат во релативно добра состојба.

Чаршијата во Струга е со богата традиција. Во минатото тука се организирале годишни панаѓури, кои му овозможувале на населението да се снабди со производи кои не се произведувале во Струга. Според статистичките податоци, во Струга биле

застапени над дваесеттина занаети. Чаршијата се протегала по улицата “Маршал Тито” и остатоци од неа се уште има, иако многу од занаетите изумреле.

На реката Црн Дрим имало многу дрвени мостови кои го поврзувале градот, но честите поплави ги уривале, така што денес има само уште еден дрвен мост, кој не е во употреба. Со уредувањето на коритото на реката Црн Дрим, населението е заштитено од поплави, а градот добил нови, современи мостови.

Големiot и брз економски и културен развој на градот по Втората светска војна се одразил и на старата градска архитектура, која во голем дел е заменета со нови станбени згради, со што се нарушил континуитетот на градбата и единството и складноста на просторот.

Денес, согледувајќи ја потребата да сочуваме дел од минатото додека сосема не исчезнало, неопходно е делот од градот кој ги има сочувано карактеристиките на архитектурата од XIX и почетокот на XX век, а чие единство сеуште не е нарушено, да го заштитиме од понатамошно пропаѓање и рушење.

Манастирски комплекс Св. Архангел Михаил (Св. Наум)

Манастирскиот комплекс Св. Архангел Михаил (Св. Наум) се наоѓа на најјужната точка од Охридското Езеро на триесетина километри од Охрид. Црквата посветена на архангелите изградена е на висок стрмен брег, опколена со манастирски конаци и трпезарија, освен од јужната страна каде се отвора прекрасен видик кон езерото.

Источно од манастирот, во неговата непосредна близина, широко се разливаат обилните извори на реката Црн Дрим. Импресивна е глетката на бистрите и студени води кои се влеваат во водите на Охридското Езеро, на малите острови обраснати со бујна вегетација кои се формирани околу изворите на реката.

Св. Наум ја избрал оваа тивка и благородна дивина за свое живеалиште, место од каде што ја развил племенитата мисија за просветување на човекот.

Манастирски комплекс Св. Богородица Захумска – Заум

На источниот брег на Охридското Езеро, во непосредна близина на рибарското село Трпејца, е сместен манастирскиот комплекс Св. Богородица Захумска во чија позадината се издига стрмен карпест терен кој овозможува овој комплекс да изгледа уште поубаво.

Во средишниот дел од овој комплекс се наоѓа манастирската црква која претставува прекрасно архитектонско остварување, со прецизно изведена фасадна декорација, елегантни пропорции и нагласена височина, додека остатоците од некогашните конаци се наоѓаат од нејзината северна страна.

Манастирски комплекс Св. Богородица – Калишта

Манастирскиот комплекс Св. Богородица Калишта се наоѓа на западниот брег од Охридското Езеро, во непосредна близина на рибарското село Калишта и хотелот Бисер.

Манастирскиот комплекс, во чија позадина се издигнува стрмен карпест терен, го сочинуваат повеќе цркви (од кои една е пештерна) и манастирски конаци. За оформување на пештерната црква искористена е природна пештера во варовитата планина Мокра, каде зографите ја користеле конфигурацијата на карпите за исликување на фреските, без било каква нејзина адаптација.

5.2.5 Рурални области во Охридскиот регион

Областа Дебрца се наоѓа на југозападниот дел од Македонија, меѓу Кичево и Охрид. По своите географски, етнографски и економски одлики претставува специфично индивидуализиран крај.

Досега во науката нема сосема точни податоци за потеклото на името на областа Дебрца. Постојат претпоставки дека во рамките на Климентовата Епископија Велика (Дрембица) спаѓала и сегашната територија на Дебрца.

За историскиот развој на овој крај се знае многу малку: Поволната геоморфолошка положба на Дебрца, создала услови да се развијат живеалишта на лугето од првобитното општество уште од најраните периоди. За старото камено доба (палеолитот) нема никакви податоци, додека на повеќе места се пронајдени траги од новото камено доба (неолитот). Траги од неолитски населби пронајдени се на теренот од некогашното село Јаворец, во подножјето на Илинска планина, каде се наоѓа пештерата Јаворец, потоа кај месноста Кутлина - кај селото Велмеј, Зла страна кај Горно Средорече, Черепец, источно од село Годивје, до црквата Св. Богородица во село Брежани и кај брдото Горица близу до селото Лешани.

До целосното потпаѓање на Македонија под власта на Римјаните, 168 год. пред н.е. Дебрца била населена од десаретите кои живееле северно од Лихнидското (Охридско) Езеро. Присуството на Римјаните во Дебрца е потврдено со повеќе археолошки наоди.

Од времето на византискиот император Анастасија (491-518) до 20-тите години на VII век во Македонија била населена со многубројни Словенски племиња. На територијата од Дебрца се населиле Берзитите (Брсјаците) чие име и денес е зачувано во народот. За животот на македонските словени по доаѓањето во овие краишта нема скоро никакви податоци. Од археолошките истражувања може да се утврди дека тие се населиле на теренот од некогашните антички живеалишта или формирале нови населби.

Во периодот на силниот развој на јужнословенската култура и писменост најверојатно Дебрца е составен дел од Климентовата парохија (до 893 год.) и потоа во составот на неговата епископија Велика. За тоа се потврди и археолошките остатоци од над 30 раносредновековни словенски цркви и манастири што се наоѓаат во оваа област.

По паѓањето под турско ропство Дебрца е нахија на Охридската каза. Како и во цела Македонија, така и во Дебрца животот и економската положба на народот за време на долговековното ропство, под тимарско-спахискиот систем се влошува до крајни граници. Постојано, ограбувани и опустошувани се цели населби, а селаните станувале чифлигари на беговските имоти или се засолнувале пред гневот на Турците и формирале нови населби на подалечните планински превои.

По Втората светска војна дел од планинските села се напуштени и населението мигрира кон градовите барајќи средства за егзистенција. За разлика од нив рамничарските села продолжуваат со поинтензивен живот во современи услови и претежно се посветени на земјоделие, лозарство и овоштарство, а дел од плодната котлина е претворен во необработливо земјиште.

Крајбрежни рурални населби

Трпејца

Селото Трпејца се наоѓа на 17 км јужно од градот Охрид и е сместено во подножјето на планината Галичица, во една природна вдлабнатина меѓу карпите на источниот брег од Охридското Езеро, на надморска височина од 695 - 750 м. Покрај селото минува патот Охрид - Св. Наум.

Со векови населението се занимавало со риболов како основен извор на приходи. Значајна улога има и сточарството, а земјоделството е ограничено на мала обработлива површина во сувото трпејчко поле. Селото има 370 жители - Македонци.

Во втората половина на XX век жителите на селото се ориентирани кон вработување во градот Охрид, додека во последниот период се ориентирани кон развивање на интензивен летен езерски туризам.

Во непосредна близина на селото е сместена најстарата сочувана црква Св. Богородица Захумска од XIV век. Неодамна е обновена и старата селска црква Св. Никола.

Пештани

На 12 км јужно од градот Охрид, во подножјето на планината Галичица, на источниот брег на Охридското Езеро, на надморска висина од 966 м, на патот Охрид - Св. Наум, сместено е селото Пештани. Селото е населено со 1200 жители со македонско етничко потекло и православна вероисповест.

Со векови овие жители се занимавале со рибарство и сточарство, но последните неколку децении се ориентираат кон развој на туризмот со добро развиени услужни дејности трговија и угостителство. Ова наложило старите селски домаќинства да се преадаптираат во модерни современи објекти за потребите на туризмот и угостителството и претставуваат ревитализирани рурални средини.

Радожда

Претставува типично рибарско село, сместено во рамничарскиот дел крај езерскиот брег кое постепено прераснува во туристичка рурална населба, со идеални можности за развој на селски туризам. Како резултат на ова не постои автентично сочувана рибарска куќа како и рибарски колиби за чување на приборот.

Селото постепено се трансформира во современа туристичка населба со развој на услужните дејности: трговија, угостителство и туризам.

Над селото се наоѓа пештерната црква Архангел Михаил со сочуван вреден живопис.

Калишта

Во непосредна близина на градот Струга, покрај езерскиот брег е се наоѓа селото Калишта. Тоа претставува типично рибарско село каде во последните години се повеќе се градат мали угостителски објекти и се развива угостителството и туризмот.

Во непосредна близина на селото се наоѓа манастирскиот комплекс Св. Богородица со пештерниот храм Рождество Богородичино. Манастирската црква и конаците се изградени во поново време и активни се и денес.

5.2.6 Културно – уметнички вредности

Универзалните вредности на природното и културното наследство на Охридскиот регион ги збогатуваат и извонредните дела од областа на сликарството, вајарството, применетите уметности, како и нематеријалното културно наследство или така наречената жива култура:

- Сликаство: мозаици, фреско-живопис, икони, ѕидни декорации, илуминации на ракописи, графики, слики на платно
- Вајарство и резба: скулптури, камена пластика, иконостаси, владички тронове и друг црковен мобилијар, дрвени резбани украси
- Применети уметности: предмети од керамика, стакло, дрво, метал, текстил, кожа, хартија и разни други дела на традиционалните уметнички занаети
- Нематеријално културно наследство: традиционални обичаи и верски и културни манифестации

Некои од овие уметнички дела претставуваат интегрален и неделив сегмент од објектите во кои се наоѓаат, како што се подните мозаици на ранохристијанските базилики, фреските, иконите и иконостасите во црквите од византискиот, пост-византискиот и периодот на Преродбата, ѕидните украси итн., Со своите културно-уметнички вредности тие во голема мера придонесуваат за значењето на самите објекти во кои се наоѓаат и чуваат. Такви се поголемиот број ранохристијански базилики во заштитеното подрачје, бројните цркви од наведените периоди, дел од сочуваниите автентични ентериери во објектите од староградската архитектура, Галеријата на икони-Охрид, Археолошкиот музеј со Етнолошкиот оддел, Историското одделение на музејот, сместено во спомен-куќата на револуционерот Христо Узунов, меморијалната куќа на Охридскиот поет Григор Прличев итн.

Регионот е препознатлив по автентичноста на своите уметнички дела, пред се средновековните фрески, кои се дело на бројни анонимни сликари, но и на едни од најпознатите во својата епоха - зографите од познатата Охридска сликарска школа од XV век Михаил Астрапа и Евтихиј, потоа светски познатата Охридска збирка на икони, делата од познатата Охридска резбарска школа и многу други.

Во Охрид, како еден од најстарите градови во Европа, преку големиот број уметнички дела што се одраз на тој континуитет на цивилизации, епохи и стилови, може да се следи континуирано, од неолитскиот период па сè до денес, богатата материјална култура на овој регион.

Со најновите археолошки истражувања на просторот од Самоиловата тврдина и Плаошник откриени се остатоци на сликана керамика и гробови од раното железно време (VIII-VII век пред н.е.). Од истиот период во водите на Охридското Езеро се откриени остатоци од населби, и тоа на локалитетот Уста на Дрим и Врбник во Струга, и на источното крабрежје, Заливот на Прчот кај с. Трпејца, Заливот на Коските кај полуостровот “Градиште” (која е неодамна реконструирана и претставува прв музеј на вода во поширокиот регион на Балканот) и Заливот на Бомбите кај с. Пештани.

Архајскиот период (IV-V век) е еден од најзначајните за Охрид и регионот бидејќи од овој период потекнуваат прочуените четири златни посмртни маски откриени во некрополата “Требеништа” кај с. Горенци, северозападно од Охрид (1918 год. и 1930-1934 год.), и еден примерок откриен во самиот град Охрид, на локалитетот Горна Porta, (2002 год.). Покрај овие предмети, во гробовите од овие некрополи откриени се и бројни други гробни прилози од злато, сребро, бронза, ќилибар и керамика.

Археолошкото наследство на Охридскиот регион има свој континуитет од праисториските, преку античките па сè до средновековните наоѓалишта и локалитети што ни овозможува да го следиме цивилизацискиот континуитет и културната историја на регионот. Од големиот број локалитети, треба да се напоменат неолитската населба на локалитетот “Зла Страна” кај селото Горно Средорече на 35 км северно од Охрид (IV милениум пред н.е.); локалитетот “Кутлина”, енеолитска населба, кај с. Велмеј, 40 км северно од Охрид (3000-2500 год. пред н.е.); некрополата “Требеништа” кај с. Горенци, покрај магистралниот пат Охрид-Кичево-Скопје, на локалитетите Сува Чешма, Три Челюсти и Вртуљка; некрополата “Црвејнца” кај Прентов Мост, покрај патот Охрид-Битола-Скопје; “Долно Трново”, праисториска населба од неолитскиот период, до северното предградие на Охрид (IV милениум пред н.е.); семејната, старомакедонска гробница “Караѓулевци” од македонско-хеленистичкиот период, се наоѓа во стариот дел на Охрид-Варош (III век пред н.е.); храмот на божицата Изида во Карабегомала, во централното подрачје на Охрид, (III-II век пред н.е.); локалитетот “Дебој”, хеленистичка и римска некропола (централна некропола на градот Лихнид) на која е откриена и ранохристијанска базилика од V-VI век; семејната гробница од античкиот период во североисточното предградие на Охрид (III-IV век); населба “Видобишта”; античката фурна наменета за печење на керамички садови покрај патот Охрид-Св. Наум (III-IV

век); локалитетот “Козлук”, на 1 км северозападно од Охрид, каде што е откриена Вилла рустица од доцноантичкиот период (IV век) и многу други.

Во хеленистичкиот период, (од крајот на IV до I век пред н.е.), Лихнид бил богат, урбанизиран град на познатата античка магистрала Виа Игнација, за што говори и некрополата на Дебој (помалиот источен дел од Охридскиот рид) и кај Горна Порта, која обилува со многубројни археолошки предмети од злато, сребро, бронза и керамика, денес изложени во Археолошкиот музеј во Охрид. Во градот Лихнид постоела и ковница за пари за што сведочат сочувани примероци на монети од II век пред н.е., со предниот дел од чун и името на градот на аверсот, и македонски штит на реверсот.

Од овој период е и Античкиот театар кој се наоѓа во близина на Горна Порта и кој денес, истражен, конзервиран и ревитализиран, служи за разновидни културни манифестации.

До почетокот на VI век во градот, како и во неговата поблиска и подалечна околина се подигнати поголем број ранохристијански базилики. Покрај со своите архитектонско-историските вредности исклучителната вредност се надополнува со нивните подови кои се украсени со исклучително вредни подни мозаици со геометриски орнаменти, многубројни претстави на птици и разни животни, како и антропоморфни претстави. Освен овие охридски базилики, со своите извонредни подни мозаици се издвојуваат и базиликите кај Студенчишта, Св. Еразмо и кај струшкото село Радолишта.

Најстарата ѕидна декорација е сочувана во катедралата на Охридските архиепископи - монументалната црква Св. Софија. Сликаството, иако во голема мера оштетено и исчезнато, претставува најголем сочуван фреско-ансамбл од XI век во византиската уметност. Во последната четвртина на XIV век, катот на нартексот со фрески го насликал суптилниот и надарен сликар Јован Теоријан кој веројатно работел и икони за некои од охридските цркви.

Сепак, една од најцелосните, најубави, најдраматични и најсочувани сликарски целини е ѕидното сликарство на црквата Св. Богородица Перивлепта, кое во 1295 год., како своевидна референца за подоцнежните работи на овие простори, го извеле прочуените солунски зографи Михаил Астрапа и Евтихиј, кои овде за прв пат ги оставиле и своите потписи. Фреско-живописот во Св.Богородица Перивлепта преставува вистински бисер на сочуваното средновековно ѕидно сликарство во Охрид. Фреско декорација, а во извесни случаи и фасадна декорација, дело на бројни анонимни сликари од поголемите византиски уметнички центри, и од познатата охридска сликарска школа, е присутна во речиси сите цркви од XI до XIX век во Охридскиот регион.

Светски познатата збирка икони, постојано изложени во Галеријата на икони во Охрид, како една од најзначајните, најубавите и највредните збирки, се вбројува во самиот врв на овој вид уметност. Се состои од четириесетина икони со највисоки уметнички квалитети, создадени помеѓу XI и XIX век во уметничките работилници во Охрид, додека мал број од нив биле донесени од сликарските ателјеа во Цариград и Солун. Некои од иконите се покриени со окови од позлатено сребро, украсени со минијатурни фигури на пророци и разни други светители, сцени од Стариот и Новиот Завет како и флорални и геометриски орнаменти. Разните временски епохи оставиле свои хронолошки и стилски обележја врз иконите од оваа значајна збирка. Најраните познати охридски икони се само пандан на ѕидното сликарство од истото време, а основни карактеристики им се монументалноста, вкочанетоста на изразот и чудната смиреност што зрачи од лицата на светителите. Двете најстари охридски икони, “Св. Василиј Велики и св. Никола” (1045-50 год.) и “Четириесетте Севастиски Маченици” (11 век), му припаѓаат на овој стилски период.

На почетокот на XII век, од кога датираат иконите на Богородица и Архангелот Гаврил, што заедно ја сочинуваат композицијата “Благовештение”,

уметничкиот израз е попретфинет и има понагласен графичизам во обработката на ликовите.

Една од ретките икони кај кои се среќава запис за нејзиното настанување е иконата на Исус Христос од 1262/63 год., наречана од охридскиот архиепископ Константин Кавасила за некоја од охридските цркви.

Проблемот на светлината и формата со кој се занимавале сликарите од втората половина на XIII век, е мошне успешно совладан кај литиската икона со претстави на Богородица Одигитрија и Распетието Христово.

Сепак, вистинските ремек-дела настанале во периодот на таканаречената “Палеологовска ренесанса”, период на процут на уметноста. Крајот на XIII или самиот почеток на XIV век е време кога настанува иконата со претстава на Евангелистот Матеј, експресивна и цврсто моделирана фигура, едно од најдобрите остварувања во византискиот иконопис воопшто. На почетокот на XIV век се насликани и празничните икони “Крштевање Христово”, “Слегување во Ад” и “Томино неверство” за иконостасот на тукушто живописаната црква Св. Богородица Перивлепта (1295), како и истоимената храмовна икона. Вистинското совршенство е постигнато во сликањето на литиските икони “Богородица Психосострија” со “Благовештението” на задната страна и “Исус Христос Психосостис” со “Распетието” на реверсот, настанати во почетокот на XIV век како дело на вештите раце на непознат мајстор.

Силниот култ на словенските просветители св. Климент и св. Наум Охридски тие да бидат сликани на бројни икони во еден веќе дефиниран и вообичаен иконографски облик за тој период. Меѓутоа, само едно дело, литиската икона со претстава на овие двајца светители, се издвојува според своите уметнички квалитети. Рафиниран цртеж, нежна моделација и хармоничен колорит се одликите на сликарот на оваа икона и се мошне блиски до стилот на Јован Теоријан, авторот на фреските на спратот на нартексот на црквата Св.Софија.

По годината 1395, кога Охрид паѓа под турска власт, уметничката активност постапно но сигурно замира. Во XVI и XVII век се чинат напори за нејзино повторно заживување, но без некој поголем успех и без изгледи за макар и бледо копирање на големите уметнички достигнувања од претходните периоди.

Дури во XVIII, а посебно во XIX век, преку извонредните дела на зографите Константин, Михаил и Даниил од Самарина и, особено, најпознатиот и најплоден македонски сликар од XIX век, Дичо Зограф, иконописот успеал повторно да се здобие со некаков углед, но ни оддалеку онаков каков што уживал во минатото.

Од камената пластика, меѓу најстарите сочувани примероци се, секако двете статуетки на египетската божица Изиди, од III-II век пред н.е., откриени во централното подрачје на Охрид, релјефите, кои некогаш биле дел од величествената декорација на античкиот театар, од приближно истото време и повеќе други целосно или делумно сочувани вајарски дела.

Меѓу најрепрезентативните елементи на средновековната камена пластика, секако спаѓаат сочуваните столпци и релјефните парпетни плочи од некогашната мермерна олтарна преграда на црквата Св. Софија од XI век. Тие, со уште пораскошно украсените мермерни делови од некогашниот амвон, цибориумот и владичкиот престол беа вградени во турскиот мимбар по претворањето на црквата во џамија, во втората половина на XV век, кој во 1997 год. беше демонтиран, а сите елементи се целосно графички и фотографски документирани и депонирани. Сочувани се и поголем број столбови со капители, корнизи, релјефни плочи и разни елементи од мермерна пластика од разни епохи и стилови, од антиката, преку ранохристијанскиот па сè до средновековниот период, од кои дел се вградени како сполии во разни средновековни сакрални објекти, а дел се сочувани ин ситу.

Единствен сочуван примерок на дрвена пластика, и воопшто еден од ретките во византиската уметност е дрвената икона на св. Климент Охридски, патронот на градот, изработена кон крајот на XIII век во длабок релјеф од црешово дрво, која денес е изложена во Галеријата на икони.

Во некои од црквите во Охрид олтарскиот простор е одделен од наосот со величествени дрвени иконостаси (од кои некои се и позлатени), изработени од рацете на прочуените македонски и охридски резбари. Украсени се со најразлични геометриски, растителни и животински мотиви, меѓу кои доминираат цветните мотиви, преплети на лозица и разнo лисје и голем број птици во најразлични пози. Со својата раскошност и убавина се издвојуваат иконостасите во црквите Св. Никола Геракомија, Св. Богородица Болничка, Успение на Богородица-Каменско, Св. Георгиј во Влашка маала (сите од XIX век), додека најстариот дрвен иконостас во Охрид и воопшто во Македонија е сочуван во црквата Св. Врачи Мали (XIV век). Овде посебно место зазема иконостасот во манастирот Св. Наум, кој е работен во плитка резба и е целосно позлатен, а на него е запишана и годината на изработка - 1711.

Од останатите копаничарски дела, во црквата Св. Богородица Перивлепта се чува и дрвениот престол на охридскиот архиепископ Прохор од 1540 год., украсен со инкрустација од седеф, а тука е и поновиот архиерејски престол, уметнички изработен од дебарски мајстори, по порачка на охридскиот митрополит Григориј (1891-1897).

Во Охридскиот музеј се чуваат и копаничарски дела, изработени од мајсторите на познатата охридска резбарска школа која функционираше до шесттите години на XX век, меѓу кои по својата мајсторска изработка и убавина се издвојуваат двете комплетни таваници, кабинетот изработен во ажурна резба, клупските гарнитуре со масички и фотелји, повеќе розети и разни други елементи.

Фактот дека во црквата Св. Богородица Перивлепта во Охрид постоел архиепископски музеј чии корени навлегуваат длабоко во историјата, и опстојувал се до 1916 година е причина во 1951 година да биде формиран Народниот музеј во Охрид. Тој наследил голем број илуминирани грчки и словенски ракописи од X век наваму, од кои како позначајни се издвојуваат: Минејот за месеците ноември-февруари, пишуван на пергамент (крај на XIII или почетокот на XIV век), Псалтирот од средината на XIV век, Лествицата на св. Јован Синајски (крај на XIII или почеток на XIV век), Лествицата на св. Јован Лествичник (средица на XIV век) итн. Треба да се напомене дека, прочуениот Болоњски псалтир од првата половина на XIII век (1230-1242), пишуван на пергамент, настанал во селото Рамне што се наоѓа на само неколку километри од градот Охрид, а се чува во Августинскиот манастир во Болоња уште од почетокот на XVIII век. Денес во охридскиот музеј се чуваат голем број археолошки предмети од различни епохи како и многу други движни музејски предмети, изработени од дрво, метал, стакло, текстил и други материјали. Меѓу најзначајните дела на уметничките занаети, претежно со литургиска намена, спаѓаат: ставротеката изработена од позлатен сребрен лим, дрво и полоскапоцени камења (XI век); евхаристичната гулабица, изработена од позлатен бакар и емајл во Лимож, Франција (XIII век); кадилницата од позлатен бакар и емајл (крај на XIII или почетокот на XIV век), окови за икони и цковни книги, кандила, кадилници, напрестолни крстови, дарохранилници и многу други предмети.

Охрид има мошне стара и долга традиција на везење, особено во областа на црковниот уметнички вез. За жал, најпрезентативните примероци, меѓу кои и познатата плаштаница на византискиот император Андроник II Палеолог, што ја дарувал на црквата Св. Богородица Перивлепта, денес се чуваат во витрините на музеите во некои соседни земји. Меѓу везените предмети што се сочувани во самиот Охрид се четирите крстови, делови од омофор или сакос, со везени претстави на Големите празници, бисти на пророци и други светители. Стилските и иконографските особини на овие крстови и начинот на изработката укажуваат дека тие настанале во XV век. Во Охрид е сочувана и една подеа (везена икона која обично висела под сликаната

икона со иста претстава) на која е извезено Воведението на Богородица, а која најверојатно била изработена во втората половина на XV век, како и еден набедреник, што датира од крајот на XV или почетокот на XVI век. Од црковните одежди од постар период во Охрид е сочуван единствено фелонот кој што се наоѓал во црквата Св. Богородица Перивлепта. Изработен е од зелена свилена ткаенина од поново време на која се аплицирани постари везени делови. Везениот украс се состои од крстови, исполнети со орнамент од лозица, од кои еден е нашиен на грбот на фелонот а два на градниот дел. Употребениот материјал, начинот на изработка и применетата орнаментација индицираат дека везените делови настанале кон крајот на XIV или почетокот на XV век.

Ткаењето е исто така една од старите, традиционални дејности на подрачјето на Охрид, а по својата уметничка вредност и шаренило особено се издвојуваат охридските килими, ткаени воглавно во XIX век за да ги красат подовите на гостинските соби во куќите на богатите охридски семејства. Килимите, заедно со уште некои други видови ткаени предмети за украсување на куќите или за секојдневна употреба, со своите симболи, шари и бои ја изразуваат традицијата и топлиот колорит на охридското поднебје.

Заокружување на богатото движно наследство на Охрид преставува големата збирка на сликарски и вајарски дела од современата уметност (крај на XIX и XX век) создадени од познати македонски уметници и уметници од просторите на цела поранешна Југославија.

Нематеријалното културно наследство е исто така многу значаен сегмент на културно-уметничките вредности на подрачјето на Охрид, а него го сочинуваат бројни верски и културни манифестации кои традиционално, со години, а некои и со векови наназад се одржуваат во заштитеното подрачје.

Со разни прослави и празнувања, маскембали и карневали се одбележуваат верските празници. На овој начин се зачувува традицијата пренесувајќи ја на идните генерации се она што е обележје на вековното минато.

Вековна традиција во регионот е прославата на верскиот празник Водици или Богојавление, како еден од најголемите христијански празници бидејќи тоа е денот кога, според традицијата, св. Јован Крстител го крстил Исус Христос во водите на реката Јордан. Ова е многу стара православна традиција на крштевање на водите на Охридското Езеро и сите води во целиот регион. На тој ден, многу млади луѓе, се фрлаат во студената езерска вода за да го фатат сребрениот крст што охридскиот митрополит го фрла во езерото. Се верува дека по оваа церемонија езерската вода е осветена и поради тоа и лековита, така што сите што присуствуваат на овој настан полнат садови со вода и ја чуваат во своите домови сè до следната година. Исто така, се верува дека фаќањето на крстот ќе им донесе здравје и среќа во годината што доаѓа. Оваа манифестација се почесто е посетувана од голем број на туристи и станува своевиден бренд во туристичката понуда.

Македонската Православна Црква со особени почести го прославува празникот на својот патрон-Св. Климент Охридски, нејзиниот прв архиепископ и основач на охридската книжевна школа, а градот Охрид го слави Свети Климент како свој патрон и заштитник и овој ден се прославува како празник на градот. Според традицијата, секогаш кога на градот Охрид му се заканувала некаква опасност или несреќа, се појавувал духот на Свети Климент и го спасувал својот град од неволји. На овој ден во Охрид доаѓаат голем број туристи и гости од збратимените градови и други места, придружувајќи се во свечената прослава.

Културните манифестации преставуваат вистинско збогатување на културното миње на градот. Меѓу најзначајните и веќе традиционални и ширум светот познати и признати културни манифестации се Балканскиот фолклорен фестивал, на кој традиционално учествуваат вокално-инструментални ансамбли и солисти од

балканските и другите соседни земји, претставувајќи го својот автентичен фолклор и традиционална култура преку игри, песни, обичаи, народни носии, музички инструменти и разни други предмети од рачна изработка, и фестивалот Охридско лето, еден од најголемите и најзначајните музичко-сценски фестивали во Македонија на кој учествуваат голем број водечки уметници, музичари и ансамбли од најпознатите европски и светски музички центри (Алдо Чиколини, Андре Навара, Рави Шанкар, Хенрик Шеринг, Леонид Коган, Виктор Третјаков, Иво Погорелиќ, ѕвездите на руската опера и балет, светски познатиот тенор Хозе Карерас и познатиот диригент, маестро Зубин Мехта).

За време на одржувањето на фестивалот градот станува средиште во кое се среќаваат голем број музички и драмски уметници од целиот свет кои со својата високо професионална уметничка изведба ја збогатуваат туристичката понуда на Охрид.

Како рамнопрвен член на Европската Асоцијација на Фестивали, охридскиот фестивал ужива голема репутација во светот и во летниот период, користејќи ги прекрасни природни и историски локации во Охрид како што се античкиот театар, катедралната црква Св. Софија, Самоиловата тврдина и многу други, станува главен центар на севкупното културно живеење на Охрид, Македонија и пошироко.

Самоилова тврдина

Охридската тврдина е еден од најголемите фортификациски објекти во Македонија. Низ историјата таа била повеќе пати разурнувана, но и обновувана, доградувана и проширувана така што носи траги од речиси сите историски епохи. Со најновите истражувања се откриени остатоци за кои се претпоставува дека се дел од првата тврдина од времето на Филип II Македонски. Подигната на Охридскиот рид, се претпоставува дека тврдината била изградена во средината на IV век пред н.е. Иако се пронајдени остатоци од бедемот и кула од раната антика, сепак, најголемиот дел од тврдината е од времето на царот Самоил (од 976 до 1014 год.), период кога Охрид бил престолнина на првата држава на македонските словени, и затоа, таа денес е позната како Самоилова тврдина.

По целосниот распад на Самоиловото царство и повторното паѓање под византиска власт, царот Василиј II целосно ја урнал тврдината, но таа подоцна неколку пати била повторно градена.

Со своите бедеми и кули тврдината го опфаќа целиот охридски рид што се издига над езерото. Од сите страни, освен јужната што е свртена кон езерото, градот е заштитен со високи кули и ѕидови, долги околу 3 километри. Височината на бедемите е различна, од 3 до 16 метри, во зависност од конфигурацијата на теренот.

За влез во градот имало три порти: Горна Порта, во близина на црквата Св. Богородица Перивлепта, Челна Порта, кај денешната црква Св. Богородица Челница и Долна Порта, во близина на црквата Св. Никола Болнички, од кои само Горна Порта е во целост зачувана.

Тврдината за одбрана и живеење последен ја користел Џеладин Бег, одметник од централната османлиска власт, кој што владеел со Охрид како самостоен феудален господар кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век. Неговата палата, позната под името Горни Сарај била изградена во 1808 год. во јужниот дел на цитаделата.

Антички театар

Античкиот театар се наоѓа веднаш под Самоиловата тврдина, близу до Горна Порта. Првите сознанија за неговото постоење ги дал рускиот историчар на уметноста Н. П. Кондаков во 1900, а веќе во текот на 1935 год., како и подоцна, во периодот 1959-60 год. биле вршени сондажни ископувања со што, во самото урбано јадро на градот, театарот бил и фактички констатиран. Бил изграден кон крајот на III, или почетокот на II век пред н.е. за драмски, музички и поетски претстави. Подоцна, театарот бил

доградуван, со што се издвојуваат три различни фази на градба - во првата фаза тој бил објект за театарски претстави со помал број на седишта, во втората фаза (времето на Римската Империја), театарот бил приспособен за гладијаторски и борби со диви животни, и последната фаза, кога орхестрата со почесните седишта била заградена со заштитен ѕид. Подоцна во горната надворешна зона бил изграден епитеатрон, со што капацитетот се зголемил до 5000 гледачи. На многу седишта се најдени врежани имиња на побогати граѓани на Лихнид од тој период, кои ги имале закупено седиштата за сите претстави во театарот. По 313 год., кога христијанството било легализирано во Римската Империја, меѓу бројни други објекти, веројатно како чин на одмазда на оние кои во него страдале, бил разурнат и театарот, а неговиот материјал бил користен за изградба на базилики, и други профани објекти.

Со систематските археолошки истражувања во последните неколку децении на просторот на театарот е откриено богато споменичко наследство: релјефи од театарски сцени, многу монети, накит, амулети, и други предмети од античкиот период, како и објекти од средновековието од сакрален и од профан карактер. На ископувањето, реставрацијата и ревитализацијата на театарот во последните петнаесетина години се работеше интензивно и во 2001 год. тој конечно беше отворен и по многу векови повторно ја доби својата основна намена, во него да се одржуваат концерти, претстави и најразлични културни манифестации.

Плаошник

Локалитетот Плаошник, сместен на зарамнето плато на повисокиот Охридски рид, уште во ранохристијанскиот период бил многу почитуван простор каде биле изградени голема поликонхална црква (V или VI век) и уште една поголема, петкорабна базилика (V век), двете со крстилници откриени во поново време, со извонредните подни мозаични украси со геометриски, флорални, зооморфни и фигуративни претстави, како и бројни фрагменти од архитектонска пластика.

Се претпоставува дека токму тука поминал епископот св. Еразмо од Антиохија на својот пат кон Апенинскиот полуостров и го донесол Христовото учење во античкиот Лихнид, покрстувајќи преку 20.000 луѓе. По варварските пустошења и природни катастрофи (земјотресот од 518 год.), старата, запуштена и полуразурната тролисна црква ја обновил и тука ја започнал својата дејност св. Климент, кој во Охрид пристигнал во пролетта на 886 год. Кон основното јадро на црквата тој додал припрата, а потоа и нови градби-на запад, север и југ. Така се развивало жариштето на словенската писменост, центарот на Охридската книжевна школа и центар на повеќе духовни и научни дисциплини низ кој минале 3500 ученици-идни свештеници, писатели, преведувачи и мисионери.

Според биографот на св. Климент, архиепископот Теофилакт, еден од најучените луѓе на XI и XII век, неговата црква се истакнувала со складни, заоблени форми и, според него, таа била поубава од соборниот храм Св. Софија во Охрид.

Од како го формирал охридскиот духовен центар на Плаошник, св. Климент во 893 год. бил хиротонисан за епископ Велички, но често се враќал тука за да се помоли во мирот и тишината на својот манастир.

Биографот на Св. Климент, напишал дека кога тој го почувствувал бремето на годините, со свои раце си го подготвил гробот на десната страна од пронаосот. Според овие податоци археологијата го откри гробот, и денес, по многувековни разграбувања, моштите на светителот повторно се вратени на местото каде што тој почивал по 916 год.

Манастирот на Плаошник во средниот век бил најпочитувано светилиште во Охридската архиепископија, па затоа, со нараснувањето на христијанската заедница, основниот храм бил прошируван со додавање на нартекс, параклиси, камбанарија и трем. Со најновите археолошки ископувања сите делови на црквата беа констатирани,

со нивните точни димензии и начин на ѕидање. Југозападно од црквата имало уште две одвоени простории од кои едната веројатно служела како трпезарија. Скоро во сите делови на црквата пронајдени се поголеми и помали делови на фрески од средновековниот период, од кои некои денес се презентирани во северниот дел на тремот. Фрескоживописот сочуван на ѕидовите околу олтарот во оригинален вид конзервиран е на првобитното место и во обновениот храм.

Пред самиот крај на XV век манастирската црква и сите конаци биле урнати и врз темелите на црквата била подигната џамијата Султан Мехмед, а имотите на црквата биле одземени и доделен на установата Имарет. Во непознато време минарето и покривот на џамијата се урнале и останале само страничните ѕидови. По уривањето на црквата, граѓаните на Охрид ги пренеле моштите на светецот во црквата Св. Богородица Перивлепта, која добила нова намена на архиепископска катедрала.

Во изминатиот повеќедецениски период, во повеќе наврати се преземани обемни археолошки истражувања, со што беа констатирани сите христијански слоеви на Плаошник, така што се пристапи кон возобновување на храмот со сите неговите доградби до османлискиот период, односно до уривањето на црквата, со респектирање на старите ѕидови, кои во олтарот достигнуваат до височина на човечкиот раст. Црквата е возобновена врз средновековниот габарит при што се сочувани и конзервирани старите ѕидови и фрески и осветена во август 2002 год. под името Св. Климент и Пантелејмон, а моштите на светителот после 530 години беа повторно вратени во неговиот гроб.

Ранохристијанска базилика-Студенчишта

На падините на планината Петрино, во близина на Билјанините Извори во Студенчишта, сочувани се остатоците на уште една базилика. Според досегашните истражувања оваа ранохристијанска градба потекнува од V-VI век

На нејзините подни мозаици, во кружни медалјони, среќаваме претстави на долгоноги птици, претставени во резервирани движења и, што е можеби и најзначајно за овој регион, претстави на риби во вода.

Мотивот на рибарски јазол, како и орнаментот во форма на рибини крлушки на мозаиците во некои градби од доцната антика и ранохристијанскиот период во овој регион, зборуваат за риболовот како едно од најстарите занимања на овој народ како и за богатството на езерото со риба.

Ранохристијанска базилика Св. Еразмо

Веднаш под средновековната пештерна црква посветена на антиохискиот епископ Еразмо се наоѓа истоимената ранохристијанска базилика. Црквата има трикорабен облик со нартекс, атриум, помошни анекси и крстилница со базен. Во централниот дел на атриумот има бунар кој служел како фонтана што било вообичаено за овие делови на христијанските храмови од тоа време.

Мозаичната декорација во базиликата кај Св. Еразмо главно се состои од геометриски орнаменти и го претставува богатството од разновидни елементи: меандри, кругови, квадрати, солмонови јазли, плетенки, стилизирани шишарки, ромбоиди, шестоаголници итн.

Ранохристијанска базилика-Радолишта

На само неколку километри од градот Струга, во селото Радолишта, се наоѓаат остатоците на ранохристијанска базилика која што е датирана кон крајот на V или почетокот на VI век. По својата форма и архитектонска композиција оваа црква е трикорабна, со апсида на исток и е слична со базиликата во Студенчишта во Охрид. Подовите на нартексот и на централниот кораб се покриени со мозаик, а декорацијата е исполнета со стилизирани четворолисти, со двојна плетенка на рабовите, со кружни медалјони изведени во двојна плетенка, а во медалјоните се наоѓаат стилизирани дрвја

со најразлични плодови и животни, додека просторите помеѓу кружните полиња се исполнети со мотивот на Соломонов јазол. Просторот меѓу источните и северните пиластри во нартексот е исполнет со мотив на рибини лушпи. Централниот кораб на наосот е украсен со едноделен ќилим, формиран од полиња со полигонален и кружен облик, во коишто се претставени најразлични видови риби, јагули, ракови и птици.

Црква Св. Софија

Познатата катедрала Св. Софија, со прекрасни фрески од XI век, се наоѓа во самото средиште на стариот дел на Охрид. Нејзините исклучителни фрески спаѓаат меѓу најдобрите достигнувања на средновековното сликарство од периодот на македонската династија во Византија. Со археолошките истражувања е утврдено дека црквата била изградена врз темелите на ранохристијанска базилика, а била обновена и украсена со фрески во времето на архиепископот Лав, во периодот помеѓу 1037 и 1056 год.

Неколку векови катедралата била седиште на Охридската архиепископија и претставува најголем и најдобро сочувван споменик на црквната архитектура во Охрид и Македонија.

За жал, во нејзината внатрешност нема сочувано многу од оригиналниот раскош и сјај поради фактот што во втората половина на XV век Св. Софија била претворена во џамија, а подоцна и маџацин. Во 1912 год. таа повторно станала православна црква. Како единствена галерија на сликарството од периодот помеѓу XI и XIV век, таа претставува еден од најзначајните средновековни споменици, не само во Охрид и Македонија, туку во византиската уметност воопшто.

Заради нејзината извонредна акустика, за време на одржување на фестивалот Охридско лето, црквата се користи како дворана за концерти на класична музика и драмски претстави.

Црква Св. Богородица Перивлепта

Една од најубавите и најстари цркви во Охрид, е црквата Св. Богородица Перивлепта, која се наоѓа на врвот на ридот во стариот дел на градот, во близина на Горна Porta и е датирана во 1295 год. Извонредната архитектура и прекрасното ѕидно сликарство ја чинат оваа црква еден од најзначајните средновековни споменици во Македонија.

Фреско-сликарството во црквата претставува едно од првите дела на најпрестижните средновековни сликари Михаил и Евтихиј. Нивниот драматичен експресионизам бил основа за еден нов правец во византиската уметност од оваа епоха, наречен "Ренесанса на Палеолозите". На ѕидовите на оваа црква, со извонредна живост и снага тие ги насликале сцените од животот на Богородица и Исус Христос.

По уривањето на светиклиментовата црква Св. Пантелејмон, моштите на св. Климент биле пренесени овде и оттогаш жителите на Охрид ја нарекуваат оваа црква уште и Св. Климент.

По претворањето на најголемата охридска црква Св. Софија во џамија, оваа црква станала катедрална црква на охридската архиепископија. Во тој период многу црковни предмети, како ракописи, икони, книги, везови итн., биле пренесени во оваа црква, од кои некои се сочувани и до денес.

Црква Св. Јован Богослов-Канео

Живописната црква посветена на св. Јован Богослов е една од најстарите и најатрактивни цркви во Охрид. Не постојат пишани податоци за времето кога била изградена, но се претпоставува дека потекнува од XIII век.

Осамена на карпата што се надвиснува над Охридското Езеро, над рибарската населба Канео (по која го добила и името), таа е едно од обележјата на

стариот дел на Охрид и омилен симбол на целиот град. Нејзината единствена положба нуди извонреден поглед на езерото, градот и Националниот парк “Галичица”.

Покрај прекрасната положба, најимпресивни се фасадите и куполата на црквата поради хармоничната и мајсторски изведена декорација од тули и камен-бигор. Појавата на византиските и ерменските елементи во архитектурата и нивната извонредната комбинација, ја прави црквата да биде еден од најпрепознатливите средновековни споменици во Охрид.

Според историските извори, црквата била напуштена во периодот помеѓу XVII и XIX век што резултирало со уништување на фреските на нејзините ѕидови. Сочувани се само некои делови од внатрешната декорација и тоа во куполата и апсидата, како и на северниот и јужниот столб.

Манастир Св. Наум

Манастирот Св. Наум, се наоѓа на околу 29 км од Охрид, на извонредна локација во карпите високо над Охридското Езеро, опкружен со прекрасна природа. Најрепрезентативен дел на манастирскиот комплекс е црквата посветена на светите архангели Михаил и Гаврил која во 900 год. ја подигнал св. Наум,

Св. Наум Охридски, познат по својата чудотворна исцелителска моќ и современик на св. Климент Охридски, починал во 910 год., и по смртта, бил погребан во малата капела во црквата, каде преку целата година доаѓаат бројни гости да го посетат неговиот гроб. Капелата е украсена со прекрасни фрески со сцени од животот и чудата на св. Наум.

Подоцна, во времето на турското владеење, црквата била целосно разурната. Денешната црква била изградена во неколку фази во периодот помеѓу XVI и XVII век врз темелите на старата црква. Во црквата денес не е сочувана фреско-декорација од X век. Сегашниот фрескоживопис бил насликан во 1806 год. Карактеристичен елемент во црквата, познат по своите уметничко-естетски вредности, е нејзиниот иконостас изработен во позлатена резба, во 1711 год., како и повеќето икони поставени на него.

Црква Св. Богородица Захумска

Црквата Св. Богородица Захумска се наоѓа во подножјето на планината Галичица, на источниот брег на Охридското Езеро, во близина на селото Трпејца.

Ктиторскиот натпис над влезот во наосот кажува дека таа била подигната и украсена со фрески во 1361 год. Ктитор на црквата бил кесарот Гргур, а патрон на нејзината внатрешна декорација деволскиот епископ Григориј, една од највлијателните личности на Охридската архиепископија од средината на XIV век.

Црквата е изградена во форма на впишан крст во правоаголник и има нагласена височина по што се издвојува од постарите архитектонски решенија на црквите од охридскиот круг. Над централниот дел има купола, потпрена на четири столбови, а на источната страна тристрана апсида. Во времето на нејзината изградба црквата имала и нартекс на западната страна.

Фреско-декорацијата во Св. Богородица Захумска е доста оштетена, но сепак зазема значајно место во охридската уметност од XIV век бидејќи нејзините творци, покрај тематските карактеристики и традиции на охридското сликарство, овде ги презентирале и новите струења во византиската уметност од тоа време. Непознатите сликари на овие фрески го покажале нивниот рафиниран вкус и чувството за нарација во композициите, а колоритот е жив со светла колористичка гама. По овие карактеристики зографите на Св. Богородица Захумска, кои својата уметничка наобразба ја стекнале најверојатно во уметничките работилници во Солун, се издвојуваат од нивните современници кои работеле во Охрид.

Црква Св. Никола Болнички

Еднобродната црква Св. Никола Болнички се наоѓа во близина на брегот на езерото. Била подигната во 1313 год. и некогаш се користела како болница и карантин (оттаму е и нејзиното име). Сликаството на нејзините ѕидови потекнува од неколку периоди, но најголемиот дел му припаѓа на украсувањето од првата половина на XIV век. Особено значајни се сцените: “Успението на Богородица”, “Прображението Христово” и “Влегувањето во Ерусалим” како и фигурите на св. Климент Охридски, св. Никола и св. Пантелејмон, претставени во цел раст.

Црква Св. Богородица Болничка

Црквата Св. Богородица Болничка се наоѓа во близина на црквата Св. Никола Болнички и во минатото исто така се користела како болница. Нејзиниот архитектонски тип е особено интересен бидејќи црквата има попречен брод наместо купола, што мошне ретко се среќава во овој регион. Црковниот двор е ограден со висока ѕид од камен и во него има мноштво гробови на монаси и свештеници, како и заедничка гробница на многу граѓани на Охрид.

Фреско-сликарството во црквата потекнува од три различни периоди: од времето на нејзината изградба (околу 1368 год.), од почетокот на XV век, и последното украсување било изведено во 1834 год. Во црквата има и неколку вредни икони и дрвен иконостас, изработен во резба во 1833 год. од мајсторот Никола Дарковски Караџович од Лазарополе.

Црква Св. Кузман и Дамјан (Св. Врачи-Мали)

Скромната градба посветена на св. Кузман и Дамјан, позната во Охрид како Св. Врачи Мали, се наоѓа во близина на црквата Св. Константин и Елена. Таа е мала, еднобродна градба со фрагментарно сочуван фреско-живопис што потекнува од третата деценија на XIV век. На јужниот ѕид на црквата е насликан патронот на Охрид, св. Климент, со модел на градот во рацете.

Сепак, најголемата вредност на оваа малечка црква е нејзиниот дрвен иконостас во резба кој потекнува од XIV век, и е најстариот сочуван иконостас во Македонија.

Црква Св. Димитриј

Пред самата порта што води во дворот на црквата Св. Богородица Перивлепта, се наоѓа малата еднобродна црква, посветена на светиот воин Димитриј.

Според квалитетот и стилот на сочуваната фреско-декорација, таа најверојатно била изградена и насликана во XIV век. Делумно уништените фрески се поделени во три зони од кои во првата се насликани стоечките фигури на разни светители помеѓу кои, според својата убавина, се издвојува ликот на патронот на црквата, св. Димитриј, облечен во војничка облека.

Втората зона е исполнета со сцени од Големите Празници како: “Влегувањето во Ерусалим”, “Распетието Христово” и “Воскресението”, додека во третата зона се наоѓа фриз од медалјони со бисти на пророци.

Црква Св. Константин и Елена

Црквата на светиот цар Константин и неговата мајка Елена се наоѓа на ридот, веднаш зад црквата Св. Богородица Перивлепта. Според натписот над јужниот влез, црквата била подигната и насликана во 1477 год. Градбата на оваа црква е скоро идентична со типот на црквата Св. Богородица Болничка: еднокорабна градба со попречен брод. Покрај претставата на ктиторот на црквата, еромонахот Партениј, во неа се сочувани и други претстави како: “Тајната вечера”, “Молитва на маслиновата гора”, “Предавството на Јуда”, “Христос пред Пилат”, “Вознесение Христово”, “Рождеството” и многу други.

Црква Св. Климент-Мал

Оваа мала црквичка се наоѓа во непосредна близина на црквите Св. Богородица и Св. Никола Болнички. Била изградена и живописана во 1378 со залагање на свештеникот Стефан и е единствената средновековна црква во Охрид што го носи името на неговиот патрон-св. Климент.

Голем дел од фреско-декорацијата е оштетен, но сочуваните остатоци покажуваат дека тоа било изведено во најдобрите традиции на охридското средновековно сликарство. На него работеле двајца сликари и според нивниот стил тие припаѓале на некоја од охридските сликарски работилници. На јужниот ѕид на наосот се сочувани фигурите на св. Климент, св. Никола, св. Наум и други светители, а во полукалотата на апсидата е претставата на Богородица. Во наосот, на западниот ѕид, се сочувани и некои сцени од Големите Празници.

Црква Св. Богородица Челница

Сместена под црквата Св. Врачи Мали, оваа црква е изградена по годината 1380 врз темелите на постара средновековна градба чија што источна страна се потпира врз средновековните градски бедеми. Во нејзина близина се откриени остатоците на една од трите главни градски порти (така наречената “Челна Порта” според која и го добила името).

Фреско-сликарството во оваа црква е сочувано само фрагментарно на јужниот ѕид со неколку остатоци од циклусот на Големите Празници кој продолжува и на северниот ѕид. Под овој циклус сочувани се и претстави на некои светители. Фреските се дело на двајца сликари кои работат во духот на локалните сликарски традиции од XIV век.

Во XIX век внатрешната декорација во црквата ја изработил познатиот сликар Дичо Зограф од дебарскиот крај.

Пештерна црква Св. Архангел Михаил-Радожда

Пештерната црква посветена на водачот на небесните сили, Архангелот Михаил, е изградена во една природна пештера високо во карпите на едно од најубавите места на западниот брег на Охридското Езеро, над селото Радожда. Денешниот архитектонски изглед црквата го добила во XIV век кога нејзината внатрешност била украсена со фрески, а дел од сочуваните фрески потекнуваат уште од XIII век. Сликарите кои работеле во XIV век длабоко го респектирале делото на нивните претходници, така што врз постариот слој, кој не го уништиле, едноставно ги повториле истите сликарски теми. Една од композициите насликани во оваа црква која заслужува особено внимание и е истовремено највпечатлива, е “Чудото во Хона”, со исклучителна претстава на архангелот Михаил - една од најстарите вакви сцени во фреско сликарството во христијанската уметност воопшто.

Покрај сочуваните поедини сцени од Големите Празници и Страданијата Христови, во црквата е насликан и патронот на градот Охрид, св. Климент Охридски.

Сликарството на оваа црква претставува едно од последните дела на Охридската сликарска школа од XIV век каде што сликарите, во основа го следат содржинскиот и иконографскиот концепт, но сепак, може да се почувствува разликата помеѓу ова сликарство и постарите дела од Охридскиот сликарски круг.

Оваа пештерна црква и денес го продолжува својот континуитет. Нејзиниот иконостас со крстот, сепак е важен за истражувањето и проучувањето на Мијачката уметничка школа од XIX век.

Пештерна црква Св. Атанасиј-Калишта

Во непосредна близина на црквата посветена на празникот на Рождеството на Богородица, на стрмната карпа над езерото се наоѓа пештерната црква, посветена на

св. Атанасиј. Природниот отвор во карпата служи како наос, додека апсидата и јужниот ѕид се градени од кршен камен. Влезот се наоѓа на јужниот ѕид, а приодот е овозможен преку камени скали, направени во поново време. Сликаството што ги покрива ѕидовите на црквата претставува најголем сочуван ансамбл на средновековното сликарство во Струшко. Иако не постојат пишани извори, според стилските одлики, овие фрески недвосмислено може да се датираат во втората половина на XIV или првата половина XV век. Изборот на композициите и светителите во сликаниот ансамбл е направен умешно и со мерка така да одговара на расположивите површини во внатрешниот простор на црквата. Поголем дел од фреските во XIX век биле е ретуширани.

За време на конзерваторските работи во 1964 год., конзервирани се првобитните фрески и отстранет е ретушот од XIX век, додека тој е зачуван единствено на оние места каде што е уништен првобитниот. Во горната зона се насликани некои сцени од Големите Празници, како “Рождеството Христово”, “Сретението”, “Распетието” и други, а од светителските ликови овде се претставени св. Климент Охридски, св. Никола Чудотворец и допојасните фигури на светите маченички св. Петка, св. Марина, св. Недела и св. Варвара, насликани на јужниот ѕид во вид на фреско-икони во рамки.

Пештерна црква Рождество на Богородица-Калишта

Пештерната црква Рождество на Богородица е сместена во природна пештера во Мокра Планина и до неа се доаѓа преку дрвени скали. Најверојатно пештерата првобитно била адаптирана за живеалиште на некој монах, а подоцна, кога црковниот и анахоретскиот живот на бреговите на Охридското Езеро бил во својот зенит, црквата го добила денешниот архитектонски облик. Сочувани се неколку ќелии каде што монасите и пустиниците ги живееле своите животи изолирани од надворешниот свет, во непрекинати молитви, самоизолација и пост.

Внатрешноста на црквата била украсена со фрески можеби уште во периодот на средновековието, што може да се заклучи според некои сочувани фрагменти, но, најверојатно поради големата оштетеност на долниот слој фрески, црквата била повторно целосно живописана. Со подетална анализа на стилските особини на ова сликарство и типолошките карактеристики на поедини претстави, може да се заклучи дека ова сликарство, дело на анонимен охридски зограф, настанало во еден период што може да се смести во пошироки хронолошки рамки, од почетокот па се до крајот на XVI век.

Од насликаните претстави особено вномание привлекува ликот на св. Пантелејмон, насликан на јужниот ѕид заедно со неговиот учител Ермолај, додека од посебна важност е насликаната композиција на која се претставени св. Кирил Философ и св. Климент Охридски. Оваа композиција, на која тие се претставени како обавуваат литургиска служба свртени еден кон друг, е мошне ретка и засега единствена не само во Македонија, туку и во поширокиот регион на Балканот. Од иконографска гледна точка оваа сцена не е единствена само во Поствизантискиот период туку и во сите претходни периоди во историјата на уметноста

Пештерна црква Св. Еразмо

Долж бреговите на Охридското Езеро има повеќе пештерни цркви, но се верува дека пештерата која се наоѓа на околу 2 км оддалеченост од Охрид, од десната страна на патот што води кон Струга и Скопје, била првата што била адаптирана за монашка ќелија или црква. Црквата е посветена на антиохискиот епископ Еразмо кој бил првиот што го донесол христијанството во овие краеве кон крајот на IV век.

Фреските, насликани на природните карпи на пештерата се многу добро сочувани. Иако имињата на сликарите не се познати, врз основа на претставата на епирскиот деспот, а подоцна и солунски цар, Теодор I Ангел Дука, се верува дека сликарството потекнува од XIII век.

Пештерна црква Св. Стефан

Црквата Св. Стефан, во месноста викана Панцир, е сместена во една шуплина на природната карпа високо над Охридското Езеро, на околу 5км од Охрид на патот кон Св. Наум. Црквата е најверојатно постара, но внатрешната декорација била изведена во XV век. Фреско-сликарството на оваа црква поседува високи уметнички квалитети но, за жал, оштетено е во голема мера.

Богородица со Христос како и некои од црковните оци, како св. Василиј Велики, св. Јован Златоуст и св. Атанасиј Александриски, се некои од сочуваните сликани претстави во оваа црква. На северниот ѕид се уште насликани и композицијата на Деисисот и фигурата на св. Петка, додека патронот на црквата, архиѓаконот Стефан е претставен во нишата на проскомидијата.

Пештерна црква Св. Богородица Пештанска

Црквата Св. Богородица се наоѓа во карпите на источниот брег на Охридското Езеро, близу рибарското село Пештани. Внатрешноста на црквата е во целост покриена со фрески кои се добро сочувани и може да се датираат во средината на XIV век.

Фреско-декорацијата е изведена директно врз нерамната површина на карпите и сцените се прилагодени на нивниот облик. Помеѓу најзначајните композиции се сцените од Големите Празници: “Благовештението”, “Рождеството”, “Сретението Христово”, “Крштевањето”, “Влегувањето во Ерусалим”, “Распетието”, како и претставите на светите војни и лекари и најпочитуваните светители во Охрид, светите Климент и Наум Охридски.

И покрај големата влага во пештерата што предизвикува доста оштетувања на фреските, ова е најголемиот фреско ансамбл сочуван во некоја од пештерните цркви на бреговите на Охридското Езеро.

Црква Св. Никола-Косел

Покрај големите црковни споменици, чија внатрешност е богато украсена со фрески, прекрасни иконостаси и мноштво икони, не помалку значајни за познавањето на нашата историја, уметност и култура од времето на навлегувањето на Османлиите во овие краеве се и малите христијански храмови, изградени во руралните области околу поголемите урбани центри Охрид и Струга. Една од нив е и црквата Св. Никола во охридското село Косел која претставува едноставна, еднобродна градба, со ниска тристрана апсида на источната страна и засведена со полуобличас свод. Со своите мали димензии и со својата форма таа е слична на повеќето рустично ѕидани и грубо малтерисани споменици од XV век од околината на Охрид.

Нејзината внатрешна сликана декорација денес е многу оштетена, особено на источниот ѕид од олтарниот простор и во долната зона на јужниот ѕид. Во основа, распоредот на фрескоживописот во црквата ја повторил содржината на спомениците од Охридскиот круг од средината на XV век. Подобро се сочувани некои композиции од Големите Празници како што се “Рождеството Христово”, “Сретението”, “Кршевањето”, “Лазаревото Воскресение”, “Влегувањето во Ерусалим”, “Распетието”, “Слегување во пеколот”, а целиот циклус се завршува со “Успението на Богородица” на западниот ѕид.

Од поединечните светители тука се ликовите на св. Кирик и Јулита, светите врачи Пантелејмон, Кузман и Дамјан и еврејските младичи Мисаил, Азариј и Ананиј, како и фигурите на светите војни св. Теодор Тирон, св. Теодор Стратилат, св. Георгиј и композицијата на Деисисот.

Стилските одлики и особениот ракопис на зографот укажуваат на доста образована личност и овозможуваат поприближно да се одреди времето на сликањето. Имено, нема сомнение дека фреските ги извел истиот зограф кој во 1487/88 год. ја украсил внатрешноста на оддалечениот манастирски храм Св. Димитриј кај Бобошево

во Бугарија. Станува збор за еден од поталентираните ученици, веројатно образуван во истата работилница чии мајстори ја украсиле фасадата на црквата Св. Константин и Елена во Охрид и внатрешноста на селската црква во село Баница, а подоцна и храмот на манастирот во Драгалевци.

Црква Вознесение Христово (Св. Спас) - с. Лескоец

Селото Лескоец се наоѓа на околу 2 километри од Охрид, на патот кон Битола. Во него во 1462 год. е подигната и живописана црквата посветена на празникот на Вознесението Христово, позната уште и како Св. Спас. Црквата е во форма на еднокорабна градба со полукружен свод и тристрана апсида. Според натписот кој се наоѓа над западниот влез од надворешната страна, кој е од времето на обновата на црквата во 1898 год., се споменува и годината 1462, како датум кога црквата била изградена и живописана.

Живописот од црквата е доста добро сочуван и претставува интересна ликовна целина. Посебно треба да се истакнат композициите “Миѐње на нозете на Апостолите”, “Причестувањето” и некои сцени од Страданијата Христови. Меѓутоа, во ликовен и иконографски поглед, најинтересна фреска во оваа црква е, секако, композицијата “Тајната Вечера” на чија трпеза се наоѓа и риба, охридската пастрмка со карактеристичните црвени точки на кожата.

Покрај во црквата Св. Врачи Мали, и во оваа црква, меѓу другите светители е претставен и св. Климент Охридски, заштитникот на Охрид со моделот на градот во рацете. Покрај ликот на св. Климент е насликан и ликот на св. Никола Чудотворец, а посебен впечаток оставаат портретите на ктиторите на оваа црква, Тоде и Вулка, насликани без каква и да е идеализација.

Стилската анализа на сликарството во оваа црква укажува на непознат зограф кој со сигурност припаѓал на Охридската сликарска школа, а неговото дело се карактеризира со внесување на лични елементи во теми чии иконографски решенија се познати уште од порано.

Црква Успение на Богородица-Велестово

Црквата Успение на Богородица се наоѓа на падините на планината Галичица, на околу 5 километри од Охрид. Станува збор за мала, еднокорабна градба со полуоблест свод и тристрана апсида на источната страна, а како материјал за градба е употребен кршен и делкан камен.

Пред повеќе години оригиналните фрески во нејзината внатрешност биле премачкани со нов слој слики, но притоа е почитуван стариот распоред на претставите и иконографската концепција останала ненарушена. Конзервација на архитектурата и живописот на црквата е извршена во 1966 год. при што се откриени и неколку натписи испишани со старословенско писмо.

Живописот во црквата е изведен во две фази. Првата, започнала во месец мај 1444 год., а фреските настанале со залагање на попот Ѓорѓи, и повеќе други ктитори чии имиња се споменуваат во едниот од натписите. Според вториот натпис, што се наоѓа над западниот влез, декорацијата на храмот е довршена во втората фаза, изведена во 1450/51 год. Во натписот се споменуваат повеќе ктитори, а посебно важен е податокот дека во времето на завршувањето на декорацијата во Велестовската црква на чело на Охридската архиепископија се наоѓал архиепископот Никола.

Зографите од првата фаза на украсувањето на црквата, веројатно двајца, во целина оставиле подобро сликарство со помирен и посигурен цртеж. Тие се претставиле како доста зрели творци, што не може да се каже и за сликарот или сликарите од втората фаза.

Првата фаза покажува континуитет на сликарството што се негувало во Охрид, додека втората фаза покажува дека воопшто не бил значаен квалитетот и

уметничките знаења на зографот, туку едноставно било важно да се доврши живописувањето на црквата.

Во горните зони на ѕидовите се насликани сцени од Големите Празници, а пред самиот иконостас е насликана Богородица со Христос во рацете. Веднаш до неа се св. Никола, св. Климент Охридски и св. Марина, а на северниот ѕид се насликани светите војни Теодор Стратилат на коњ, Прокопиј, Меркуриј, Димитриј и св. Георгиј.

Црква Св. Никола-Геракомија

Црквата Св. Никола Геракомија, изградена во XIX век, се наоѓа во близина на катедралниот храм Св. Софија во Охрид, а името го добила најверојатно по домот за старци кој се наоѓал во непосредна близина. Самиот назив “Геракомија” значи “дом за стари лица” и упатува на заклучокот дека овде некогаш постоела установа која единствено можела да биде под патронат на Архиепископијата и како таква му припаѓала на архитектонскиот комплекс околу охридската катедрала.

Таа претставува трикорабна базилика, градена од кршен камен и делкан бигор, а на аглите има вградени обработени камења кои веројатно потекнуваат од постара градба. Над централниот кораб има три слепи куполи, а страничните се засведени со полуцилиндрични сводови. Сводовите се меѓусебно разделени со столбови врз кои се потпира и женската галерија, што се наоѓа на западната страна од храмот.

На јужната страна има затворен трем од кој водат скали до женската галерија што се наоѓа над него.

Ѕидната декорација не е целосно завршена и се состои од сликани партии во поедини делови на црквата. Живописот во бочните сводови и во слепите куполи над централниот кораб го изработил Дичо Зограф во шеесеттите години на XIX век. Во олтарот и на делови од јужниот и западниот ѕид, нешто подоцна, работел непознат сликар со многу поскумни квалитети.

Сликаниот репертоар го сочинуваат фигури и полуфигури на Исус Христос, Богородица, св. Јован Крстител, евангелистите, пророци и други светители и композицијата Успение на Богородица на западниот ѕид на храмот.

Внатрешноста на црквата ја краси дрвен иконостас изработен во резба, за кој иконите, според натписите на повеќе икони, во периодот помеѓу 1862 и 1864 год. ги изработил исто така Дичо Зограф.

Црква Успение на Богородица-Каменско

Црквата Успение на Богородица (која според називот на локацијата каде што се наоѓа е позната и под името Каменско), се наоѓа во близина на вековната охридска знаменитост, древниот Чинар. Не е точно познато кога црквата била изградена и живописана, но постојат одредени податоци дека таа постоела уште во XVII век, а според врежаната година на еден камен блок на источната страна оградвор, денешниот изглед и димензии ги добила, најверојатно, при обновата во 1832 год. кога била и проширена.

Изградена е од обработен камен во вид на трикорабна базилика, со купола над централниот брод. Бродовите се меѓусебно разделени со столбови, а на западната страна има и женско одделение.

Според натписот што се наоѓа на внатрешната страна над јужната врата во олтарниот простор, црквата била живописана во 1863 год. од страна на Дичо Зограф. Во југоисточниот дел на олтарниот простор се насликани словенските просветители Св. Кирил и Методиј, првиот христијански мисионер во Охрид и охридско - св. Еразмо Антиохиски и св. Климент Охридски. Во 1924 год. повторно е интервенирано на живописот.

Она што посебно импресионира во оваа црква е нејзиниот дрвен иконостас, изработен во резба, во 1867 год. Тој е дело на резбарот Петар Станишев од познатиот копаничарски род од с. Тресонче.

Според својата конструкција, иконостасот е поделен на пет хоризонтални појаси и целиот е испреплетен со најразлични сцени од флората и фауната на охридското крајбрежје. Во првиот појас има 12 столпчиња, по шест од двете страни на Царските Двери, а меѓу нив се китабињата, насликани со еднообразни цвеќиња, поставени во вазни. Во вториот појас, исто така, има 12 столпчиња кои ги издвојуваат престолните икони. Третиот појас го сочинуваат лунети разделени една од друга со птици. Четвртиот појас е фриз на кој има орнаменти со винова лоза и грозје и 12 медалјони со по еден ангел. На најгорниот дел од иконостасот има два змеја над кои е поставен голем крст со претставата на “Распетието Христово”, лево е иконата Богородица, а десно е на св. Јован. Карактеристично е што на овој иконостас нема човечки фигури, ниту пак некакви композиции.

На Царските Двери, во долниот дел, се насликани Св. Кирил и Методиј, св. Климент Охридски и св. Атанасиј, додека на една од престолните икони, “Успение на Св. Богородица” која е сликана од Горѓи Мануил во 1845 год., се наоѓа натпис кој кажува дека дел од иконостасот изработил Христо Цветко-псалтос, за спомен. Според натписот кој се наоѓа над лунетата над Царските Двери, може да се види дека во 1867 год. целиот иконостас бил позлатен, а за тоа платил Стефан Тримче-Рекали.

Црква Св. Георгиј-Горна Влашка Маала

На крајот на XVIII и во почетокот на XIX век, кога Македонија сè уште се наоѓа под власта на Османлиската Империја, доаѓа до поинтензивна изградба на нови цркви, што се поврзува со зголемувањето на правата за слобода на вероисповест и зголемувањето на христијанската заедница. Скоро сите цркви од овој период имаат базиликална форма, со далеку поголеми димензии од црквите што се граделе во претходните векови на Османлиската доминација во Македонија.

Во овој период во Охрид била изградена и црквата Св. Георгиј во влашката маала.

Точното време на нејзината изградба не е познато, но според годината 1838, што е врежана во еден камен на источната страна, црквата била најверојатно тогаш и изградена, врз темелите на некоја постара црква. Градена е од делкан камен, со исклучок на кровните венци и петтострана апсида со слепи ниши, кои се градени од бигор, а живописана била во 1889 год.

Во нејзината внатрешност се гледаат три куполи, од кои средната се потпира на четири столба, а има и галерија на спрат, амвон и владички престол.

Во внатрешноста на црквата се наоѓа голема збирка икони од кои поголемо внимание заслужуваат Царските двери на нејзиниот иконостас, кои потекнуваат од XV-XVI век. На нив, вообичаено е насликана композиција Благовештение, а има и испишан текст со старословенско писмо од кој се дознава дека овие двери се изработени во време на попот Јован, а средствата биле обезбедени како дар од извесен Стојан. Тие биле изработени од рацете на непознати творци кои припаѓале на копаничарска работилница која делувала на ова подрачје кон крајот на XV и почетокот на XVI век.

Поголемиот број икони во црквата, настанати по 1840 год., ги изработил зографот Михаил од епирското село Самарина кој, заедно со син му Даниил ги насликал и престолните икони во манастирот Св. Јован Бигорски.

Црква Св. Кузман и Дамјан (Св. Врачи-Големи)

Трикорабната базилика на светите бесребреници Кузман и Дамјан, позната како Св. Врачи Големи се наоѓа на падината на ридот, во стариот дел на Охрид над црквата Св. Софија. Сегашната црква била подигната кон средината на XIX век и

подоцна преправена, но има извесни сознанија дека на тоа место некогаш постоел многу постар храм. Во лунетата над влезната врата што се наоѓа на јужниот ѕид на црквата, се наоѓа една фреска на која се претставени нејзините патрони св. Кузман и Дамјан, дело на Дичо Зограф од 1867 год.

Поголемиот дел од иконите на нејзиниот голем иконостас се дело на зографската тајфа во која главни мајстори биле Мануил Георгиев и Константин Јованов од Костурското село Селица. Според сочуваните натписи на некои од иконите во црквата дознаваме дека тие биле насликани во 1850 и 185 год.

Црква Св. Георгиј-Струга

Црквата Св. Георгиј што се наоѓа во центарот на Струга, била изградена во 1835 год. врз темелите на постар црковен објект од XVI век.

Таа е најстарото христијанско светилиште во градот во кое редовно се одржува литургиска служба. Сидовите на црквата во внатрешноста се покриени со фрески од крајот на XIX век, меѓутоа, вистинско богатство на црквата претставува нејзиниот прекрасен иконостас, изработен во резба, како и поголемиот број икони. Тие датираат од периодот помеѓу XIII и XIX век, но, секако, најстара, најубава и највредна меѓу сите нив е иконата со претстава на фигурата на патронот на црквата, св. Георгиј. Според долгиот запис на нејзината задна страна, во кој се споменува “Струга Охридска”, неа ја насликал во 1266/67, зографот Јован, по нарачка на факонот Јован, референдар на Охридската архиепископија.

Хаџи Дургут (Крст) џамија

Добро познатата Крст Џамија (Хаџи Дургут), за која се смета дека се наоѓа на местото на некогашната црква Св. Недела е најстарата џамија во Охрид, изградена во 1466 год.

Во полумесечината на врвот на минарето и денес се наоѓа мал крст, а легендата вели дека кога турците го подигнале минарето, откако претходно го фрлиле крстот во езерото, тој повторно се вратил на неговиот врв. Кога тие повторно го фрлиле крстот, минарето се урвало, а кога тие пак го подигале, крстот се враќал на неговото место. Ова се повторувало повеќе пати, сè додека некому не му се сонило дека минарето нема да падне само ако го остават крстот на врвот. Тогаш турците го ставиле крстот во полумесечината и така минарето стои до денес.

Али-Пашина џамија

Али-Пашина џамија се наоѓа во старата чаршија, во близина на стариот чинар. Според историските податоци со кои располагаме и врз основа на архитектонските карактеристики, таа била изградена кон крајот на XV или на самиот почеток на XVI век од страна на везирот Али-Паша.

Според охридската вакуфнама од 1491 год., постоеле сараи и вакафи кои му припаѓале на Али-Паша, а меѓу повеќето заветници што тој ги изградил имало и џамија. Кај Османлиите постоел обичај секој паша да изгради џамија во местото каде што бил испратен. Тој факт го потврдуваат и специфичностите на самата џамија бидејќи џамиите Хајдар-Кади во Битола, Фуад-Паша и Али-Пашина џамија во Истанбул ги содржат истите специфичности што и се својствени на Али-Пашина џамија во Охрид.

Архитектонските елементи на џамијата говорат за спецификите на првите почетоци на османлиската класична архитектура. Крвот на куполата е потиснат, а отворите се доста тесни, што е карактеристика на локалните градби и говори во прилог на тоа дека нејзин градител бил некој локален неимар, најверојатно од Охрид.

Во 1999 год. со изградба на индивидуален објект до самата Али-Пашина џамија, при ископ на темели, се открија подни мозаици, кои продолжуваат под самата џамија. Мозаиците потекнуваат од ранохристијанската базилика, а исто така се

откриени и сидови на средновековни сакрални објекти, со што се потврди претпоставката дека тука се наоѓала црквата Св. Никола. Со новите археолошки доистражувања направен е проектен елаборат, со кој се предвидува целосна конзервација на мозаиците, кои во склоп на новоизградениот објект, ќе бидат презентирани пред јавноста.

Зејнел-Абедин теке и џамија

Дервишкото теке од редот Халвети било изградено во првата половина на XVII век од страна на Зејнел Абедин-Паша како обична џамија и верско училиште (“медреса”). Денес, како дел од верскиот комплекс, постои и турбе, во кое централното место го зазема гробот на Хаџи Мухамед Хајати, кој имал персиско потекло и бил првиот дервишки шех во Охрид.

Синан-Челеби турбе

Во близина на црквата Св. Климент и Пантелејмон на Плаошник се наоѓа турбе со гробот на Синан Челеби, основачот на добротворната установа Имарет (“кујна”) за сиромашни која што постоела сè до 1912 год. Тој умрел во 1493 год., а покрај неговиот гроб во турбето се наоѓа и гробот на ќерката на Ташула која што била жена на господарот на Охрид од XIX век, Џеладин Бег.

Саат-кула

Саат-кулата, е изградена во подножјето на источниот дел од охридскиот рид во 1726 год. од страна на Чаваш Дол Сулејман ага. Името на донаторот и годината на градбата се запишани на горниот дел од ѕвоното на старотурски со арапски букви. Сè до 1912 год. го отчукувала секој изминат час. Таа се издига како нагласена вертикала на станбениот дел и пазарот, некогашен еснафски центар на Охрид, а била и тесно поврзана со чаршијата.

Стара градска архитектура-Охрид

Старата градска архитектура на Охрид зазема посебно место во богатото културно наследство на овој град, особено заради фактот што овде е сочуван типичниот изглед на ориенталната градска куќа од XVIII и XIX век. Иако присутен и на други места, овој тип на архитектура тука се развил во една оригинална, локална варијанта.

Ограничениот простор за градба диктирал многу тесни улички помеѓу куќите така што некои од нив се едвај широки да можат двајца да се разминат.

Недостигот на светлина и воздух е надоместен со подигањето на повеќе катови од кои секој нареден е поширок од претходниот и има многу прозорци обично свртени кон југ, кон езерото.

Малубројните зачувани куќи од првата половина на XIX век се среќаваат во погусто населените простори, разместени по стариот дел на градот и секоја од нив има своја убавина.

Зачуваните објекти од старата охридска станбена архитектура претставуваат извонредни споменици на македонското минато и претставуваат инспирација во современото архитектонско творештво.

Стара градска архитектура-Струга

Куќите од старата градска архитектура на Струга се збиени една до друга во совршена хармонија без да си пречат една на друга.

Големиот број сакрални и профани градби, мостовите на реката Црн Дрим и тесните, калдрмисани улички, говорат за постоењето на старото градско јадро на овој град.

За жал, голем дел од тие градби исчезнале низ времето и денес веќе не постојат, но и оние малобројните што останале се вистинска гордост на стружани и сè уште сведочат за она што се случувало во едно, не така одамна, минато време кога овде се живеело мирно и тивко. На фасадите, портите и прозорците на струшките куќи се забележуваат сите карактеристики на типичната ориентална градска архитектура од крајот на XIX и почетокот на XX век. Надворешниот изглед на куќите е прилично едноставен и без многу украси, но затоа пак, нивниот ентериер изобилува со најразлични декоративни елементи, меѓу кои се издвојуваат таваните, украсени со најразновидни розети и други елементи изработени во длабока резба, што им дава навистина прекрасен изглед. Хармонијата на куќите е запазена и во нивната внатрешност преку целосно и функционално искористување на расположивиот простор, поделен на простории со различна намена во кои се одвивал секојдневниот живот.

Охридскиот музеј

Музејот во Охрид е формиран во 1951 год. како наследник на архиепископскиот музеј, еден од најстарите во Европа кој што постоел полни 400 години, од 1516 до 1916. Некои од најзначајните предмети што се чуваат во овој музеј се: словенските и грчките ракописи, античките релјефи и скулптури, нумизматичката збирка и многу други движни музејски предмети.

Денес најголемиот дел од музејот е сместен во архитектонската убавица на Охрид, во куќата на семејството Робевци. Тоа е археолошката збирка што го прикажува археолошкото богатство на охридско-струшкиот регион од праисторијата до денес. Во “ширванот” (потпокривот) на куќата, кој што е промовиран во охридска резиденција, е изложена охридската резба.

Меморијалниот кат на семејството Робевци со оригинални материјални детали од нивното време е сместен во источното крило на оваа прекрасна градба што ги носи белезите и традициите на возбудливиот XIX век.

Галерија на икони-Охрид

Галеријата на икони во Охрид е сместена во музејскиот комплекс на црквата Св. Богородица Перивлепта. Збирката се состои од триесетина икони од охридскиот регион кои поседуваат највисоки уметнички квалитети со што оваа галерија се вбројува помеѓу трите најпознати во светот.

Најголемиот дел од иконите во оваа збирка се создадени помеѓу XI и XIX век во уметничките работилници во Охрид, додека некои од нив биле донесени овде од цариградските и солунските работилници.

Непознатите сликари постигнале вистинско совршенство во сликањето на иконите што се карактеризираат со рафиниран цртеж, нежна моделација и хармоничен колорит. Посебно место во оваа збирка им припаѓа на литиските икони, сликани од обете страни, кои импресионираат со пластичниот третман во нивната обработка и изразот на внатрешниот живот на насликаните светители.

Добро познати меѓу експертските и пошироките уметнички кругови, охридските икони досега биле излагани на бројни изложби во многу земји во светот како Јапонија, Франција, Италија, Хрватска, Полска, САД, Велика Британија итн.

Природонаучен музеј “Д-р Никола Незлобински” - Струга

Основач на овој музеј е русинот Др. Никола Незлобински, доктор и голем вљубеник во природата, кој во Струга дошол во 1924 год. од Санкт Петербург, каде што студирал воена медицина и ги проучувал плоснатите црви. Во 1928 год. ја приредил првата зоолошка изложба со која ги поставил темелите на овој музеј. Заедно со неговите соработници препарирале стотици инсекти, птици и животни што живееле во мочуриштата околу Струга, од кои поголем број веќе не постојат. Музејот често го посетуваат туристи и ученици на студиски патувања. Музејските збирки, кои се чуваат

во музејот или се изложени на сликовит и едукативен начин, се состојат од голем број растителни и животински видови од Охридското Езеро и неговата околина, вклучувајќи примероци од сите категории, почнувајќи од примитивните форми па се до цицачите.

5.3 ПРИРОДНИ ВРЕДНОСТИ НА ОХРИДСКИ РЕГИОН

5.3.1 Податоци за природните вредности на Охридско Езеро

Охридската котлина е длабока тектонска творевина на Шарско-Пиндскиот систем на Балканскиот Полуостров, која е формирана во плиоцен или горен миоцен. Масивот на котлината е од различен геолошка старост. Преовладуваат тријаски, јуриски и кредни варовници.

Охридското подрачје ги соединува изразитите компоненти на природните феномени и културно-историски вредности и представува седиште на културни, историски и уметнички случувања на овој дел од Балкански Полуостров. Опфаќа простор од околу 380 км² од кој поголем дел припаѓа на Охридското Езеро (249 км²).

Охридското Езеро е најголемото езеро во дасареската група од егејската езерска зона, а припаѓа на јадранскиот слив. Лежи на надморска височина на 693,17 м. Максимална должина на езерото е 30,372 км, максимална ширина 14,8 км, а просечна 11,8 км. Максимална длабочина е 288,7 м, а средната длабочина изнесува 163,71 м. Волуменот на езерото е сса 58,64 км³ со време на ретенција од 83,61 години. Површината на езерото на македонска страна изнесува 249 км², а вкупната површината на сливот изнесува 967 км². Површините на притоците се малубројни и малкуводни.

Охридското Езеро се снабдува со изворска вода, а најиздашни се врелата кај Св. Наум, Билјанини Извори, Беј Бунар и др.

Езерото е типично суптропско со најголема месечна температура од 25,75°C во површинскиот слој на водата, за време на стагнантниот период. Длабочинската температура на водата се одликува со голема константност и никогаш не е пониска од 5°C. Во термички поглед Охридското Езеро е студено олигомиктично и целосното мешање на водата се случува на секои 6-7 години. Акумулирана топлина во Езерото во текот на летниот период и нејзиното ослободување во текот на зимата, овозможува умерени зимски температури во охридскиот регион.

Охридското Езеро се одликува и со голема просирност на водата, која достигнува повеќе од 21 метри, што овозможува одржување на големата биолошка разновидност.

Езерото представува високо стабилизирани динамички систем во кој сите физички, хемиски и биолошки промени поврзани во еден комплексен процес со цикличен карактер. Ниска продукција на фитопланктон е една од главните одлики на езерото. Причина за тоа се ниските концентрации на хранливи супстанции во водите, главно фосфати и нитрати. Како последица на малата продукција на фитопланктон во трофогената зона седиментацијата на планктонскиот детритус на езерското дно е незначителна. Секундарната органска продукција е истотака незначајна. Содржината на растворен О₂ во трофогената и трофолитичката зона, е доста висока и никогаш не е под 60% од нормалната заситеност. Во таа зона особено во летниот период нема акумулација на слободни јаглородни киселини. Железо и манган и хиполимнион нема, а концентрацијата на фосфат и други минерализирани продукти драстично е зголемена, така што истото полека го губи олиготрофниот карактер, што од друга страна предизвикува серија промени во езерскиот екосистем.

Охридското Езеро претставува еден од најзначајните центри на биолошка разновидност во Европа со околу 1200 нативни видови, од кои 586 животински, а околу 614 растителни видови. Посебно значајни за науката се 212^{те} ендемични видови, од кои 182 се животински видови.

Во Охридското Езеро структурата и периодичитетот на фитопланктонската заедница имаат карактеристики кои се вклопуваат во шаблоните карактеристични за олиготрофните езера од умерената климатска зона, но исто така имаат и сопствени карактеристики.

Евидентираните таксони во пелагијалната зона на Охридското Езеро припаѓаат на следните типови на алги: Cyanophyta, Bacillariophyta, Chlorophyta, Chrysophyta и Pyrrophyta.

Со најголем број на видови (но со мала бројност) се застапени зелените алги, а потоа следат синозелените алги, а апсолутно доминантни по својата квантитативна застапеност се ендемичните дијатомеи *Cyclotella fottii* и *Cyclotella hustedtii*, кои сочинуваат нешто повеќе од 40% од вкупната фитопланктонска густина.

Во литоралната зона постои значително поголемо видово разнообразие во фитопланктонската заедница. Со најголем број на видови се застапени дијатомеите, а по нив следуваат зелените алги.

Истражувањата на зоопланктонот, како значаен конституент во синџирите на исхрана во пелагијалните акватични екосистеми, имаат значајна улога во одредување на квалитетот на водите и стабилноста на водните екосистеми.

Во вкупниот квантитет на зоопланктонот, како и според биомасата доминираат претставниците од Copepoda.

На второ место според квантитативната застапеност се претставниците од типот Rotifera, меѓутоа тие имаат незначително учество во вкупната биомаса на зоопланктонот.

Групата Cladocera учествува со мал дел во вкупниот зоопланктон. Меѓутоа, со оглед на нивната голема индивидуална биомаса, како и нивната квантитативна застапеност, особено во летниот период кога во зоопланктонот се присутни двата алохтони вида: *Diaphanosoma birgei lacustris*, и *Leptodora kindtii* (евидентирани во последнава деценија), тие имаат значаен дел во вкупната биомаса на Cladocera, односно, во вкупната биомаса на зоопланктонот.

Ендемични видови за Охридското Езеро се: *Arctodiaptomus steindachneri* Rich, 1897, *Cyclops ochridanus* Kiefer, 1931 и според ЛУова и Старобогатов (1982) и ларвените стадиуми од видот *Dreissena (Carinodreissena) stankovici*.

Макрофитската вегетација на езерото е зонирани во три појаси: првиот е појасот на трската (Phragmites), вториот на видот локумицата (Potamogeton) и третиот е на појасот.

Растителниот свет од Охридското Езеро се карактеризира со флористичка разноврсност, со три карактеристични групи макрофити: емергентни, флотантни (пливачки) и субмерзни (потопени) макрофити.

Од вкупниот број евидентирани макрофити со најголем процент се присутни субмерзни (потопени) макрофити (околу 75%), потоа следуваат емергентните (околу 16%) и флотантните со само 9 %.

Од емергентните растенија доминира трската, *Phragmites australis* која образува дисконтинуиран појас околу Езерото и со вкупна површина од околу 74 ha (0,31% од вкупната површина на Езерото), а од субмерзните растенија доминираат стеблообвиткувачката локумица, *Potamogeton perfoliatus* (1021,13 ha - 4,28%) и харата *Chara tomentosa* и други видови хара (1049,16 ha- 4,39 %) кои заедно прекриваат околу околу 2070,16 ha – односно 8,67 % од вкупната површина на Езерото.

Сепак, од истражувањата може да се заклучи дека во Охридското доминираат макрофитски видови кои се индикатори за води од втора категорија (*Nuphar lutea* (L.) Smith, *Polygonum amphibium* L., *Potamogeton perfoliatus* L., *Myriophyllum spicatum* L., *Myriophyllum verticillatum* L., *Ceratophyllum demersum* L., *Elodea canadensis* Rich. Michx., *Najas major* All. и *Lemna trisulca* L.).

Вообичаено, литоралната зона е најгусто населена. Таа е живеалиште на најголем број видови од бенталната фауна со исклучок на длабочинските форми. Така,

во оваа зона се сконцентрирани представници од класите: Turbellaria, Oligochaeta, Hirudinea, Bivalvia, Gastropoda, Amphipoda, Isopoda и Insecta.

Во сублиторалната зона квантитативно најзастапен е видот *Dreissena prespensis*. Оваа зона е живеалиште и на следните видови од макрзообентосот: *Ochridospongia rotunda*, *Dendrocoelum lychnidicum*, *Peloscolex stankovici*, *Asellus arnautovici*, *Polinskiola polinskii* и други.

Во профундалната зона се среќаваат следните видови: *Criodrilus ochridensis*, *Macedopyrgula wagneri*, *Micropyrgula stankovici*, *Stankovicia baicaliiformis*, *Nimphargus foreli ochridanus* и други.

Во однос на процентуалната застапеност на поедините класи во вкупната бентална фауна, на профилот ХБЗ-с.Радожда беше утврдено дека (во сите три длабочински зони), Amphipoda се одликува со најголема процентуална застапеност, односно 31%. Следуваат Oligochaeta со 24%, Bivalvia со 20%, Insecta со 9%, Hirudinea со 8%, Isopoda со 5%, Gastropoda со 3% и најмалку застапената Turbellaria со само 1% (Трајановски, С., 2004).

Поради долгата и едновременно континуирана егзистенција на Охридското Езеро од терциер до денес, по природен, еволутивен пат, во него е формирана и стабилизирана по својот состав исклучителна ихтиофауна. Имено, во контекст на изнесеново да истакнеме дека најголем број од видовите се ендемични, односно егзистираат само тука и никаде на друго место во светот. Меѓу нив се наоѓаат и реликтни видови, кои се запазени како животни облици од времето на нивното населување во Езерото.

Евидентираниите автохтони видови припаѓаат кон четири фамилии од коскените риби и тоа: Salmonidae, Cyprinidae, Cobitidae и Anguillidae. Фамилијата Salmonidae (пастрмки) содржи два вида, односно *Salmo letnica* (Karaman) охридска пастрмка и белвица - *Acantholingua ochridana* (Steind.). Кон фамилијата Cyprinidae (краповидни) припаѓаат 12 вида, и тоа: *Cyprinus carpio* (L.) - крап, *Rutilus rubilio ochridanus* (Karaman) - грунец, *Pachytilon pictus* (Heck. et Kner) - моранец, *Phoxinellus minutus* (Karaman) - грунче, *Leuciscus cephalus* (Bonap.) - клен, *Phoxinus phoxinus* (L.) - пијор, *Scardinius erythrophthalmus scardafa n. ochridanus* (Vlad. et Petit) - писа, *Chondrostoma nasus ochridanum* (Karaman) - скобуст, *Gobio gobio ochridanus* (Karaman) - мронец, *Barbus meridionalis petenyi* Heck. - мрена, *Alburnus alburnus alborella* (Filippi) - плашица, *Alburnoides bipunctatus ochridanus* (Karaman) - гомнушка (шлунец).

Од фамилијата на штиталките (Cobitidae) застапени се два вида: камнарот - *Nemachilus barbatulus sturanyi* (Steind.) и јагулчето *Cobitis taenia meridionalis* (Karaman). Фамилијата Anguillidae е застапена со еден вид, односно со јагулата *Anguilla anguilla* (L.).

Во Охридското Езеро, покрај автохтоните, се среќаваат и неколку алохтони (интродуцирани) риби и тоа: виножитна пастрмка *Oncorhynchus mykiss* (Wal.) и нејзината албино форма (златна), карас *Carassius carassius* (L.), платиче *Rhodeus sericeus*, сончарка *Lepomis gibbosus* (L.), расбора *Pseudorasbora parva* (L.), како и рибничка форма на крапот (гол крап).

Вредностите на биодиверзитетот на Охридско Езеро се дадени во табели во прилог.

На подрачјето на Охридскиот регион како светско наследство идентификувани се следните локалитети со природни вредности:

1. Света Богородица Калишка - сублакустриски извори
2. Калишта - единствено природно живеалиште на жолтиот локвањ (Nuphar lutea) на Охридско Езеро
3. Подмоље - најраспространет појас на трска (Phragmites australis) на Охридското Езеро, природно живеалиште на загрозувани видови птици и мрестилиште на крап.

4. Мазија - ревитализирано природно живеалиште на жолтиот локвањ (Nuphar lutea), мрестилиште на крап и живеалиште и гнездилиште на птици.

5. Студенчишко Блато - макрофитска вегетација и плодиште на краповидни риби.

6. Вели-Даб - сублакустриски извори, плодиште на пастрмка и биодиверзитет на бентосна фауна.

7. Веља-Пеш - сублакустриски извори, плодиште на пастрмка и биодиверзитет на бентосна фауна.

8. Свети Петар - крајбрежни и сублакустриски извори, мрестилиште на пастрмка и биодиверзитет на бентосна фауна

9. Свети Наумски Извори - најиздашен извор на Охридско Езеро, мрестилиште на пастрмки и краповидни риби и биодиверзитет на бентосна фауна.

Локалитетите со природни вредности во Охридскиот регион се обележани на картата со граници на природното и културно наследство на Охридскиот регион (прилог).

5.3.2 Природни вредности на копнен дел од Охридски Регион

Природните вредности на копнениот (терестичен) дел од Охридскиот регион како светско наследство, се обработени преку презентирање на податоци за геодиверзитетот и биодиверзитетот на Националниот парк Галичица, која зафаќа делови од наведениот регион.

5.3.2.1 Геодиверзитет

Геодиверзитетот на планината Галичица е претставен со сите видови на релјефни форми кои се карактеристични за карстот: шкрапи, вртачи, ували и карстни полиња како надземни и пештерите како подземни облици. На подрачјето од паркот има 4 карстни полиња: Суво Поле, Асанѓура, Џафа и Врдуло. Најголемо од нив е Суво Поле, кое е долго 4,2 км, широко 1 км, додека најнискиот дел од полето се наоѓа на надморска висина од 1443 метри.

Од дванаесетте пештери кои досега се констатирани на Галичица, најдолга меѓу нив е пештерата Самоска Дупка. Се наоѓа во скарстената долина Студино, на надморска висина од 1430 метри, а должината на каналот на пештерата изнесува 279 метри.

На Галичица застапени се и клифовски отсеци и остенци кои се формирани под дејство на абразијата. Тие главно се наоѓаат на потегот од полуостровот Градиште во правец кон селото Љубаниште.

Од денудационите форми на Галичица најзастапени се точилата и сипарите. Тие се најизразени под најголемиот тектонски отсек кој се наоѓа на западната страна од врвот Магаро, како и под врвот Лако Сигној.

Планината Галичица за време на глацијалниот период била опфатена со интензивна глацијација која оставила длабоки траги во релјефот. Како остаток од тој период, се поголемиот број циркови на Галичица, од кои најизразен е циркот кој лежи под врвот Магаро, на надморска висина од 2000 до 2100 метри.

Заради варовничкиот состав, Галичица е сиромашна со вода, но затоа пак во нејзиното подножје, на контактот меѓу варовниците и шкрилците, избиваат доста силни извори. Тие се поврзани со големиот карстен издан на Галичица, во кој се акумулирани големи резерви на подземна вода која низ системот од пукнатини придобива од водите на Преспанското Езеро, кое од Охридското е повисоко за околу 150 м. Најголемите извори се наоѓаат на источниот брег на Охридското Езеро, како што се изворите кај

манастирот Свети Наум со издашност од 5-20 м³/сек., подводниот извор кај селото Трпејца и др.

5.3.2.2 Биодиверзитет

Биолошката разновидност на Националниот парк Галичица опфаќа разновидност на живеалиштата и растителните заедници.

Во паркот се евидентирани 37 типови на живеалишта, согласно EUNIS класификацијата на живеалишта од 2004, како и 43 растителни заедници

Утврдена е голема видова разновидност на алгална флора во извориштето Свети Наум. каде се евидентирани околу 117 таксони.

Од лишаите (лихеноидни габи) се среќаваат 30 видови, додека габите се пррставени со над 480 видови. Исто така, регистриран е голем диверзитет на вишите растенија, со бројност од над 1600 таксони.

Од животинскиот свет, од безрбетниците на подрачјето на паркот се среќаваат претставници од: ротифера - 46 видови; мекотели (Molusca) - 66; прстенести црви (Annelida) – 23 и од членконоги (Arthropoda) - 2721 видови. Вкупниот број на безрбетници во Националниот парк Галичица изнесува 2856 видови.

Од рбетниците се среќаваат видови од групата на рибите, водоземците, влекачите, птиците и цицачите. Од класата на рибите (Pisces) се среќаваат 27 видови; водоземците (Amphibia) - 10; влекачите (Reptia) - 21; (Aves) птиците - 293 и цицачите (Mammalia) – 64 видови. Вкупниот број на рбетници во паркот изнесува 415 видови.

Голем број од видовите од Националниот парк Галичица имаат меѓународен и регионален статус на заштита, односно се вклучени во прилозите на конвенциите, договорите и директивите на ЕУ за заштита на природата.

5.3.3 Природно наследство на Охридскиот регион

Еден од механизмите и алатките за интегрална заштита на природното наследство, особено на компонентите на биолошката разновидност е воспоставувањето на заштитени подрачја. Согласно Законот за заштита на природата (“Службен весник на РМ” бр.67/2004, 14/2006 и 84/2007) системот на заштитени подрачја се воспоставува заради заштита на биолошката разновидност во рамките на природните живеалишта, процесите кои се случуваат во природата, како и абиотичките карактеристики и пределската разновидност. Со прогласувањето на подрачјето за заштитено, тоа се стекнува со стаус на природно наследство.

Согласно Просторниот План на РМ, Секторска студија за заштита на природното наследство (1999) на подрачјето на Охридскиот регион се регистрирани 13 заштитени подрачја.

Листа на заштитени подрачја во Охридски регион

	Група	Име на објектот	Општина	Состојба на заштита
	НП	Галичица	Охрид, Ресен	заштитен
	СП	Македонски Даб (с. Трпејца)	Охрид	заштитен
	СП	Охридско Езеро	Охрид, Струга	заштитен

	СП	Чемпресови стебла	Охрид	заштитен
	СП	Алепски бор	Охрид	заштитен
	СП	Платаново стебло (чинар Охрид)	Охрид	заштитен
	СП	Група чемпресови стебла	Охрид	заштитен
	СП	Чемпресови стебла	Охрид	заштитен
	СП	Платан (с. Калишта)	Струга	заштитен
	СП	Дувало кај Косел (поствулканска појава)	Охрид	заштитен
	СП	Пештера Самотска Дупка	Охрид	заштитен
	СП	Острово	Охрид	заштитен
	СП	Пештера Војла	Охрид	заштитен

НП - национален парк

СП - споменици на природата

Национален парк (НП) Галичица

Националниот парк Галичица е подрачје со значајни природни вредности познато по својата убавина, богатство и разновидност на биодиверзитет.

Националниот парк Галичица зафаќа површина од 24.926 ха и територијално припаѓа на општините Охрид и Ресен. Заради карактеристичната местоположба, особените природни убавини, пејсажните и естетските вредности и исклучително богатиот и ендемичен растителен и животински свет во 1958 год. Собранието на Република Македонија ја прогласи планината Галичица за Национален Парк. (Закон за прогласување на шумските предели на планината Галичица за Национален парк - "Сл. весник на НРМ" бр.31/58 и измените и дополнувањата на законот бр.16/65).

Со Националниот парк Галичица управува Јавната установа Национален парк Галичица со седиште во Охрид.

Согласно Законот за заштита на природата ("Службен весник на РМ" бр.67/2004, 14/2006 и 84/2007) во Националниот парк Галичица се воспоставени: зона на строгозаштита, зона за активно управување, зона за одржливо користење и заштитен појас.

Јавната установа Национален парк Галичица има изготвено Нацт план за управување со НП Галичица.

Македонски даб - с.Трпјца

Дабовото стебло (*Quercus macedonica*) се наоѓа во с.Трпејца и истото е најголемото стебло од овој вид во Македонија. Височината му изнесува 18 м, а обемот на деблото е 4,60 метри. Има дендролошка и образовна намена.

Охридско Езеро

Во Охридското Езеро заради географската изолираност и поволните хидрографски услови, зачувани се и во него живеат околу 146 видови ендемични организми. Еден дел од нив претставуваат живи фосили речиси неизменети од времето на терциер наваму - ендемскиот сунгер, реликтните видови полжави од кои 86% се ендемични, неколкуте реликтни видови глисти, охридската пастрмка (*Salmo letnica*), белвицата (*Acantolingua ochridana*) и др. видови риби со ендемски карактер како и поголем број реликтни видови алги меѓу кои најбројни се дијатомеите.

Поради исклучителните природни вредности, пред се богатството на растителни и животински видови, Собранието на Социјалистичка Република

Македонија во 1977 год. го донесе Закон за заштита на Охридското, Преспанското и Дојранското Езеро (Сл. весник на РМ” бр.45/77) со кој Охридското Езеро беше прогласено за заштитено подрачје во категоријата споменик на природата.

Платан чинар

Платоновото стебло (*Platanus orientalis*) се наоѓа на ул.”Гоце Делчев” во Охрид. Стеблото е во добра состојба и ги има следните димензии: височина 24 метри; обемот на деблото е 6,20 метри, а проекцијата на крошната изнесува 20 метри и има дендролошка и воспитно-образовна намена.

Платан

Платоновото стебло (*Platanus orientalis*) се наоѓа во дворното место на манастирот Св.Богородица на брегот од Охридското Езеро во с.Калишта. Покрај дендролошката има и воспитно-образовна намена. Тоа е стебло со најголеми димензии во Струшко.

Дувало

Локалитетот претставува активна поствулканска појава и се наоѓа кај селото Косел во близина на Охрид. Има изглед на минијатуртен кратер со пречник од 0,5 метри и длабочина од 30 сантиметри. Од отворот избиваат гасови на јаглен диоксид и сулфур водород, заради што оваа појава во исто време е мофета и сулфатара.

Чемпесови стебла се наоѓаат на ул: “Самоилова” во Охрид

Алепски бор се наоѓа кај месноста Долни Сарај во Охрид

Група чемпесови стебла се наоѓаат кај црквата Св. Климент во Охрид

Чемпесови стебла се наоѓаат на ул:”Илинденска” во Охрид

Пештера Самотска Дупка

Се наоѓа на десната страна од скарстената долина Студино на планината Галичица (1430 м.н.в.). Пештерата има геоморфолошко значење и представува фосилна понорска пештера со значително присуство на пештерски украси. Пештерата е долга 301 метар.

Острово

Како посебен тип на крајбрежно-изворски езера се издвојува езерото “Острово” кое се наоѓа покрај брегот на Охридското Езеро во близина на манастирот Свети Наум, на местото каде што избиваат водите на најголемиот карстен извор во Република Македонија. Должината на заезерениот дел се движи околу 220 метри, а најголемата измерена длабочина е 3,5 метри. Меѓу езерото “Острово” и Охридското Езеро постои кус површински водотек со должина од околу 10 метри. Во однос на Охридското Езеро, езерото Острово се однесува слично како “криптодепресија”, бидејќи неговото дно лежи повисоко во просек за 2,94 метри од нивото на Охридското Езеро, додека површинскиот дел е над нивото на водата во Охридското Езеро за 0,56 метри. Големината на извориштето Острово изнесува 0,342 км² а протокот во Охридското Езеро е околу 11 м³/сек.

Пештера Воила

Пештерата Воила позната и под името Скалана се наоѓа 250 метри источно од патот Охрид - Суво Поле за село Коњско. Влезот на пештерата кој е на надморска височина од 1.450 метри тешко се забележува бидејќи се наоѓа во лескова шума.

Вкупната должина пештерата Воила изнесува 37 метри. Меѓутоа оваа должина е несигурна и треба да се земе со резерва. Длабочината на пештерата, од влезот до дното на нејзината најниска галерија достигнува 20 метри. Пештерата Воила претставува најбогата со украси од сите пештери на Галичица. Пештерските украси

особено се застапени во второто пештерско проширување (кон исток). Овде се сретнуваат многубројни сталактити, сливови и пештерски столбови кои имаат пречник и над 10 цм. Пештерските украси се сретнуваат и во поедини канали од пештерата. На места толку многу се застапени што го спречуваат влегувањето во каналот.

5.4 Општествено - економски вредности

5.4.1 Општествени вредности

Од секогаш локалното население било свесно и гаело традиционален однос и живот негувајќи ги вредностите на културните и природните добра. Оваа свест манифестирана како потреба за гордеене со идентитетот е сочувана до денешни дни. Една од главните општествени вредности гледано од социо-културолошки аспект е рамнотежен и стабилен развој на населението, логично поврзан со развојот и порастот на регионот како и отвореност кон европските вредности и стандарди. Значајните општествени активности се манифестираат и преку работата на институциите како и преку индивидуалното дејствување. Општествените облици се развиваат во континуитет од минатото до денес преку богато изразени бројни традиционално изразени манифестации и настани.

Благодарене на богатото наследство на овие простори и денес се продолжува традицијата на славење на верските празници по повод деновите посветени на одредени светители кои добиваат и меѓународно значење. Покрај ова постојат и музичко - културни манифестации со долг континуитет на постоење како што се фестивалот Охридско лето и Балканскиот фестивал на народни посми и игри.

Акцент е ставен и на повеќегодишното одржување на семинарот за македонски јазик со учество на експерти - слависти од целиот свет.

Свеста за значењето на регионот и потребата од неговата заштита се изразува преку формирањето на повеќе институции за заштита на регионот под УНЕСКО како природно и културно наследство.

Општественото дејствување е изразено и преку верската и националната толеранција која се огледа преку развиеното дејствување на црковните заедници кои се сочувани од некогаш до денес.

Општествено-економските вредности на Охридскиот регион поврзани се со традиционалните општествени активности и современото користење/употреба, а тоа подразбира грижа и висока свест за опкружувањето и го подтикнува процесот на заштита и унапредување на природното и културно наследство. Тие имаат важна улога во воспоставување на општествениот и културен идентитет како на локално така и на национално ниво. Овие вредности се генерираат во самото културно и природно наследство и во процесот на нивната заштита. Усогласувањето помеѓу заштитата и доброто управување со Охридскиот регион, се гаранција за одржлив развој.

Благодарение на статусот на светско наследство, природното и културно наследство на Охридскиот регион има повеќекратен потенцијал за развој на туризмот. Научно-образовните вредности се битни за Охридскиот регион, ипредставуваат научен потенцијал за истражувања во областа на природните науки, историјата, археологијата, архитектурата, етнологијата и историја на уметноста.

5.4.2 Научно - образовни вредности

Долгото цивилизациско егзистирање на градот Охрид низ вековите како духовен и културен центар оставило посебен печат и во просветителската дејност со формирањето на првиот климентов словенски универзитет со формирањето на Охридската книжевна школа која во пишаните извори опфаќа 3500 ученици.

Богатиот фонд на грчки и словенски црковни ракописи разнесуван од градот од разни завојувачи ја осиромашиле охридската збирка, но сепак постои завиден фонд - збирка на стари ракописи и копии на стари словенски епиграфски споменици од почетоците на словенската писменост.

Просветителскиот процвет на градот како и неговата духовност е замрена во долг период на османлиското владеење на овие простори во траење од 5 века.

Со опаѓањето на моќта на Османлиската империја се појавува преродбенскиот период и националното будење, се појавуваат преродбеници со локални патриотски чувства свесни за значењето на Охрид и неговата духовност.

Низ минатото на Охрид секогаш доминантна улога за општествените односи имале високите црковни великодостојници кои доаѓале од големите христијански центри Константинопол и Солун и делувале врз општествените и духовните вредности на градот.

Охридскиот регион има извонредно голем потенцијал за истражување во областа на природните науки, историјата, археологијата, архитектурата, етнологијата и историјата на уметноста.

Една од најзначајните институции во регионот претставува НУ Завод и Музеј која е институција која се грижи за заштита на движното и недвижното културно наследство на регионот. Исто така оваа институција поседува огромен фонд на движно културно наследство во мал дел изложено во постојните музејски простори заради немање на просторни можности од кои најзначајна е познатата охридска збирка на икони кои се позајмувани и изложувани во музеите широм светот.

5.4.3 Економски вредности

Охрид во текот на својата долга историја имал свои возвишувања и падови согласно економско-општествените односи и политичките прилики на немирниот Балкан.

Основен извор за егзистенција на населението отсекогаш било рибарството, земјоделството и сточарството, но тоа не било доволно за опстојување и живот на населението така да печалбарството има длабоки корени во економскиот развој на регионот.

Туризмот и угостителските услуги покрај трговските дејности се главните стопански дејности. Покрај тоа присутен е и развојот на малото стопанство, сезонската работа земајќи во обзир да големите индустриски капацитети кои функционираа во минатото, веќе се замрени.

Во последно време голем е развојот на културниот туризам, а тоа е последица на големите инвестиции во културното наследство на Охрид од 2000 година па наваму.

Административно гледано значајно е во наредниот период да се воспостави еднаквост пред законот за сите учесници на пазарот заради зачувување на вредностите на културното наследство со почитување на урбанистичката планска документација, еколошките програми, одржливиот развој и фискалната дисциплина.

5.4.3.1 Туризам

Благодарейќи на статусот на светското културно наследство како и своите природни и урбанистичко архитектонски вредности, духот на минатите времиња, зачуваната автентичност на Охридскиот регион има многу голем потенцијал за развој на туризмот.

Туризмот претставува отворена можност за учество на чинители кои имаат заеднички интереси и интеракциски односи. Ваквиот приод подразбира дека општата

интегративна заложба во креирањето на туристичкиот развој и организација на туристичките простори во рамките на Охридскиот регион ќе се темели на усвоените просторни решенија во сверите кои се во непосредна врска со туристичкиот развој. Сепак со сите наброени потенцијали се уште не постои јасно дефинирана визија на туристичкиот производ на локално ниво и стратешки не се одредени целите за развој на регионот.

Појдовна основа на концептот за развој на туризмот и организација на туристичките простори претставува значењето на природното и антропогеното наследство. Туризмот има битна улога во унапредувањето и ревитализацијата на просторните ресурси. Положбата на регионот ги отвора можностите во поглед на контактоста, транзитноста и поливалентноста. Важна појдовна основа е и недоволната застапеност на туристичките потенцијали на туристичкиот пазар, како и туристичката посетеност.

Најголема посетеност на Охридскиот регион се остварува од туристите кои потекнуваат од земјите на Балканскиот Полуостров. Традиционалните емитивни свери претставуваат и земјите од Западна Европа (Германија и Холандија). Меѓутоа бројот на европските туристите забележително опаѓа. Во структурата на туристичката понуда доминантно учество има домашното сместување (49,5 %), додека хотелските капацитети учествуваат со (15,3 %). Остатокот од понудата отпаѓа на камповите, одмаралиштата и мотелите. Во однос на застапеноста на туристичките капацитети доминира општина Охрид со 58,2 %, додека општина Струга со 25,5 %.

Планските предвидувања треба да бидат насочени кон две определби. Првата се однесува на стабилизирање и интензивирање на емитивни карактеристики на граничните земји, кои евидентно гравитираат кон овој регион. Втората определба се однесува на превземање промотивни активности кон останатите Балкански земји.

Овој концепт на развој и организација на туристичките простори треба да даде насоки и определби од стратегиска важност за идниот туристички развој и оптимално користење на просторните ресурси.

Сместувачките капацитети по статистика од 1990 год. изнесуваат 50000 ноќевања, додека во наредните години нивниот број се намалува. Се смета дека годишниот прираст на бројот на туристите за 3,5 %, така да бројот на легла во 2020 год. ќе изнесува над 80000 легла. Стандардите и строгите критериуми на ЕУ ќе овозможат во структурата учеството на хотелските капацитети до 2020 год. да се зголеми по пат на комерцијализација на најголем број од детските, младинските и работничките одморалишта и изградба на нови хотелски капацитети така да до крајот на планираниот период да достигне ниво од 20000 легла, односно учество од 25 % во вкупниот број на предвидени легла во сите сместувачки капацитети.

Охрид како град домаќин на бројни културни настани и манифестации како што се фестивалот Охридско лето, Балканскиот фестивал, Фестивалот за француски филм, интернационалниот семинар за славистика и многу други придонесуваат во овој период регионот да биде посетен од најголем број на туристи како многу популарна дестинација. Ова е збогатено со квалитетите на бистротото езеро со развиен наутички туризам.

Што се однесува до хотелските капацитети регионот секоја година се збогатува со квалитетни хотелски сместувања од апартмански тип претежно лоцирани покрај брегот на езерото.

Прецизни податоци за приватни сместувачки капацитети нема затоа што голем број од нив не се регистрирани. Покрај езерскиот брег постои и друг вид на сместувачки капацитети како што се неколкуте кампови: Градиште, Љубаништа, Елешец, Ас и други.

Охридскиот регион поседува огромен број на угостителски објекти, како и други сервисни служби за потребите на туристичката посетеност како што се: туристички агенции, служба за крстарење со бродови по езерото, но се уште не е регулиран езерскиот меѓународен сообраќај со соседната држава Република Албанија.

5.4.3.2 Сообраќај

Постојниот сообраќаен систем претставува дел од културниот пејсаж на заштитениот регион и е формиран кон крајот на XIX и почетокот на XX век. До овој период локалниот сообраќај се обавувал во најголема мерка и преку езерски пат. Постојната изградена инфраструктура оценета е во склоп со останатиот културен пејсаж и не го загрозуваат амбиенталниот и другите вредности на заштитеното подрачје.

Бидејќи постојната инфраструктура на заштитеното подрачје е проектирана и градена за потребите од некогаш, односно од пред еден век, јасно е дека инфраструктурата е во лоша состојба, не е несоодветно димензионирана и постои потреба од нејзино ревитализација. Ова особено се однесува на патот од меѓународно значење кој го поврзува градот Охрид со Република Албанија, а воедно ги обединува и сите атрактивни хотелски и туристички капацитети на јужната обала од езерото. Неопходно е одредени делници од овој пат да се дислоцираат над населените места кои што се наоѓаат покрај брегот на езерото.

Иста е состојбата и со патиштата кои го поврзуваат градот Струга со приобалните населби како и со граничниот премин Кафасан.

Во контекст на планирањето и развојот на европската транспортна инфраструктура, особено за РМ се значајни коридорите 8 и 10. Паневропскиот коридор 8 - исток запад, Е-65 ги поврзува паневропските транспортни подрачја на Јадранско-Јонското и Црното Море и треба да поминува низ Охридско-преспанскиот регион.

Аеродромот Св. Апостол Павле - Охрид се наоѓа на 9 км од градот на магистралниот пат Струга - Кичево - Скопје. Капацитетот на аеродромот е 300 патници на час. Во текот на една година се искористуваат приближно 40 % од расположливите сообраќајни капацитети на аеродромот.

На Охридското Езеро постои и организиран воден сообраќај каде што се врши два вида превоз на патници: линиски и вонлиниски превоз по пат на спогодби - крстарења. Интензивен езерски сообраќај се одвива во летниот период за превоз на туристи до одредени туристички дестинации и крстарења. Пристаништата од кои се врши превозот се од почетокот на XX век и се наоѓаат во лоша состојба. Неопходна е нивна ревитализација и обогатување на езерскиот брег со помали пристаништа и дрвени платформи.

6. ФАКТОРИ И РИЗИЦИ

6 Фактори и ризици кои ги загрозуваат вредностите на Охридскиот регион

Имајќи предвид дека Охридскиот регион е дел од Светското природно и културно наследство, признато и познато по неговите извонредни универзални вредности, од суштинска важност е да се зачува неговата автентичност, природните и културните вредности да бидат заштитени на соодветен начин.

Со обемна, долгорочна и детална анализа на вредностите на овој регион, идентификувани се и дефинирани факторите и ризиците кои го угрозуваат. Нивната идентификација претставува основа, како за планирање на неговата оптимална заштита, така за и искористувањето на потенцијалите на Охридскиот регион во туристички и други цели.

6.1 Фактори кои ги загрозуваат културните и природните вредности

6.1.1 Урбанистичко-архитектонски вредности

- Непотполна стручна валоризација на просторот и непостоење на студии за заштита на градителското наследство за сите населени места;
- Недоволно познавање и проученост на историскиот развој на подрачјето, односно, карактеристиките на историските епохи кои се влијаеле на изгледот. Многубројни трансформации на просторот што негативно влијаат на можноста за препознавање на вредностите и потенцијалите;
- Недоволно развиената општа свест за вредностите и потенцијалите на просторот во целина, како и недоволното ниво на свеста за архитектонските и уметничките вредности на градителското и другото културно наследство;
- Неприлагоденоста на концептите за развој на поедини стопански гранки со просторните потенцијали на Охридскиот регион и со ограничувањата што ги поставуваат критериумите за заштита (сообраќајната и друга инфраструктура, големи туристички комплекси, производствени погони, разни постројки и објекти, станици, магацини, складишта);
- Несоодветствување на постулатите на современата станбена архитектура со просторните потенцијали на Охридскиот регион и со ограничувањата кои ги налагаат принципите за почитување на вредностите на традиционалната архитектура;
- Неприлагоденоста на стандардните концепти за планирање на унапредувањето на состојбата на градителското наследство со пропишаните критериуми за заштита;
- Недоволна обученост на стручните кадри за вршење на работите околу планирањето, проектирањето и изведувањето на градежни и други работи во Охридскиот регион;
- Непостоење на стимулации или некакви олеснувања и помош за сопствениците на објектите во Охридскиот регион за санација, реставрација и конзервација на објектите;
- Недоволен број стручен кадар за изведување на работите во традиционалните, занаетчиски техники.
- Недоволен број стручен кадар за извршување на работите околу проучувањето и заштитата на градителското наследство.
- Недоволен број стручен кадар за извршување на работите за конзервација и реставрација на културното наследство.

- Непостоењето на постојани и сигурни извори на средства и континуиран начин за финансирање на заштитата и унапредувањето на состојбата на градителското и другото културно наследство.

- Непрецизноста и недореченоста во законската регулатива во поглед на стручната компетентност за планирање, проектирање и реализација на градежни и други зафати во рамките на Охридскиот регион.

- Недоволна комуникација помеѓу сите субјекти што учествуваат во процесот на управување со подрачјето од Светското наследство.

6.1.2 Културно-уметнички вредности

- Недостаток на однапред предвидени и обезбедени извори на финансиски средства за конзерваторско-реставраторски интервенции на археолошките наоди при археолошките истражувања и на другите движни споменици, како и нивна адекватна заштита, валоризација и презентација;

- Непочитување на законски пропишаните процедури што ги детерминираат овие вредности;

- Непостоење на целосна инвентаризација;

- Недостаток на конзерваторско-реставраторски третман;

- Недостаток на соодветно уреден и опремен простор за презентација;

- Нецелосна валоризација;

- Недоволно физичко обезбедување на одредени археолошки локалитети;

- Несоодветни микроклиматски услови во повеќето цркви заради што се влошува состојба на фрескоживописот во истите, односно, заради зголемената влага доаѓа до избивање на шалитра на неговата површина како и појава на микроорганизми;

- Недоволно или константното пресилно осветлување во одредни споменици;

- Недостиг на информации за значењето, статичките и градежните интервенции на објектите, може исто така да ги загрози фреските и другите декорации кои се наоѓаат во нив;

- Недостигот или недоволна техничка и фото-документација за претходно извршените конзерваторско-реставраторски работи, влагата, црвоједината, механичките фактори, може да ги загрози дрвените иконостаси по црквите;

- Нецелосната или непостоењето на законски пропишаната документација за извршените конзерваторско-реставраторски работи, староста на дрвената подлога, влагата, црвоједината, несоодветните микроклиматски услови во просторот каде што се чуваат или излагаат, може да бидат загрози иконите;

- Нецелосна или непостоење на законски пропишана документација за извршените конзерваторско-реставраторски работи на движните добра;

- Како последица на недостатокот на адекватни услови за чување и презентација на предметите (просторните капацитети, микроклиматските услови-влагата, температурата, осветлувањето), недостатокот од соодветни и навремени конзерваторско-реставраторски третмани, недостиг од соодветни лаборатории и работилници каде истите би се изведувале и преку кои би се следела состојбата, излагањето и транспортот на музејските предмети во рамките на микро (во домицилните музеи) и макро дестинациите (излагање во други музеи и слично), голем број од музејските предмети се во прилично лоша состојба;

- Недоволното вложување во образовниот систем, во делот во кој би се образувал кадар кој потоа би се бавел со овие вредности;
- Негрижата на општествената заедница за зачувување и заживување на традиционалните занаети, уметности и вештини, кои претставуваат основа за адекватна заштита и зачувување на културните вредности на Охридскиот регион;
- Недоволното вложување во образовниот систем преку кој би се образувале и обучувале занаетчи од традиционалните занаети, потребни за заштита на специфични видови од културното наследство, преку разни специјалистички креативни курсеви и слично);
- Недоволни стимулации и привилегии за сопствениците на приватните збирки со цел нивна заштита, одржување, валоризација и презентација;
- Недоволно развиена свест кај сите чинители во процесот на заштита, чување, презентација и искористување на вредностите на Охридскиот регион на Охрид кои се препознати и признати како уметнички.

6.1.3 Природни вредности

- Неконтролирана експлоатација на растителните видови во разни цели, ги загрозува особено лековитите растенија;
- Пожарите кои со својот интензитет и распространетост значително го уништуваат растителниот и животинскиот свет;
- Со прекумерното сечење и уништување на шумите, се уништуваат стаништата на многу видови, се менува и изгледот на самиот пејзаж што директно се одразува и на промена на микроклиматските услови, односно, условите за живот, како на растителните, така и на животинските видови;
- Градежните работи, несоодветните агротехнички мерки и разни други интервенции на земјиштето кои може да предизвикуваат ерозија;
- Недоволно дефинирана, организирана и спроведена превентивна заштита на терен;
- Недоволна свест на граѓаните за вредностите и можностите, односно потенцијалите на просторот во целина;
- Недоволно развиена свест на поедини субјекти во процесот на заштита и примена на вредностите на Светското наследство;
- Недостаток на програми за управување т.н. долгорочни документи со краткорочни, среднорочни и долгорочни цели;
- Непочитување или селективна примена на законската регулатива која ги определува овие вредности;
- Недоволна комуникација помеѓу сите субјекти кои учествуваат во процесот на управување со природното и културно наследство на Охридскиот регион
- Некоординираност на институциите на системот, недостаток на капацитети, стучни кадри и сретства ;
- Несовпаѓање на концептот на развој на одредени стопански гранки со просторни потенцијали во Охридскиот регион и ограничувањата кои се поставени со критериумите за заштита на Светското наследство (крупни туристички комплекси);
- Несовпаѓање на стандардите на планскиот концепт за унапредување на наследеното добро со пропишаните критериуми за заштита на природното и културното наследство на Охридскиот регион ;

- Недоволна истраженост на заштитените простори;
- Непотполна валоризација (вреднување);
- Непотполна ревалоризација;
- Прекумерен лов на охридската пастрмка;
- Непланско користење на Охридското Езеро како хидропотенцијал;
- Непостоење на постојани извори и континуиран начин на стекнување средства за заштита и унапредување на состојбата на природното наследство;

6.1.4 Други вредности

- Непостоење на јасно дефинирана визија на туристичките производи и стратешко определени цели за развој на подрачјето;
- Општествената транзиција, која е во тек, а има за цел промена на однос кон потеснта и поширока околина и намалена свест за заштита на наследството;
- Прекумерна урбанизација на просторот, со што се менува изгледот на пејзажот, а тоа директно се одразува и на измените на условите за живот како на животинскиот така и на растителниот свет;
- Узурпација на просторот кој влијае на пореметување и уништување на екосистемските вредности;
- Нестручна санација на сакралните и станбени објекти од страна на корисниците;
- Недоволно вложување во инфраструктура;
- Недоволно ставање во функција и вреднување на потенцијалите;
- Промена на ставовите и вредностите во општеството го зафаќа и образовниот систем, кој е неподготвен соодветно да го истакне и да ја едуцира младата популација за вредностите на ова подрачје, како средина која е под заштита на УНЕСКО.

6.1.4.1 Користењето на ѓубрива и пестициди на обработливото земјиште

Обработливото земјиште во Охридскиот регион е значаен извор на загадување Охридско Езеро поради тоа што раствореното ѓубриво, честичките од земјиштето и пестицидите се испираат во потоците, реките и на крај доаѓаат до езерото.

Во Албанија се наводнувани околу 1500 ха обработливо земјиште со користење на водите од реката Дрилон и Охридско Езеро. Повеќето од исцрпената вода индиректно или директно завршува во езерото. Во Македонија може да се наводнува околу 50% од обработливото земјиште. Големината на наводнуваното земјиште варира од година во година, зависно од временските и економските услови поради високата цена на водата за наводнување. Водата која што се користи за наводнување доаѓа од Охридското Езеро, Коселска Река и реката Сатеска.

Во Албанија и Македонија многу се користат вештачките ѓубрива, во просек 160 – 200 кг/ха/годишно во текот на деведесетите години. (Waltzin и соработниците, 2002). Се користат и голем број пестициди, вклучувајќи го тука бакар сулфатот, линданот, органофосфатите, синтетичките фунгициди и други хемикалии. Во 2001 во областа на Поградец во Албанија беа употребени 8.901 кг пестициди. Во Македонија, користењето на агрохемиски супстанции е регулирано со закон, но многу од забранетите супстанции можат лесно нелегално да се купат и често се користат. Не постојат специфични податоци за користењето на пестицидите

6.1.4.2 Отпадни води

Во Македонија регионалниот колекторски систем за отпадни води за заштита на Охридско Езеро ги собира отпадните води од околу 75% од Охридско – Струшкиот регион и ги испорачува во постројките за преработка кои се лоцирани близу Враништа. По обработката отпадните води се испуштаат во реката Црн Дрим. Првата фаза на постројката која има капацитети да ги преработи отпадните води од околу 120 000 луѓе, функционира од 1988. Во 2001 година беше направен план за развој на регионален систем за отпадни води до 2025 год. Во две додатни конструкциски фази ќе се доизградат уште 44 км канализација кои ќе го опфатат најголемиот дел од брегот на Македонска страна.

Во регионот на Охридското Езеро е акутен проблемот со комуналните отпадни води од крајбрежниот појас каде сеуште не е реализиран колекторот (особено во периодот на туристичката сезона) индустриски отпадни води што се исфрлаат делумно и во р. Грашница, интензивното внесување на ерозивен нанос со карактер на дополнително органско загадување од промивање на почвените слоеви што содржат вештачки фертилизатори и хемиски средства за заштита од штетници преку реката Сатеска. Поголем дел од проблемите од минатото се надминати со пречистителната станица “Враниште”, единствената од тој вид во Република Македонија што функционира задоволително.

6.1.4.3 Подземни води

Зачувувањето на квалитетот на подземните води, хранењето на подземните басени во зависност од климатските, хидролошките услови, геолошката и педолошката структура и загроеноста од антропогените активности (што често ги надминуваат државните граници) е императив за рационално стопанисување со водните ресурси во пограничниот регион. Определувањето на зони на санитарно ограничување - (прва поширока заштитна зона), зона за хигиенско-епидемиолошко ограничување - (втора заштитна зона) и зона за хигиенско-епидемиолошко следење и набљудување - (трета заштитна зона) на извориштата во подрачјето е од интерес за квалитетното водоснабдување на населбите во пограничните општини. Во прв ред како значајни резерви што треба да бидат предмет на заштита се изворите Шум, Радолишта, Радожда, Вевчани и Билјанините Извори.

Заедничкиот интерес за чиста средина и зачувување на квалитетот на површинските и подземните води меѓу Р. Македонија и Р. Албанија ќе се оствари со заокружување на изградбата на колекторот за отпадни води и пречистителната станица за населените места на брегот на Охридското Езеро од страна на Р. Албанија.

6.1.4.4. Индустија

Индустијата во Охридскиот регион произведува резервни делови за автомобили, електрични делови, текстил, керамика и преработка на метали. Сите овие индустриски капацитети испуштаат отпад кој може да ги загадува реките Сатеска, Велгошка, Коселска и Голема Река.

6.1.4.5 Цврст отпад

Цврстиот отпад исто така може да биде извор на загадување за езерото доколку не биде депониран на вистински начин. Со распаѓањето на овој материјал, висококонтминирани течности можат да се слијат во подземните води и преку потоците во кои тие се сливаат да најдат пат до езерото.

6.1.4.6 Користење на природните ресурси

Разновидноста и динамичноста на природните појави и процеси во регионот овозможиле создавање на голем број на природни ресурси кои преку примена на

соодветна технологија може да се стават во функција на вкупниот развој на пограничниот регион.

Рударство:

Зоната на контактното подрачје на Р. Македонија со соседните земји Р. Албанија и Р. Грција металогенетски припаѓа на рудниот реон на Шарско-пиндскиот масив. Перспективни рудни наоѓалишта се: јагленовите лежишта во Пискупштина-Струшко и Лавци-Ресенско, лежиштата на варовници во Струшко (Лабуништа, Ташмаруништа, Калишта, Струга), Охридско (Лескоец, рамне, Куратица и Трпеица), травертинот во велмеј-Охридско и бречите на Јабланица.

Шумарство:

Површините под шуми во општините во пограничниот регион на Р. Македонија заземаат 107.470 ха. Вкупната дрвна маса изнесува 195.989 м³ годишно што претставува солидна основа за развој на малите дрвопреработувачки капацитети. Со посебно високи квалитети се одликуваат високостеблените букови шуми на Јабланица (бука) и Баба Планина (молика и бука). Меѓутоа, поради историско-економските услови (развојот и опстојувањето на селата) и природните услови изразени преку динамиката на релјефот, геолошката основа, хидролошко-метеоролошките услови и вегетациската покривка на поголем дел од ниските терени (рабните делови на котлините Дебрца, струшко Поле, Преспанската Котлина) изразени се ерозивните процеси. Како последица на овие процеси се појавуваат голем број на поројни текови и висока продукција на наносен материјал во долните теченија на реката Сатеска, Голема Река и поголем број мали реки кои директно се вленваат во езерата.

Земјоделство:

Во опфатот на анализираниот простор се наоѓаат Преспанското Поле и Струшкото Поле кои располагаат со високо-продуктивни обработливи површини, а според хидро-климатските услови погодни се за одгледување на овоштарски култури и лозја, како и на голем број индустриски култури. Вкупната површина на земјоделското земјиште изнесува 75.000ха, а обработливата површина изнесува 39.000 ха. Површините под пасишта завземаат 35.000 ха, од кои посебно се издвојуваат високопланинските пасишта на Јабланица, Галичица и Баба со вкупна површина од 24.836 ха. Посебна погодност претставуваат езерата за развој на стопанскиот риболов.

6.1.5 Туризам

Присуството на двете езера (Охридското и Преспанското) и високите планини Баба, Галичица и Јабланица со своите атрактивни природни убавини овозможуваат развој на стационарниот летен и зимски туризам. Нивното досегашно искористување укажува на неопходност од дефинирање на заедничка стратегија за туристичко користење на целиот регион за развој и концентрација на одредени содржини во крајбрежните простори. Оваа потреба ја потенцира и статусот на Охридскиот регион во Листата на светско наследство. Досегашните планско-уредувачки насочувања во голема мера дадоа позитивни резултати, меѓутоа, високоестетските пејзажни вредности на регионот наложуваат потреба од ревалоризација на туристичките потенцијали и редефинирање на интересите и целите за нивно користење согласно концептот за одржлив развој.

6.1.6 Инфраструктура

Просторното планирање има влијание на развојот на инфраструктурата врз општествено-економскиот развој и заштитата на животната средина и природата на Охридскиот регион. Појдовните основи во заедничкиот развој на инфраструктурните системи во регионот ги сочинуваат:

- изградените патни правци: Скопје-Охрид-Ресен-Битола-Меџитлија (магистрален Е-65); Охрид-Струга- Кафа Сан (магистрален Е-850); Охрид Свети Наум, Ресен - Стење и Ресен - Маркова Нога (регионални);
- планираниот (со Просторниот план на РМ) патен правец (автопат Е-871) Деве Баир - Скопје - Охрид - Кафа Сан;
- изградените железнички правци: Скопје - Битола - Меџитлија;
- планираните железнички правци: Кичево - Охрид - Кафасан и Охрид - Ресен - Битола;
- изградената електропреносна мрежа: 150 КВ далновод Битола - Аминео (Р. Грција) и 110 КВ далновод Битола - Ресен - Охрид - Струга;
- планираната електропреносна мрежа: 400 КВ далновод Битола - Аминео и Битола - Охрид - Елбасан и 110 КВ далновод Охрид - Поградец;
- постојната ТЕ Битола 1, 2 и 3;
- планираната ТЕ Битола 4;
- планираниот гасовод: Струмица - Кавадарци - Битола со крак кон Р. Грција и преку Охрид - Струга за Р. Албанија;

Меѓународните и магистралните патни правци се оптоварени со фреквенција од возила (патнички автомобили, лесни товарни возила, автобуси, тешки товарни возила и автовозови-камиони со приколки). Можната блиска реализација на Коридорот-8 ја потенцира потребата од заедничка соработка при оценката на штетните влијанија, (**Environmental Impact Assessment**), заради утврдувањето на директните, индиректните и индуцираните импакти во просторно неделивиот физички коридор и зоните на меѓусебните интеракции на автопатот и околното земјиште под различна намена на користење.

6.1.7 Општествено-економски вредности

- Недоволна поврзаност и компатибилност на институциите на системот.
- Миграција на населението во и од Охридскиот регион предизвикана од купувањето и продавањето на недвижностите, и од други економски причини.
- Непочитување и селективна примена на законската регулатива.
- Недоволни вложувања за подобрување на инфраструктурата.
- Недостаток на стручен кадар.
- Исчезнување и изумирање на старите традиционални занаети.
- Долгиот процес на општествена транзиција започнат уште пред 18 години.
- Непостоење или пореметување на критериумите за вредност, предизвикано од промените во општествено-економскиот и политичкиот систем на земјата.
- Неприбирање, или нецелосно прибирање на комуналните приходи по основ на користење на природните и културните добра (земјиштето, водата, јавните површини, туристичката и други комунални такси).

6.2 Ризици кои ги загрозуваат вредностите

Сеизмичките појави-земјотресите се доминантни природни непогоди во Република Македонија, кои можат да имаат катастрофални последици, како врз човекот, така и врз природата. Присутни се низ вековите, на десет сеизмички жаришта во земјата или во нејзината поблиска и поширока околина, од кои во историјата како

еден од најразурнувачките е забележен оној што се случил во 518 год. и ги срамнил со земјата скоро сите тогашни градови и населени места.

Дури и земјотресите со умерени магнитуди, до 6,0 степени според МСК-64, можат да предизвикаат сериозни разурнувања, бидејќи традиционално градените објекти, особено во руралните средини, не можат да ги издржат овие земјотреси без значителни оштетувања.

Меѓу подрачјата што се изложени на најголеми сеизмички влијанија, покрај Дебар, Скопје, Берово, Кочани, Делчево, подрачјето помеѓу Гевгелија и Демир Капија, се вбројува и подрачјето на Охридскиот регион.

Историските податоци покажуваат дека силните земјотреси генерирани на територијата на државата се проследени и со појава на колатерални хазарди (ликвифакција, одрони, свлечишта, пукнатини, раседници, померувања), со доминантни одрони и свлечишта, што уште повеќе ги зголемува негативните последици на земјотресите.

По катастрофалниот земјотрес што го погоди Скопје во 1963 год. и нешто послабиот во 1968 во Дебар, врз основа на прегледот и анализата на сите оштетени објекти е дефиниран концепт на интегрално разгледување и контрола на сеизмичкиот ризик. Асеизмичката градба и сеизмичката заштита зазедоа приоритетно место во техничката регулатива за проектирањето и изградбата. Во изминатите неколку децении нормите беа модифицирани, подобрувани, така што денес тие се на квалитативно ниво. Сепак, од аспект на заштитата на просторот, животната средина, населението и создадените вредности, неопходно е потребна целосна ревизија на нормативните акти и дефинирање на современи критериуми за изградба во сеизмичките подрачја.

Заради отсуството на соодветен институционален систем, како и непочитувањето на донесените просторни и урбанистички планови од понизок ред, пропишаните мерки за асеизмичка заштита, нивото на сеизмичкиот ризик е зголемено. Овде особено неповолно влијаело бесправното градење, нелегалните и нестручно изведени конзерваторско-реставраторски работи на спомениците на културата, како и неконтролираната и прекумерна урбанизација. Во тие рамки, останува отворено прашањето колку подрачјето на Светското природно и културно наследство на Охридскиот регион е безбедно во сеизмички поглед.

Покрај земјотресите, тоа е изложено на ризик и од други опасности, како што се пожарите, до извесен степен поплавите и другите временски непогоди, како и техничко-технолошките хаварии и катастрофи.

Пожарите на целото подрачје на земјата, па и во Охридскиот регион, се случуваат главно во летниот период, како последица на високите температури или неодговорното однесување на поединци. Причина за пожарите може да бидат и дотраените или неисправни електрични инсталации, што е посебно опасно за музеите, архивите и другите објекти во кои се изложени или се чуваат движните споменици на културата.

Постојните мерки за противпожарна заштита и контролата на уредите и апаратите за заштита од пожар не се адекватни.

Подрачјето на Охридскиот регион, односно поедини негови делови или поединечни споменици на културата, можат делумно, иако многу ретко, да бидат изложени и на ризикот од поплави, најчесто заради неадекватниот одводен и канализационен систем, нивното недоволно одржување и чистење, но и од повремено излевање на некои од речните текови или во екстреман случај од нагло и енормно подигнување на нивото на Охридското Езеро.

Од останатите метеоролошки појави со карактеристики на елементарни непогоди се манифестираат и појавите на град, олујни ветрови и магли.

Поради тоа е неопходно подигање на ветробрани од трајна шумска вегетација особено на поголемите агрокомплекси. Како посебна мерка за заштита од силните ветрови, покрај комуникациите, претставува изборот на вегетација со изразен годишен прираст која поднесува подолготрајни сушни периоди.

Намалување на сеизмичкиот ризик

Намалување на сеизмичкиот ризик може да се изврши со примена на соодветни економски мерки за заштита на создадените вредности (градежна интервенција на носивата конструкција на постојните објекти, заради зголемување на отпорноста против најсилните земјотреси), односно задолжителна примена на нормативно-правна регулатива, со која се уредени постапките, условите и барањата за постигнување на технички конзистентен и економски одржлив степен на сеизмичка заштита при изградбата на новите објекти.

Во инвестиционите проекти треба да се разработат и мерките за заштита на човекот, материјалните добра и животната средина од природните катастрофи. Неопходно е перманентно ажурирање на плановите за заштита од елементарни непогоди, кои согласно законските обврски постојат за целата територија на државата, поради присутниот сеизмички hazard, како и изложеноста на други природни катастрофи.

За подрачјата во кои покрај сеизмичките hazard, постои опасност и од колатерални штети, неопходно е да се изврши детална реонизација како основа за примена на заштитни мерки во процесот на просторното и урбанистичкото планирање.

За квалитативно и квантитативно дефинирање на параметрите на сеизмичноста на територијата на земјата, неопходно е згуснување на мрежата на сеизмолошки станици и на мрежата на инструментите за регистрација на земјотресите и нивно осовременување. Со реализација на наведените приоритети се создаваат реални услови за успешна инженерска превенција и намалување на сеизмичкиот ризик на територијата на Македонија, односно за ефикасен менаџмент на ефектите и вонредните состојби предизвикани од силните сеизмички сили.

Воведувањето на асеизмичкото управување со фондот на постојните објекти (во смисла на дијагностицирање на нивната сеизмичка сигурност), неопходно е за стандардното урбанистичко планирање.

Посочената проблематика мора да претставува подрачје од суштинска и долгорочна грижа на општествената заедница на сите нивоа, од локално до државно, на што мора да му се пристапи итно, организирано, ефикасно и ефективно. На тој начин, систематски би се пристапило кон решавањето на три клучни проблеми:

- Недоволната сеизмичка сигурност на одреден дел од фондот на постојните објекти.
- Недоволното уважување и почитување на барањата за сеизмичка отпорност и безбедност при промена на намената, надградбата и реконструкција на објектите.
- Недостаток на адекватна законска и техничка регулатива, согласно на современите концепти на сеизмичката евалуација и зајакнување на овие објекти, како и недостаток на просторни и урбанистички планови во кои овој проблем се решава на адекватен начин.
- Неопходно е користење на соодветни мапи при планирањето на земјотресната заштита, но потребен е и интегралан пристап за намалување на сеизмичкиот ризик.

Намалување на ризикот од пожари

Заради поуспешна заштита од ваквите појави во просторните и урбанистичките планови се преземаат низа мерки за намалување или целосно отстранување на причините за предизвикување на пожари, спречување на нивното ширење, гаснење и укажување помош при отстранување на последиците предизвикани од нив, кои се однесуваат на:

- извори за снабдување со вода, капацитетите на градската водоводна мрежа и водоводните објекти кои обезбедуваат доволно количество вода за гаснење на пожари;
- оддалеченост меѓу зоните предвидени за станбени и јавни објекти и зоните предвидени за индустриски објекти и објекти за специјална намена за сместување лесно запаливи течности, гасови и експлозивни материји;
- оддалеченост меѓу објектите со различна намена и отпорност на пожари на конструкциите внатре во индустриската и станбена зона и објектите за специјална намена;
- широчината, носивоста и проточноста на патиштата со кои ќе се овозможи пристап на противпожарни возила до секој објект и нивно маневрирање за време на гаснење на пожарите;

Заштита од пожари опфаќа мерки и дејности од нормативен, оперативен, организационен, технички, образовно-воспитен и пропаганден карактер, кои се уредени со Законот за заштита од пожари (Службен Весник на СРМ бр.43/86) кој е во процес на ревизија со апроксимација на директивите на Европска Унија, со кој се очекува подобрување на законската регулатива за превземање на мерки за заштита од пожари.

- Во целата постапка за просторно и урбанистичко планирање да се вклучат и стручни лица од областа на заштита од пожари.
- Да се засили и издигне на највисоко ниво инспекциската контрола, како на локално, така и на национално ниво.
- При проектирањето на нови, или реконструкција и санација на старите музеи, архиви, црковни ризници, депоа и други објекти каде што се чуваат движните споменици на културата, неопходно е да бидат вклучени и стручни лица од областа на заштита од пожари.
- При проектирањето на населби, станбени блокови, повеќекатници и слично, задолжително треба да учествуваат и стручни лица од областа на заштита од пожари.
- Изградба на противпожарни препреки: испресеченост на урбаното ткиво, слободни неизградени површини, вештачки водени текови, мали езерца и слично.
- Донесување на Одлука на државно ниво за мерките за конзервација или отстранување на експлозивни и пожарно опасни постројки од напуштените или затворените фабрички комплекси.
- Изработка на планови за заштита од пожар во шумските комплекси со просекување и изградба на пожарни патишта, како и со парцелизација во смисол на пожарни препреки заради спречување на ширењето на евентуалните пожари на целите комплекси.
- Поставување на соодветни заштитни огради, контрола на пристапот и активна и перманентна контрола на безбедноста од пожари.
- Поставување на соодветен број противпожарни уреди и апарати во секој објект и нивна редовна контрола и сервис.

- Пристапување кон изготвување на нови законски акти кои го уредуваат подрачјето на противпожарната заштита.

Намалување на ризикот од поплави

При појава на природни стихии како што се поплавите, секое организирано општество презема активни и пасивни мерки за организирана одбрана од нив. За донесување на брзи, исправни и ефикасни одлуки неопходно е да се располага со:

- однапред разработен план;
- сигурни информации за состојбата во загрозеното подрачје;
- сигурни прогностички информации за очекуваните состојби.

Со оглед на природните карактеристики, како и користењето на просторот, пред сè за урбани цели, потребно е да се изработат прогностички модели за одредени подрачја во земјата, првенствено за системот Охридско Езеро-Глобочица-Шпиле, а исто така да се обезбедат и уредат речните корита, особено на реките Сатеска и Црн Дрим заради што е потребно:

- одржување и обновување на крајбрежната вегетација за спречување на ерозија;
- строго контролирање на состојбата со речниот нанос;
- отпочнување со изградба на стабилизациони прагови за висинско фиксирање на речните корита и за спречување на бочната ерозија;
- отпочнување со уредување и оплеменување на деградираните речни корита;
- одржување и реконструкција на веќе изградените системи за заштита од поплави.

За трајна регулација на коритото на реката Сатеска и отстранување на нејзиното негативно влијание и деградација што перманентно ги врши на Охридското Езеро со наносите што во него ги депонира, потребно е префрлање на нејзините води од Охридското Езеро во реката Црн Дрим, за што треба да се изготви техничко решение со кое ќе се избегне засипувањето на коритото на Црн Дрим и поплавувањето на Струшко Поле.

Еутрофикација на Охридското Езеро

Концентрацијата на фосфор на водите на Охридското Езеро е сеуште доволно ниска за да може езерото да се смета за „олиготрофно“, но оваа количина се наголемува со текот на времето. Концентрацијата која може да се измери сега е 3 до 4 пати поголема од концентрацијата која била мерена пред Втората светска војна. Земајќи го предвид огромниот волумен на вода во Охридско Езеро, се работи за мошне значајна промена. Ако овој тренд се потврди преку додатен мониторинг, може да се очекува драматични промени во Охридско Езеро во текот на наредните неколку декади. Прелиминарните проценки на вкупното оптоварување со фосфор во Охридско Езеро направено во 1995 год. сугерираат дека вкупното оптоварување би можело да е 3-5 пати поголемо од она кое е потребно за езерото да се оддржи во олиготрофна состојба (Ернст Баслер и партнерите 1995), следствено на ова ќе треба да се намали оптоварувањето со фосфор од другите извори. На албанската страна на езерото, други важни извори на фосфор се басените на реките Черава, Поградечка Река и изворите Дрилон. На македонската страна, најмногу фосфор во езерото носат Велгошка, Коселска Река и реката Сатеска, како и изворите кај Свети Наум. Оптоварувањето со фосфор кое доаѓа од реката Сатеска е веројатно исто толкаво како од отпадните води од Поградец.

Бактериско загадување на Охридското езеро

Еден од најголемите потенцијални ризици за човечкото здравје во населбите кои се наоѓаат на брегот на Охридско Езеро е контаминацијата со бактерии и вируси кои предизвикуваат заболувања, а кои влегуваат во езерото преку отпадните води кои содржат фекалии. Во 1988 год. беше завршена првата фаза на колекторскиот систем за преработка на канализациската вода по должината на брегот на Охридското Езеро. По почнувањето на работата на овој систем имаше драматични подобрувања во квалитетот на водата на охридското крајбрежие. Бројот на опасните бактерии се намали за илјада пати. Водата на охридското крајбрежие сега е главно безбедна за капење и за пиење. Овие подобрувања се силен поттик за продолжување на изградба на системи за преработка на отпадните води во должина на целиот брег на езерото.

Надвор од големите градови, загадувањето со бактерии се јавува на местата каде реките и потоците се вливаат во езерото. Овие текови носат животински и човечки отпад од селата кои се подалеку од езерото. Сите овие извори на загадување треба да се земат во предвид, доколку се сака водите на Охридско Езеро да останат чисти за употреба и задоволство на сите.

Зони на загадување и уништување на природните живеалишта по должината на езерското крајбрежје

Поради тоа што литоралната зона е во директен допир со населението кое живее на крајбрежието, таа е најмногу загрозна кај најголем дел од езерата. Охридско Езеро. Уништувањето на природните живеалишта и нарушувањето на квалитетот на водата е најсилно изразено во литоралната зона, посебно во оние области кои се најблиски до населените места. Во Охридскиот регион, проблеми во литоралната зона постојат на подрачјето на Струга, Охрид и крајбрежието кое се протега кон југ до Свети Наум. Промени исто така постојат на местата каде се влеваат големите притоки на езерото, посебно реката Сатеска, Велгошка и Коселска Река. На местата каде има прилив на хранливи материи, наголемен е и растот на подводните растенија. На местото на вливот на река Сатеска, седиментот ја исполнува литоралната зона. Планктонот и бентосните безрбетни животни исто така покажуваат промени во заедниците во овие литорални зони. Како фитопланктонот, така и видовите на зоопланктонот се менуваат кон оние видови кои живеат во мезотрофни и еутрофни услови. Овие промени ќе имаат значајно влијание врз другите биотопи на Охридското Езеро. Крајбрежието на Охридско Езеро порано имало долги појаси на трски, но тоа е во голема мерка променето од човечката популација која живее во неговата близина. Историски, трските се користеле за многу разни примени. Една од најзначајните е како материјал за кровови на куќите. И покрај промените во начинот на живеење и доминација на нови материјали и нови технологии, трските сеуште се користат за различни потреби и во сегашно време. Исто така, трските едноставно се сечат или се горат за да се обезбеди подобар поглед или полесен рекреативен пристап кон езерото.

Улов на риба од Охридско Езеро

Јасно е дека рибните колонии во езерото се во непосредна опасност и дека се неопходни брзи активности во управувањето. Сите податоци укажуваат на сериозна загрознаост на популацијата на пастрмката и загрознаост на популациите на плашицата и крапот. Прекумерниот риболов е најверојатно главната причина за намалување на популацијата на пастрмката. Социо-економските притисоци кои доведуваат до прекумерен риболов повеќе ја загрозуваат пастрмката во однос на другите видови риба поради поголемата побарувачка и повисоката економска вредност на оваа риба.

Иако дојде до намалување на просечниот улов на пастрмка дури во последните неколку години, постои драматична промена во уловот. Почнувајќи со 1992 год., риболовот во Албанија почна драматично да се зголемува, додека во Македонија почна да опаѓа. Промените во притисокот за риболов во обете земји се резултат на разликите на социјалната и политичката ситуација во секоја од нив и законите кои го

регулираат риболовот. Во Македонија постојат ограничувања за големината на уловот во текот на последната деценија, преку концесии и дозволи кои ги дава владата. Од 2005 год. во сила е и забрана за лов на пастрмката и белвицата.

Исто така постојат некои прелиминарни докази дека пестицидите кои се користат од земјоделците во регионот може да ги загрозуваат рибите во езерото. Овие пестициди се најдени во ткивата на рибите уловени во езерото. Не само што овие пестициди се штетни за самите риби, тие исто така може да претставуваат опасност за луѓето кои ја јадат оваа риба, посебно за бремените жени и за малите деца.

Менување на текот на река Сатеска

Менувањето на текот на реката Сатеска го зголеми приливот во подсливот на Охридско Езеро за 174%. Тоа овозможи исушување на околу 2500 хектари земјоделско земјиште и го регулира текот и косината на реката Црн Дрим низ градот Струга како и низ земјоделското подрачје околу градот. Во Струга беше конструирана преливна структура и текот на реката беше контролиран за да се овозможи развивање на потенцијалот за хидроелектраните „Глобочица“ и „Шпиле“.

Во моментот не постои контрола врз количината на песок и чакал кои се црпат од речното дно. Ова црпење влијае врз текот на реката и количината на седиментот и резултира со значајна ерозија на речниот тек. Кога беше извршено пренасочувањето на реката Сатеска, беа преземени антиерозиски мерки чија цел беше да се намали внесувањето седимент во реката и првенствено, приливот на седименти во Охридско Езеро. Овие мерки во почетокот биле ефикасни но подоцна престанале да се применуваат. Оттогаш, големи количини седимент се насобрани во изградениот речен тек, каналот е изложен на пропаѓање а вегетацијата по должината на брегот е уништена.

Седиментното оптоварување на Охридско Езеро е големо и на местото на вливот во езерото е формирана речна делта. Распаѓањето на органските материи ги намали концентрациите на растворениот кислород и дојде до промена на распределбата на флората и фауната на овој дел од езерото.

Во 1988 год. беше изготвена студија за да се испита влијанието на седиментот од реката Сатеска врз Охридско Езеро, на низините во околината на Струга, текот на реката Црн Дрим, како и на електричните централи на реката Црн Дрим која што беше направена од страна на Институтот за енергетика од Скопје. Оваа студија го разгледа пренасочувањето на реката Сатеска повторно во Црн Дрим и вештачкото езеро „Глобочица“. Имплементацијата на овој проект би го подобрило еколошкото здравје на реката и би ги намалило штетните влијанија врз Охридско Езеро.

7. ПОТЕНЦИЈАЛИ

7 Потенцијали на природното и културното наследство на Охридскиот регион

Охридскиот регион со географските и автентичните вредности треба да се опфати како целина и да се зачува неговата изворност и идентитет. Современата економска вредност на природното и културното наследство на Охридскиот регион треба да биде манифестирана преку науката и образованието, туризмот, сообраќајот (езерскиот сообраќај), рибарството и занаетчиството.

Развојот на Охридскиот регион треба да биде преку единствените уникатни вредности на природното и културното наследство, така да производите треба да се промовираат како единствена целина, со автентичен оригинален идентитет. Во тие рамки природното и културното наследство на Охридскиот регион треба да се промовира користејќи го префиксот на брендот на УНЕСКО.

Природното и културното наследство на Охридскиот регион, како вредности од исклучително значење, заземаат посебно, или доминантно место, затоа што како и во визијата, се препознаени како главни потенцијали за развој на регионот.

Природните (флористички-фаунистички) вредности на Охридскиот регион, представуваат добар потенцијал за развој на: ботаниката, зоологијата, медицината, фармацијата, екологијата, кои претставуваат области кои би можеле да се вреднуваат низ развојот на еко-туризмот, за кој постои големо интерес Освен тоа посволните природни и климатски услови се потенцијален развој за здравствено-рекреативен туризам.

Културните вредности на Охридскиот регион претставуваат потенцијал за развој на културниот туризам, како и за развојот на свеста за културата и историјата како средство за интеграција на историските добра во сите сфери на современиот живот.

Спојот на многубројните движни и недвижни споменички добра и фактот што тие се наоѓаат во единство со природното наследство придонесува во понатамошните успешни планирања на градовите и населбите.

Охрид е најзначаен пример на автентично сочуван стар град, добро вклопен во местото и збогатен со архитектура со големи вредности и како таков претставува значаен потенцијал за понатамошен развој.

Големите туристички капацитети овозможуваат и организирање на конгресен туризам за едукација на стручен и научен кадар, за валоризација на природните и културните вредности како и за едукација на училишната и универзитетска популација, низ организирање настава во природа, како и во други дисциплини.

Туризам. Охридскиот регион има големи потенцијали за развој на повеќе видови на туризам: културен, спортски, рурален, езерски, еко-туризам, зимски, подводен и планински туризам.

Како услов за реализирање на сите овие видови на туризам претставува планирањето за подобрување на постоечката електрична, водоводна, патна и канализациона инфраструктура, што претставува реална претпоставка за развој на одржливиот туризам.

За поквалитетно подобрување на сообраќајната инфраструктура како најголем проблем е паркирањето во старите градски јадра, такашто е потребно изградба на катни гаражи и оформување на подземни паркинг простори. Во постојната планска документација веќе се предвидува изградба на катни гаражи, но истите се уште не се реализирани. Градовите Охрид и Струга во летниот период мора да имаат организиран режимски сообраќај со што се оневозможува интензивен сообраќај во заштитените јадра.

Идејата за изградба на жичара која би го поврзала центарот на градот со старото градско јадро и Цитаделата би овозможила ревитализација на просторот од градската тврдина, туристичка валоризација на просторот и обезбедување на атрактивни визури кон новиот дел на градот и езерската панорама. Исто така веќе подолг период постои идеја за изградба на жичара која би ги поврзала постоечките туристички капацитети кои се наоѓаат покрај езерскиот брег со Националниот парк Галичица кој поседува потенцијал за развој на зимскиот туризам. Со ова би се зголемила туристичката сезона во Охрид и би се создале услови, Охрид да има туристичка сезона во текот на целата година. Со ова туристичките потенцијали би довеле до квалитетен туристички производ обединувајќи ги во еден регион природните и културните вредности.

Како на сите дестинации, туризмот се мултициплира и во останатите видови на производи и услуги, како што е изработка на сувенири, производство и пласман на храна, зголемен промет во продавниците, а со тоа и зголемена вработеност.

Туристичкиот потенцијал во Охридскиот регион е услов, системот на заштита на природното и културното наследство да биде што поцелосен и со поддршка на сите секторски носители на развојот, а туристичкиот производ би можел да биде високо квалитетен и да се одржи на меѓународниот пазар подолго. Заедништвото на двата фактора - степенот на заштита и зачуваноста на природното и културно наследство, од една страна и квалитетот на туристичкиот производ од друга, се во меѓусебна зависност:

Потенцијалите можат да се пронајдат во следните облици на туризам:

- културен туризам
- спортско-рекреативен туризам
- научички туризам
- риболовен туризам
- конгресен туризам
- релогиозен туризам
- рурален туризам
- здравствен и бански туризам
- еколошки туризам
- образовен туризам

Близината на Националниот парк Галичица, природните убавини и пејзажи на овој простор, богатството на природни вредности допринесуваат Охридскиот регион да претставува значаен туристички потенцијал. Регионот има перспектива да биде позициониран на светскиот пазар како значајно природно наследство, но основен предуслов за тоа е здрава и незагадена животна средина.

Во вкупната туристичка понуда посебен акцент треба да се даде на хотелско-угостителските услуги кои ги нудат и традиционалните обичаи и народната кујна.

Сообраќај. Покрај Пан-Европскиот коридор 8, постојната патна мрежа на подрачјето на Охридскиот регион треба да се подобри со продолжување на автопатни решенија на делници, реконструкција на делници, со добро поврзување како обиколница на Охридското Езеро, реконструкција на делница Охрид - Ресен, рехабилитација и реконструкција на одредени делници од магистралните патни правци како и друг развој од регионалната патна мрежа кој би се извршил преку изградба на нови патни правци до руралните населби.

Во рамките на Охридскиот регион не постои железнички сообраќај и истиот е предвиден во рамките на коридор 8 кој е од голема важност да се реализира од Кичево кон Кафасан - Република Албанија. Со ова би се создале добри услови за развој на овој регион и по неговата целосна реализација би се поврзале и отвориле стопанствата на Македонија, Албанија и Бугарија. Препораката за развој на железничкиот сообраќај во регионот е од големо значење како долгорочна визија за остварување на поинтензивен развој на регионот.

Езерскиот сообраќај мора да биде соодветно планиран при што треба да се создадат услови за негов успешен развој. За да се остварат целите за поголем развој на езерскиот сообраќај на Охридското Езеро се препорачуваат следните мерки што треба да се превземат: воведување на меѓународна езерска линија од градот Охрид, односно Струга, до градот Подградец - Република Албанија со стален возен ред. Исто така се предвидува реконструкција на постојните и изградба на нови пристаништа на утврдените линии, набавка на нови пловни објекти како и воведување на постојани линии за превоз на патници во целиот период по изградба на соодветни пристаништа.

Бидејќи постои воздушен сообраќај кој се одвива преку аеродромот Св. Апостол Павле, освен за развој на комерцијалната авијација со подобрување и модернизирање на постојната аеродромска инфраструктура се нуди можност и за развој на спортска, школска и земјоделска авијација. Развојот на туризмот во регионот перспективно бара и изградба на хидродром и хелиодром на брегот на Охридското Езеро кој би се користеле за изведуваче на панорамски туристички летови.

Во регионот има потреба од формирање на стоковно-транспортен центар кој локациски би овозможил користење на транспортните системи: воздушен и патен.

Во рамките со предлозите за осовременување на патните правци кон Кафасан и Св. Наум, како и изградба на железничката пруга кон Кафасан потребно е да се доизградат и соодветно опремаат граничните премини.

Рибарство. Бистрото сладководно Охридско Езеро со прозирност повеќе од 21 м е богато со рибен фонд од 17 видови риби, од кои повеќето се ендемични видови. Рибарството е една од најважните стопански дејности во Охрид од многу одамна. Голем дел од жителите со риболовот ја обезбедувале својата егзистенција. Квалитетот на рибата во езерото, особено на пастрмката, бил прочуен надалеку. Во постарите извори се спомнува дека во 1337 год. царот Душан едно од ловиштата во Охрид му го подарил на манастирот Трескавец, а подоцна меѓу 1342 и 1345 год. на црквата Св. Богородица Перивлептос на која и се даваат на посед 7 рибари. Во Охридското Езеро се ловеле големи количини риба која била ценета по својот квалитет дури до Цариград, за кое спомнуваат патописците од 15-от век, Ј. Мусаки и Ѓ. Густинијани.

Во турскиот период делови од езерото се давале под закуп со лицитација на 2 години, а подоцна на 4 години. Кон крајот на 19-от век со рибарство се занимавале околу 80 домаќинства во Охрид. Тие употребувале рачно изработен алат, а мрежите ги плетеле најногу жените - мрежарки, на кои тоа им била и професија. На риболов оделе со дрвени и големи чунови изработени од локални мајстори. Чуновите се употребувале и за пренос на стока, дрва и прехранбени производи од Поградец до Струга и обратно. Со додаток наречен чардак, охридските чунови се користел и за превоз на патници до манастирот Св. Наум и до Св. Богородица во Калишта, како и за излети и прошетки по езерото.

За Охридското Езеро до сега се издадени поголем број научни трудови што сведочи за неговото значење и богатството на неговата флора и фауна. Најпознати видови на риба во Охридското Езеро се пастрмката и белвицата. Како институција која што се грижи за Охридското Езеро и неговата флора и фауна е Хидробиолошкиот завод од Охрид, формиран уште во 30-тите години од XX век. Тој поседува мрестилиште и истовремено се грижи и за збогатување на рибниот фонд во езерото. Заради неконтролираното рибарење доаѓа до намалување на ендемските видови на риби во

езерото и овој институт одлучува точно во кој период од годината и под кој режим може да се експлоатира рибниот фонд на езерото.

Наука и образование. Природното и културното наследство на Охридскиот регион има огромни потенцијали за научни и стручни истражувања во областа на: биологијата, географијата, екологијата, медицината, археологијата, архитектурата, историјата на уметност, славистиката и етнологијата.

8. ВИЗИЈА

8 Визија

Република Македонија ќе го промовира светското значење на природното и културното наследство на Охридскиот регион, користејќи го тој статус како стратешки потенцијал за одржлив развој на локалните заедници, регионот и пошироко на државата.

Охридскиот регион, со целосно изградена свест за природните и културните вредности што ги поседува, ќе го темели својот развој и просперитет врз една координирана и развојна политика на управување, со цел задоволување на потребите на сегашните генерации, и пренесување на убавината, автентичноста и разновидноста на наследството на идните генерации

Развојот на природното и културното наследство на Охридскиот регион ќе се темели врз хармоничност на односите помеѓу природното и културното наследство и новите содржини на просторот, и соци-економските потреби на локалното население.

Заради урбанистичко-архитектонските и природните вредности на Охридскиот регион, просторниот развој ќе биде раководен од принципите на интегрална заштита, односно, почитување на традиционалните урбанистички модели за зачувување на природното и културното наследство културниот пејзаж на Охридскиот регион и неговата целовитост и интегритет, како и воспоставување на рамнотежа помеѓу потребите на современиот живот и зачувувањето на традиционалните и универзалните вредности.

Подрачјето на Охридскиот регион како Светско наследство ќе претставува атрактивна дестинација за развој на културниот туризам. Поради тоа, со широк консензус на сите чинители, ќе се води особена грижа за сите споменици на културата преку конзервација, реставрација, санација и ревитализација на сакралните и профани објекти, средновековните бедеми на Охрид и другите утврдувања, архитектонските ансамбли во старите градски јадра на Охрид и Струга како и објектите од градителското наследство во руралните средини.

Големиот број археолошки локалитети веќе се, или ќе се стават во функција на туризмот презентирани како археолошки паркови, како што е случајот со скоро отворениот Музеј на вода во Заливот на коските кај селото Пештани, единствен од овој вид во поширокиот регион. Огромниот број движни споменици на културата како што се археолошките и етнолошките предмети, иконите, старите ракописи и историски документи, како и предметите од применетата уметност, изложени во неколку постојани поставки или преку разни времени изложби и други видови на презентација, се исто така во функција на развојот на културниот туризам.

Заради единствените природни вредности на Охридскиот регион со големо внимание ќе се планира и реализира заштитата и зачувувањето на неговиот геодиверзитет и биодиверзитет.

Преку преземање на мерки за заштита на видовите и живеалиштата, кои се вклучени на националните и меѓународните листи за заштита, ќе се обезбеди стабилност на екосистемите.

Рибарството, како значајна економска гранка за Охридскиот регион, ќе биде респектабилна дејност, под строг надзор и контрола на стручните институции.

Старите занаети ќе се возобноват и повторно ќе заживеат, а услужните дејности ќе го достигнат нивото на европските и светските стандарди.

Во духот на традицијата, но и идниот развој, Охрид ќе претставува универзитетски центар за стекнување знаења од областа на туризмот, угостителството, архитектурата, заштитата на културното наследство и други научни дисциплини. Градот

Охрид, како и сите други поголеми и помали населени места во Охридскиот регион, ќе ја чуваат, афирмираат и негуваат својата мултикултуралност, бројните традиционални културни настани и манифестации и фестивали, својата древна духовност и особеност.

Исклучителните универзални вредности на природното и културното наследство на Охридскиот регион ќе станат појдовна точка за воспоставување на мостови на соработка со соседните држави, како и со државите од поширокиот регион.

Визијата за идниот развој на Охридскиот регион не е опфаќа само заштитата на природното и културното наследство, туку и неговиот одржлив развој. Соодветно информирање и промоција за вистинските вредности, придонесува за подигање на јавната свест, пред се на локалното население како елементарен фактор за зачувување на вредностите.

Целта е заштита, зачувување и презентирање на интегралното добро во функција на секојдневниот живот, развој на малото стопанство, и негова меѓународна афирмација.

Заради зголемување на самоодржливоста на културно наследство на Охридскиот регион и потврдување на неговите вредности ќе се преземат мерки за ревитализација на просторот, со цел задоволување на културните, едукативните и научните потреби на општеството на национално и меѓународно ниво. Предвидени се возобновување на пра-функциите, и додавање на нови компатабилни програмски содржини на одредени ареали во централното градско јадро на градот Охрид, како збогатување на културнта порака на регионот (Возобновување на Светиклиментовиот универзитет на Плаошник);

Во текот на пред фазата и фазата на имплементирање на СУСТКУЛТ проектот според СУСТКУЛТ Методологијата беше изработена СВОТ анализа и беше дефинирана кратка изјава за Визија и беше развиен Слоган за Подрачјето на светско природно и културно наследство Охридски регион:

**ОХРИД ГРАД КАДЕ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ГО ПРЕГРНАЛО
ПРИРОДНОТО**

9. ОПШТИ ЦЕЛИ НА ПЛАНОТ ЗА УПРАВУВАЊЕ

9 Општи цели на Планот за управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион

Визијата за развојот на природното и културното наследство на Охридскиот регион може да се оствари со постигнување на **следните општи цели**:

ОПШТА ЦЕЛ Бр.1: Да се придонеси кон разбирање и управување со Подрачјето од светско наследство - Охридски Регион (***Први чекори***)

ОПШТА ЦЕЛ Бр.2: Да се воспостави и зајакне ефективна законска и институционална инфраструктура со цел да се зачува и заштити Исклучителната универзална вредност на Подрачјето од светско наследство Природно и културно наследство на Охридскиот регион (***За идните генерации***)

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 3: Да се придонесе кон валоризацијата и промоцијата на Подрачјето на светско наследство – Природно и Културно наследство на Охридскиот регион (***Зголемување на разбирањето за Исклучителната универзална вредност***)

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 4: Да се придонесе во развојот на одржлива инфраструктура (***Одржливи услуги***)

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 5: Да се придонесе кон Економски развој на Подрачјето на светско наследство преку искористување на потенцијалите врз база на принципот за одржлив развој (***Користење на Подрачјето на светско наследство***)

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 6: Да се зајакнат човечките ресурси на сите нивоа преку едукација на нови кадри и понатамошна едукација и специјализација на постоечките вработени (***Зависи само од нас***)

Главните теми, проблемите и задачите на Планот за управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион се презентирани во поглавјето 10 - Клучни прашања во врска со управувањето со природното и културното наследство на Охридскиот регион и поглавјето 11 - Акцискиот план.

10. КЛУЧНИ ПРАШАЊА

10 Клучни прашања на управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион

За сеопфатно управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион, неопходно е добро познавање на сите чувствителни точки и опасности и предизвици за подрачјето, потенцијалите и можностите што ги нуди статусот на Светско наследство, како и целосно познавање на севкупните ресурси што ги поседува подрачјето.

Подрачјето на Охридскиот регион е чувствително на промените и растот, но и обете се неизбежни и пожелни за понатмошниот развој на подрачјето. Неконтролираната и непримерена промена на карактерот и суштината на природното и културното наследство Охридскиот регион може да стане и опасност за самите вредности заради кои тоа е впишано во Листата на Светското наследство. Особена опасност за подрачјето претставува прекумерната и неконтролирана урбанизација која континуирано се одвива, така што, како што констатираше и Мисијата од UNESCO-ICOMOS-IUCN уште во 1998 год., градењето на голем број објекти на крајбрежниот појас на Охридското Езеро, од селото Радожда па сè до Св. Наум, доведува до континуирана промена на постојната структурата на населбите од крајбрежјето, на самиот пејзаж и на крајбрежјето, што беше идентификувано како ризик кој би можел да ја загрози универзалната вредност на Светско наследство на Охридскиот регион. Во прилог на ова, сегашната урбанизација и засилената градба на индивидуални објекти како и забрзаниот економски развој, негативно влијаат на зачувувањето на старата градска архитектура, на самата структура на стариот дел на Охрид и околните простори во кои се наоѓаат историски споменици, како и на природното наследство во целина.

Контролираната изградба може позитивно да влијае врз унапредувањето на Охридскиот регион. Неопходно е да се обезбедат механизми на соодветна заштита и управување со регионот и истите да бидат во функција на избегнување и сведување на најмала можна мера на промените кои би му наштетиле на Охридскиот регион. Исто така е неопходна и соодветна координирана интегрална политика на управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион, со вклучување и на приватните и граѓански структури.

Постојат и голем број можности што ги нуди самиот статус на Светско наследство како што се, на пример: подобрување на управувањето и состојбата на подрачјето, подобрување на неговата достапност и искористување, како и придонесот во културниот и економскиот развој на локалната заедница и на посетителите.

Сите прашања што се презентирани во ова поглавје се клучни за Охридскиот регион бидејќи, посредно или непосредно, влијаат на управувањето со самото подрачје и на заштитата на универзалните вредности на истото.

10.1 Општи мерки на управување

- Никој не смее да го деградира, оштети или на било кој начин да го уништи природното и културното наследство во Охридскиот регион.

- Никој не смее да превзема било какви активности и дејствија врз природното и културното наследство во Охридскиот регион без дозвола на Управата за животна средина односно Управата за заштита на културното наследство.

10.2 Правна рамка на заштита

Постојното законодавство од областа на заштитата на природното и културното наследство и од допирните области превидува донесување на повеќе национални стратегии, како стратешки документи за развојот на државата во одредени сегменти. За управувањето со природното и културното наследство на Охридскиот регион релевантни се следниве документи:

- Национална стратегија за заштита и користење на културното наследство;
- Национална стратегија за заштита на природата;
- Национална стратегија за заштита на биолошка разновидност;
- Стратегија за регионален развој на Република Македонија;
- Стратегија за управување со отпад на Република Македонија (донесена во 2008 година);
- Стратегија за мониторинг на животната средина;
- Национална стратегија за земјоделството и рурален развој;
- Стратегија за развој на туризмот (донесена во 2009 година);
- Национална стратегија за развој на културата;
- Просторен план на Охридско-преспански регион;
- План за управување со Националниот парк Галичица.

Просторниот план на Република Македонија од 2004 година е највисокиот долгорочен и интегрален плански документ за просторот на државата, со кој се даваат насоки за намената, користењето, заштитата, организацијата и уредувањето на просторот на територијата на државата и за уредувањето со тој простор.

На локално ниво од донесените плански документи релевантни за Планот за управување се:

- Стратегија за одржлив локален економски развој на општина Охрид;
- Стратешки план за развој на општина Струга 2007-2011;

10.2.1 Национално законодавство

Заштитата на културното наследство е регулирана со Законот за заштита на културното наследство ("Сл.весник на РМ" бр.20/04, 115/07). Во наведениот закон прашањето за донесување на планови за управување со заштитени подрачја не е регулирано. Имено, согласно Законот, обврска за подготовка на План за управување со недвижно културно наследство, односно со споменичка целина е предвидена само за заштитени добра во државна сопственост кои се предмет на концесија и за заштитени добра за чие управување се основа посебна национална установа за управување со заштитеното подрачје.

Покрај Законот за заштита на културното наследство нормативната рамка за заштита на културното наследство ја сочинуваат повеќе подзаконски акти за заштита на културното наследство, Закони и подзаконски акти од допирнит области со заштитата на културното наследство и меѓународните договори за заштита на културното наследство. Нормативната рамка за заштита на културното наследство не е заокружена. Во следниот период престои да се донесат повеќе подзаконски акти, а со престојните измени на Законот за заштита на културното наследство ќе се даде основ за задолжително донесување на планови за управување со заштитени подрачја.

Во фаза на изработка е и Предлогот на Законот за управување со светското природно и културно наследство на Охридскиот регион и Предлогот на Законот за прогласување на старото градско јадро на Охрид за културно наследство од особено значење.

Во Република Македонија заштитата на природата е регулирана со Законот за заштита на природата ("Сл.весник на РМ" бр.67/2004, 14/2006 и 84/2007) преку заштита на биолошката и пределската разновидност и заштита на природното наследство во заштитени подрачја и надвор од нив.

Во согласност со Законот за заштита на природата, субјектите кои се надлежни за заштита и управување со заштитените подрачја донесуваат планови за управување и годишни програми за заштита на природата, по претходна согласност од Министерството за животна средина и просторно планирање. Согласно законот, содржината на плановите за управување со заштитените подрачја е пропишана со правилник.

Плановите за управување со заштитените подрачја треба да се усогласени со целите, мерките и активностите за заштита и управување со заштитените подрачја, утврдени со Законот за заштита на природата, актот за прогласување на заштитеното подрачје, меѓународните стандарди и водичи, како и меѓународни договори ратификувани од Република Македонија и просторно планската документација.

Плановите за управување со заштитените подрачја се донесуваат за период од десет години, а најдоцна во рок од две години од денот на прогласувањето на заштитеното подрачје. Субјектите задолжени за вршење на работите за заштита и управување на заштитено подрачје, вршат оценка на резултатите постигнати со примената на планот за управување, најдоцна до истекот на седмата година од денот на донесувањето на планот. Исто така, субјектите се должни да отпочнат со изготвување на нови планови за управување со заштитените подрачја, најдоцна една година пред истекот на рокот за кој се донесени.

Во постапка за донесување на плановите за управување со заштитените подрачја, Министерството за животна средина и просторно планирање и субјектите кои управуваат со заштитените подрачја организираат јавна расправа.

10.2.2 1Соработка на државните органи со институциите од приватниот сектор

Имајќи ја предвид системската разлика во минатото со останатите европски земји каде доминираше државната сопственост, како и новонастанатите системски промени со кои е започнат процесот на приватизација и децентрализација, принципот на соработка помеѓу државните органи и приватниот сектор се уште не е доволно развиен.

Интенцијата на овој план е јакнење на моделите за подобрување на соработката на државните и локалните институции со приватниот и невладиниот сектор во насока на градење на граѓанското општество и со крајна цел концептот на соработка да се доведе со степен на партнерство.

10.2.3 Управување со културно и природно наследство

Заради значението и концентрацијата на културното наследство во овој регион основана е посебна Национална Установа за заштита, Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Охрид која што во координација со Националниот конзерваторски центар ја имаат надлежноста во сегментот на заштитата на културното наследство.

За заштита на движното културно наследство и за природното наследство на Струшкиот регион основана е Национална установа, музеј д-р Никола Незлобински – Струга.

За управувањето со дел од природното наследство на Охридскиот регион е надлежна јавната установа Национален парк Галичица која интегрално управува со природното наследство во границите на паркот.

Мониторинг и научни истражувања на природното наследство на Охридскиот регион спроведува јавната научна установа – Хидробиолошки завод – Охрид.

Со оглед дека општините Охрид, Струга и Дебрца согласно законската регулатива немаат надлежности во делот на заштитата на природното и културното наследство не се основани локални установи со вакви ингеренции.

Управувањето со Охридскиот регион ја наметнува потребата од напуштање на концептот на формална комуникација меѓу заинтересираните страни, поради што се предлага нова концепција на управување која претпоставува мултисекторски и интердисциплинарен но партнерски координиран пристап на континуирано мултидисциплинарно управување.

Се предлага еволутивен премин кон интегрално управување кое ќе се темели на управувачки механизми со помош на кои ќе се реализира обединување и координација на различни структури и сектори преку иновативен структурен пристап кој ќе се создава на теренот – управување со промените според концептот од долу кон горе.

10.3 Сопственост

Заштитеното сакрално културно наследство е во сопственост на Македонската православна црква и Исламската верска заедница.

Профаните објекти се во државна сопственост, во сопственост на општините и во приватна сопственост.

Имателите на светското културно наследство во Охридскиот регион се одговорни за одржување, чување, почитување и правилно користење на културното наследство.

Културното наследство и добро за кое основано се претпоставува дека е културно наследство што ќе се најде во земја или вода, без оглед дали е извадено се смета за сопственост на Р. Македонија.

Земјиштето на кое се наоѓа природното наследство во Охридскиот регион може да биде во државна сопственост, во сопственост на единиците на локалната самоуправа на чие подрачје се наоѓа природното наследство и во приватна сопственост.

Видот и неговото живеалиште е во државна сопственост без оглед на сопственоста на земјиштето на кои се наоѓа природното наследство.

Сопственикот на земјиштето на кое се наоѓа природното наследство е должен да се грижи за видовите и нивните живеалишта на начин определен со законот за заштитата на природата и законите од допирните области.

Имателот на природното наследство во Охридскиот регион може да го користи на начин и под услови утврдени со закон.

10.4 Достапност на јавноста

Природното и културното наследство во Охридскиот регион, како и научната и стручната документација и се достапени на јавноста.

Во случај на организирање на образовни, научни и културни манифестации имателот на природното и културното наследство во Охридскиот регион е должен да овозможи истото да се користи за таа цел.

10.5 Користење

Природното и културното наследство во Охридскиот регион се користи на начин утврден со постојната законска регулатива и со Планот за управување со природното и културното наследство во Охридскиот регион.

10.6 Научни истражувања

Органите на државната управа и градоначалникот на општина Охрид, општина Струга и општина Дебрца, секој во рамките на своите надлежности, се должни да превземаат мерки за поттикнување на спроведувањето на научно истражувачки

активности, заради заштита на природното и културното наследство во Охридскиот регион.

10.7 Образовни програми

Органите на државната управа и градоначалникот на општина Охрид, градоначалникот на општина Струга и градоначалникот на општина Дебрца, секој во рамките на своите надлежности се должни да превземаат мерки за поттикнување на образованието и спроведување на информативни програми заради запознавање на населението во насока на почитување и уважување на природното и културното наследство во Охридскиот регион.

Органите на државната управа, општините Охрид, Струга и Дебрца, како и правните и физичките лица се должни да ја информираат јавноста за вредностите на природното и културното наследство, за опасностите кои му се закануваат на природното и културното наследство, како и за превземените мерки за негова заштита.

10.8 Прмет со недвижностите

Позитивните кампањи во насока на развој на туризмот го сместија Охридскиот регион во рангот на привлечни туристички дестинации, што се рефлектира со поттикнување на умерено вложување во хотелиерството и угостителството и истовремено придонесе во порастот на прометот со недвижности.

Со оглед на тоа што зголемениот интерес за инвестирање во Охридскиот регион покрај позитивните носи и негативни ефекти, локалните заедници и државата потребно е да утврдат модел на избалансирана политика помеѓу барањата на инвеститорите и универзалните вредности на природното и културното наследство на Охридскиот регион.

За да се избегне промената на карактерот и суштината на природното и културното наследство на Охридскиот регион потребно е да се хармонизираат новите интервенции во просторот согласно на потребите на заштитата.

10.9 Финансирање

Финансирањето на заштитата на природното и културното наследство во најголем дел се врши со средства од Буџетот на Р. Македонија.

Во буџетите на општините се уште не се предвидуваат ставки за оваа намена иако во рамките на расположливите средства учествуваат во реализација на одделни проекти.

Чувањето и редовното одржување на недвижното културно наследство во приватна сопственост е на товар на сопственикот кој има право на бесплатна стручна помош од надлежните служби за заштита.

Во контекст со современите европски трендови за финансирање во сегментот на заштитата се користат и средства од меѓународни фондови и од донации и спонзорства, како и од приходи од користење на природното и културното наследство.

Во насока на одржливо финансирање потребно е да се дефинираат механизми на взаемни обврски меѓу субјектите кои ќе ги даваат финансиските услуги и субјектите кои ќе ги примаат истите. На тој начин, со тек на времето ќе се намали буџетското финансирање од страна на јавниот сектор, а ќе се зголемат сопствените средства на поединците и воопшто на целината на заштитеното подрачје.

10.10 Урбан развој

Специфичноста на природното опкружување, езерото, пејсажот, богатството и разновидноста на биодиверзитет, во хармонија со автентичните вредности на создаденото културно наследство, му даваат посебност на целиот регион и го чинат

единствен. Милениумската активност на многу генерации оставила зад себе синтеза на природното, урбаното и руралното наследство.

Со постепено губење на делови од традиционалните градби се менува изгледот на пејсажот во целина, со што трајно се губат неговите карактеристики. Од таа причина треба реално да се согледаат вредностите на сите елементи на традиционалното градителство, затоа што, иако секој елемент од градителството сам за себе не претставува исклучителна вредност, истиот во интегрална конотација влијае на хармонизација на целината.

Со цел надминување на неконтролираната урбанизација, со новите прописи кои се во постапка на донесување, градоначалниците на општините Охрид, Струга и Дебрца пред да започнат со спроведување на јавна расправа по истите, се должни урбанистичките планови или промена на постојните урбанистички планови да ги достават на мислење до Министрството за животна средина и просторно планирање и Министерството за култура, како и до Комисијата за управување со природното и културното наследство во Охридскиот регион која ќе биде дополнително формирана.

10.10.1 Состојба на недвижното културно наследство

Кога се зборува за општата состојба на сочуваноста на доброто во регионот воопшто не може да стане збор за сочуваност на старата урбана архитектура. Голем дел од профаните објекти кои не спаѓаат во горенаведените групи се тотално руинирани, без архитектонски, градежни и материјани вредности или се новозградени, од кои пак, најголемиот дел се без карактеристичните архитектонски фасадни елементи со огромни нови локации, доградби, надградби или подкровја (како најнетипичен елемент). Се ова допринесува до една сосем поинаква густина на населеност и процент на изграденост на регионот. Не мал дел од овие објекти не се населени во текот на целата година, односно се користат како викенд куќи.

Извршено е драстично наголемување на висините со катови и некарактеристични поткровја со што се загрозува рамнотежата на просторната структура по висина, се затвораат визури, се нарушува инсолацијата на околните објекти, а непотребното поткровје се внесува како стран елемент во старите објекти карактеристични со кровови со благи падови и изразити стреи.

Уличната мрежа е релативно зачувана, но факт е дека некогашните пешачки или колски улички се преоптоварени со моторен сообраќај.

Со изготвувањето на планската документација споменичките целини од градовите се поделени во повеќе урбани единици и зони. Ваквата поделеност на интегралните урбанистички агломерации ставени под заштита се урбанизираат со посебни ДУП-ови со што не може да се согледаат сите проблеми во просторот предвиден за реализација. Од ова произлегува дека не постои еден план за заштитеното подрачје за да се прати состојбата, развојот како и да се овозможи целосен преглед на споменичката целина што и доведува до деградација и пропаѓање на просторот.

Сето ова придонесува градовите да станат такви какви што се: непрепознатливи по својата автентичност, со драстично наголемување на висините со катови и некарактеристични подкровја, со внесување на новопредвидени локации на слободни зелени површини без анализи на и така деградираниот простор на јадрото со нерешена инфраструктурна мрежа и без претходно извршени анализи за стамбен односно урбанистички максимум, со вметнување на нови локации во археолошки локалитети, со легализирање на диво изградени објекти, доградби и надградби на узурпирани простори, без решена нова инфраструктура на градовите, без соодветен сообраќаен концепт, со менување на ликот на Старите градски чаршии со промена на фасадите и излозите на дуќаните, како и наголемување на нивните висини, со несоодветното поплочување, со изградба на местата од индивидуалните куќи на

колективни станбени згради со несоодветна архитектура, висина и поставеност спрема струењето на воздухот од езерото. Со сите овие промени градските јадра ја зачувале само својата форма, но не може да стане збор за нивна автентична сочуваност. Автентично се сочувани многу мал број на објекти.

За профаните објекти кои не се во приватна сопственост, односно и припаѓаат на Р.Македонија, а кои истовремено претставуваат споменици на култура, за нивното одржување, санација, конзервација и ревитализација се грижи Министерството за култура преку надлежните установи за заштита. Овие објекти претставуваат претежно музејски згради каде што е изложено движното културно наследство и континуирано се одржуваат во зависност од средствата кои ги обезбедува надлежната институција преку Министерството за култура. Надлежните институции се грижат овие објекти да бидат сочувани што поавтентично, а сите активности кои се изведуваат на објектите се прават врз основа на претходно изработени елаборати кои се усвоени од страна на стручни комисии и кои добиле конзерваторско одобрение од страна на Управата за заштита на културното наследство.

Профаните објекти кои се споменички добра или се со архитектонски или амбиентални вредности, а кои се во приватна сопственост, а се во многу лоша состојба се препуштени на можностите и желбите на имателите. Најчесто имателите заради лоша финансиска состојба не се во можност истите да ги конзервираат или санираат, што доведува до неповратно губење на истите. Од друга страна имателите кои се економски стабилни, превземаат интервенции надвор од пропишаните со Законот за заштита на културното наследство, при што крајниот резултат е повторно - неповратно губење на истите.

Христијанските сакрални објекти се во релативно стабилна состојба. Сукцесивно се превземани конзерваторски и санациони работи кои воглавно се однесуваат на заштита на кровните површини и статичко зајакнување, додека пак фасадите и дворните површини многу ретко се третирани. Посебен пробем претставува општата лоша состојба на живописот во најголемиот дел од црквите. Континуираното тековно одржување е задолжително како превентива.

Муслиманските сакрални објекти се во релативно стабилна состојба. Кај истите се превземаат многу интервенции без консултации со службите за заштита. Со некои интервенции е направено неповратно губење на остатоци на постари градби. Има и објекти кои што се доста запоставени и каде што треба да се предвидат адекватни конзерваторски и санациони мерки.

Монументалните споменици на културата како што се Античкиот театар и Самуиловата тврдина сè уште се во фаза на доистражување, санирање и презентирање иако веќе се делумно ревитализирани и достапни за широка публика.

Археолошките локалитети кои се во рамките на заштитената целина се делумно превентивно заштитени и презентирани. Исклучок претставува Плаошник каде што поголемиот дел е конзервиран и презентиран за поширока публика, иако сè уште во континуитет активностите продолжуваат секоја година.

Со промена на економските, социјалните и општествените прилики се менува функцијата на одредени објекти така да дел од профаните објекти се ориентираат кон развој на културата (музеи и музејски згради), туризам и угостителство и други дејности, а дел од сакралните објекти функционираат по потреба, односно на соодветните верски празници.

За деградација на просторот допринесува и развиениот моторен сообраќај и како движење и како потреба од паркирање на секое слободно место покрај објектите.

Постојењето на повеќе урбанистички планови предизвикува преклопување на делови од просторот и неможност на согледување на органското живеење на старите градови како целина.

Мора да се напомене дека во последните 20 години од страна на Владата на РМ многу е инвестирано во поглед на заштитата на културното наследство на Охрид. Во овој период реализирани се капитални проекти кои во голема мера придонесуваат за развојот на културниот туризам во градот. Изработена е обемна документација од археолошките истражувања што се вршени на просторот од археолошките лоалитети: Плаошник, Антички театар, Самуилова Тврдина, Енгелана како и од подводните археолошки истражувања кои се вршени во Заливот на коските на брегот на Охридското Езеро. Инвестирано е доста и во конзервацијата на објектите така што е извршена конзервација и реставрација на Античкиот театар, Самуиловата тврдина, возобновена е Светиклиментовата црква Св. Пантелејмон на Плаошник, извршена е конзервација на неколку објекти од профаната и сакралната архитектура, изработени се огромен број на елаборати од кои треба да се потенцира Елаборатот за ревалоризација на стариот дел на градот Охрид според кој треба да биде донесен посебен закон за заштита на Охрид, изработени се огромен број на Заштитно-конзерваторски основи кои претставуваат насоки за урбанизација на просторот на Охридскиот регион.

Посебна и најголема опасност за пропаѓањето на недвижното културно наследство претставува се поголемата и тешко контролирана урбанизација која може да ги загрози вредностите заради кои Охрид и регионот се ставени на листата на Светското културно наследство.

10.10.2 Просторно - урбанистичка документација

Охрид

Пред повеќе од 50 години за прв пат рацете на урбанистот се обиделе да го стават во некакви рамки развој на градот, и да внесат нешто “модерно” во древните матрици:

- во 1936 год. натурализираниот руски урбанист - планер арх. Ковалевски изработил прв регулационен план на градот и со тоа Охрид го вброил во редот на македонски градови кои се здобиле со регулациони планови.

- во 1947 год. е изработен Основен план на Охрид од архитектот Владо Антољак од Хрватска кој ги проучил вредностите на градот, ги проценал неговите квалитети и недостатоци и со овој план ги поставил насоките за неговиот иден развој, особено во поглед на сообраќајното решение. Градската територија поделена е на неколку зони: стариот град е наменет за домување и престој на туристи, средишниот дел на градот е трговско - занаетчиско - административен градски центар.

- во 1961 година изработен е Основен план на Охрид од Завод за урбанизам и станбено комунална техника на СРМ од Скопје.

- во 1973 год. Охрид е повторно третиран со изработка на нов Основен план, кој е изготвен од Дирекција за просторно планирање - Охрид. Границите на опфатот на градот се проширени.

- во овој момент на сила е последниот изработен основен урбанистички план: Основен урбанистички план 1989 год.

За планирање на просторот на урбаниот опфат релевантни се и следните просторни, генерални и детални урбанистички планови:

- Просторен план на Охридско - Преспанскиот регион усвоен во 1972 год.;
- Просторен план на општината Охрид усвоен на 27.04.1988 год. со бр. 08-2257;
- Основен урбанистички план за крајбрежниот појас на општината Охрид усвоен на ден 28.11.1989 под бр. 08-303 и со графички приказ бр. 6827;

- Измени и дополненија на ОУП за крајбрежниот појас на општината Охрид донесени на ден 23.04.1997 год. со Одлука бр. 08-578.

- Национален парк “Галичица” - План за просторно уредување од 1987 год., Просторниот план на Република Македонија донесен 2004 год.

- Генерален урбанистички план на Охрид донесен во 2006 год.

- ДУП за I-ва Урбана Единица од 1986 год.

- ДУП со Измени и дополнувања за МЗ 6 - Кошишта (дел); крајбрежен појас Канео - Студенчишта од 1995 год., тех.бр. 1/95, дел. бр. 08-393 од 1995 год.

- ДУП за крајбрежје Канео - Студенчишта, Охрид 2000 - 2005, од мај 2001 год.

Струга

Нешто повеќе од 60 години за прв пат рацете на урбанистот се обиделе да неговиот развој го стават во некакви рамки, да внесат нешто “модерно” во древните матрици:

- Урбанистичко регулационен план за Струга од 1946 год., е првиот плански документ. Изработен е од Загребската проектантска организација за изготвување на урбанистичко регулациони планови, проектант арх. Антолиќ.

- Основен урбанистички план за градот Струга од 1962 год. Изработен е од Завод за урбанизам и станбена техника - Скопје.

- Основен урбанистички план за Струга - измени и дополнувања - 1999 год.

- Основен урбанистички план за Струга - измени и дополнувања - 1990-2001 год.

За планирање на просторот на градот Струга и неговото потесно и пошироко опкружување релевантни се и следните просторни и урбанистички планови:

- Просторен план на Охридско - Преспанскиот регион усвоен во 1972 год.;

- Просторен план на општина Струга од 1990 год.;

- Основен урбанистички план Струга - измени и дополнувања 2000 - 2010 год.;

- Просторниот план на Република Македонија донесен 2004 год.

Се до 2005 год. кога не беше донесен новиот Закон за заштита на културното наследство службите за заштита постојано не беа вклучени соодветно при изготвувањето на планската документација и се бореа со урбанистите околу неправилната урбанизација и девастација на просторот, бидејќи никогаш заштитениот простор не беше согледан урбанистички како целина, односно истиот беше поделен на повеќе урбани единици.

Со донесувањето на новиот закон во 2005 год. службите за заштита се вклучени во урбанизацијата на просторот пред отпочнувањето со изготвување на нацрт плановите, односно, со изготвување на Заштитно-конзерваторски основи се даваат смерници на урбанистите за идна урбанизација.

10.10.3 Урбан развој на Охридскиот регион во XX век и денес

Урбанистичкиот развој на Охридски регион во XX век може да се согледа низ три фази, и тоа:

I. Големите општествени промени настанати со големата индустријализација во првата половина на XX век, а посебно после втората светска војна, во текот на социјалистичкиот развој на земјата, најдоа свој одраз и во урбанизацијата на просторот и во населбите кои денес претставуваат контактна зона на заштитените споменички целини како и во оние населби кои се лоцирани покрај брегот на езерото. Изградбата на

индустриските објекти, големите објекти од јавен карактер, големите туристички хотелски капацитети како и станбените објекти ја одбележуваат урбанизацијата на непосредната околина од старите градски јадра и целиот крајбрежен дел.

Од друга страна, овој период е многу плоден на полето на конзервацијата и реставрацијата на просторите на старите градски јадра. Во овој период се вршат конзерваторски зафати на голем број објекти од сакрална и профана архитектура, се вршат археолошки ископувања на повеќе археолошки локалитети, со еден збор се третира просторот исклучиво во границите на градските јадра на кои не им се одредени контактните зони.

Големи промени се случуваат и во руралните средини. Со развојот на индустријата населението се повеќе мигрира во градовите и практично селата остануваат празни. Тоа допринесува до се поголемо пропаѓање на руралната архитектура која денес речиси и да не постои.

II. Периодот после 1998 год. до донесувањето на Законот за заштита на културното наследство во 2005 год. се карактеризира со масовна урбанизација на просторот како во самите градски јадра така и во нивната непосредна околина, а најмногу е нападнат питомиот езерски брег. Ова е период кога службите за заштита на културното наследство ги губат своите ингеренции и на барањата од инвеститорите издаваат само мислење кое не е обврзувачко. Старите градски јадра се делат на повеќе урбани единици, а при урбанизацијата на просторот не се вклучуваат службите за заштита, односно нацрт плановите се доставуваат како готови производи, односно не постои услогласеност помеѓу урбанизацијата и заштитата во целост. Во овој период се случува и најголемата девастација на просторот. Масовно се рушат старите објекти и на нивно место се градат нови објекти со многу поголеми габарити и со несоодветна архитектура. Во овој период во голема мера се уништуваат и градските чаршии. На местата од малите дуќани во низ се градат големи трговски објекти со несоодветна архитектура. Единствено интервенирано е во близината на селото Трпејца каде се срушени неколку викендици диво изградени и на просторот од Андон Дуков до болницата Св. Еразмо каде исто така се срушени неколку викендици изградени непосредно до езерскиот брег.

III. Третата фаза го опфаќа периодот од 2005 год. до денес. Во овој период се става ред во урбанизацијата на старите градски јадра. Со донесувањето на новиот Закон за заштита на културното наследство пред изготвување на било каков плански документ задолжителна е изработка на заштитно - конзерваторски основи од надлежните институции за заштита со кои се даваат смерници за урбанизацијата на просторот. Изработените основи за кои дава мислење Управата за заштита на културното наследство од Скопје се доставуваат до планерите кои се должни урбанизацијата да ја прават согласно изработените основи. На тој начин службите за заштита се вклучени соодветно во урбанизацијата на просторот. Исто така и при реализацијата на урбанистичката документација главен збор имаат архитектите конзерватори кои вршат стручна контрола на проектите и издаваат конзерваторски одобренија без кои не може да се издаде одобрение за градење.

10.10.4 Состојбата на градовите и населбите во заштитеното подрачје

Охрид

На територијата на старото градско јадро на Охрид сочувана е урбаната структура на градот со изведба на објекти на минимален простор, во рамките на постојните габарити и висини, по пат на реконструкција, факсимилна обнова, како и вметнување на нови локации на напуштени простори кои драстично не ја нарушиле препознатливата панорама на градот. Поголеми измени градот претрпе во 90 - тите години од XX век кога современиот урбанизам не ги почитуваше методологијата и принципите на заштитата. Во тој период извршени се поголеми измени на објектите во

централното градско подрачје со изградба на објекти со големи габарити и висини и со несоодветна архитектура. Во овој период се изведени и многу поткровни простори на постојните објекти кои не се во духот на охридската архитектура и претежно се диво изградени.

Исто така и контактната зона до скоро не беше третирана во планската документација. На тој простор се изградени голем број на висококатници кои се поставени паралелно со езерскиот брег во подножјето на старото градско јадро. Со ваквата поставеност на објектите во голема мера се променија климатските специфики на просторот и визуриите.

Во последните години масовно се врши преадаптација на приземните делови од објектите со што им се дава нова намена за потребите на угостителството и туризмот кои на некој начин претставуваат основни дејности на населението во градот.

Крајбрежјето на Охридското Езеро е узурпирано со времени угостителски објекти со што се загрозува пристапот, визуриите кон езерото и пределот. Со времени објекти - локалитет е нападнат и долго заштитениот брег на езерото јужно од каналот на Билјаните извори (Студенчишта), а голем број од плажите покрај езерото се издаваат под концесија. Охрид е еден од ретките градови кој нема кеј во делот на стариот град, односно сопствениците на објектите покрај брегот на езерото извршиле узурпација на просторот.

Струга

Кога се зборува за општата состојба на зачуваноста на доброто во урбаниот опфат воопшто не може да стане збор за зачуваност на старата урбана архитектура. Голем дел од профаните објекти се целосно руинирани, новоизградени, без архитектонски вредности, најголемиот дел се без карактеристичните архитектонски фасадни елементи, доградби, надградби или нетипични подкровја. Ова допринесува до една сосем поинаква густина на населеност и процент на изграденост на урбаниот опфат. Извршено е загрозување на рамнотежата на просторната структура по висина, се затвораат визури, се нарушува инсолацијата на околните објекти, а непотребното поткровје се внесува како стран елемент во старите објекти.

При урбанизацијата на град Струга особено треба да се обрне внимание на :

- Урбанизацијата на градот и крајбрежниот дел бара посебен пристап во ликовен и функционален поглед, како и соодветно поврзување со традиционалната архитектура и амбиентот.

- Досегашните урбанистичко-архитектонски планови се работени согласно Законот за просторно и урбанистичко планирање, но без стручно-научна методологија за реконструкција односно ревитализација на изградената просторна околина со културно историски вредности.

- Под влијание на големата експанзија на капиталот се изработуваат нови детални урбанистички планови.

- Истовремено се случуваат трајни повреди на единечни објекти и на заштитеното ткиво на старото јадро, со што неповратно исчезнуваат вредностите на овој ансамбл, особено на чаршијата.

- Во досегашниот период од РЗЗСК-Скопје изготвена е секторска студија со точно пропишан режим, за сите заштитени делови од старото градско јадро.

- Бидејќи се работи за вака сложена и комплексна проблематика, се налага уште поголема потреба од сеопфатна студија за озаконување на просторот, односно Елаборат за валоризација на споменичката целина и новопредложените поединечни споменици на културата.

- Тоа значи да се воспостави организирана форма за работа помеѓу носителите на сите активности за презентација на културно - историскиот простор со сите други субјекти во процесот на постојаното планирање до ефикасна изведба према плански документ.

Рибарски населби (Трпејца, Пештани, Радожда и Калишта)

Некогашните рибарски населби лоцирани на брегот на Охридското Езеро ги изгубиле сите карактеристики на својот типичен рурален изглед и оформени се во современи туристички населби со сите карактеристики на градско живеење со основни дејности угостителство и туризам во склоп со некогашното нивно занимање - рибарството. Долг период овие села се градени без било каква планска документација. Во моментот за овие простори се изготвува соодветна планска документација според која сигурно ќе биде вклопено она што е изградено на просторот, но во никој случај не може да стане збор за зачувување на некоја автентична архитектура. Современите потреби на живеењето и обезбедување на егзистенцијата на населението овозможиле изградба на голем број на мали хотели од апартмански тип долж целиот езерски брег, а во близина на рибарските населби.

Рурални населби

Со оформувањето на модерните градски центри и со индустријализацијата на просторот, населението од руралните средини масовно мигрира во градовите барајќи можност за егзистенција. Селата постепено остануваат без жители, објектите пропаѓаат и од урбанистички аспект не може да стане збор за изготвување на планска документација за голем дел од руралната средина. Одредени планински села мигрираат кон пониските делови во подножјата на планините постепено оформувајќи модерни населби со архитектура која не одговара на руралната.

Манастирски комплекси на брегот на езерото

Езерскиот брег е карактеристичен и со духовни содржини: пештерни цркви во карпестите простори над брегот од езерото и манастирски комплекси кои имаат долг историски континуитет и кои се активни до денес.

Манастирскиот комплекс Св. Архангел Михаил (Св.Наум) е сочуван во своите урбани рамки, во прекрасен пејсаж на изворите од реката Црн Дрим. Просторот е девастиран со поставување на времени објекти за потребите на туризмот и угостителството како и несоодветни партерни уредувања изведени од страна на МПЦ без соодветна документација. Што се однесува до самите манастирски конаци и црквата, сите интервенции се вршени со соодветна планска документација.

На *манастирскиот комплекс од црквата Св. Богородица Захумска*, не се вршени никакви урбанистички измени на просторот. Старите манастирски конаци кои моментално се во урнатини, потребно е да бидат обновени за овој простор да си ја добие соодветната изворна физиономија.

Манастирскиот комплекс Св. Богородица - Калишта е просторно и волуменски сочуван, меѓутоа автентична е само пештерната црква која се наоѓа во составот на манастирскиот комплекс. Останатите цркви како и манастирските конаци перманентно се обновувани низ историјата.

10.10.4.1 Прекумерна и неконтролирана урбанизација со најтипични примери на девастација на просторот

Урбанизацијата на Охридскиот регион е започната во средината на XX век, а особено интензивна е урбанизацијата на новите делови од градовите и туристичките комплекси во крајбрежниот дел на езерото, додека историските јадра со поголеми или помали измени се останати во своите историски рамки и постојниот културен пејсаж.

Најкрупни промени во просторот се предизвикани со современата урбанизација на просторот при изградбата на современите станбени населби.

Степенот на промената во просторот на Охридскиот регион предизвикан со наведените современи градби може да се карактеризира како прекумерна и неконтролирана урбанизација.

Новите делови на Охрид и Струга

Најголеми промени градовите Охрид и Струга претрпеле после Втората светска војна. Како последица на големите миграции село - град и индустријализацијата на градовите се формираат нови градски населби со индивидуални и колективни станбени објекти лоцирани претежно на плодното земјоделско земјиште во рамничарскиот дел. Овие населби се решени со нова инфраструктура и нова сообраќајна мрежа. Најголема девастација на просторот е направена со нетретирањето на контактните зони кои би ги поврзале ситните структури на историските урбани јадра со новата волуменска архитектура и истите би претставувале еден вид тампон зона помеѓу старото и новото. Со не третирањето на контактната зона направен е голем контраст помеѓу старото и новото така да градовите доста изгубиле од своите историски и урбани физиономии и препознатлив амбиент.

Карактеристично е за градовите тоа што се врши голем атак на просторот од крајбрежниот дел на езерото завземајќи се повеќе простор од недопрената природна средина и културен пејсаж.

При реализацијата на новите објекти веќе не се користат традиционалните градежни материјали. Објектите добиваат современ изглед и се унифицирани од комерцијални причини. Полека се губи идентитетот и традиционалните вредности, така да објектите ја губат пропорцијата и волуменски не се вклопуваат во просторот. Предвидените капацитети во голема мера ги надминуваат просторните можности на локацијата.

Со големата експанзија на капиталот и комерцијализацијата на просторот како и заради честите промени во урбанизацијата според потребите и желбите на населението за поседување на недвижност на ваков атрактивен простор, градовите се доведени до фаза на урбанистички максимум при што ако не се донесе посебна стратегија со посебен режим за заштита ќе биде доведена во прашање нивната функционалност.

Новоградби во старите градски јадра

Во Охридскиот регион современата урбанизација ги зафаќа слободните простори покрај бреговите на езерото како и пополнување на слободните зелени површини во старите градски јадра. Претежно се градат индивидуални семејни куќи.

Индивидуалните семејни куќи во делот покрај брегот на езерото се лоцираат помеѓу старите објекти, додека во старите градски јадра се користи секое слободно парче земја за предвидување на нова локација и изградба на нов објект. При тоа се градат објекти со несоодветни габарити и висини и несоодветна архитектура. Со ваквите градби се менува препознатливата силуета на градовите. На овој начин се губат одликите на урбанистичките матрици затоа што новите градби ја нарушуваат изворната просторна организација во рамките на традиционалната целина.

Изградба на туристички капацитети

Изградбата на објектите за потребите на туризмот најмногу ја нарушуваат архитектурата на старите градски јадра. Со изградба на вакви објекти може да дојде во опасност чувањето на традиционалната архитектура и културниот пејсаж.

Ова се однесува особено на објектите кои се градат во старите градски јадра. Жителите на стариот дел на Охрид во насока на развој на туристичките

капацитети неконтролирано ги приспособуваат постојните објекти, на тој начин менувајќи ја нивната автентичност.

Поголеми туристички хотелски капацитети во Охрид се градат во рамничарскиот дел покрај езерскиот брег, во продолжение на хотелите Ривиера и Палас се до Билјанините извори. Тие хотели не го реметат брегот на езерото, ја збогатуваат езерската панорама и не ги нарушуваат визурите кон старото градско јадро.

Доктрината на чување и заштита на природното и културното наследство на денешните времиња подразбира вклопување на старото и традиционалното во новите урбанизации без нарушување на амбиенталните вредности на просторот, визурите и инсолацијата.

10.11 Инфраструктура на Охридскиот регион

Заштитата на природното и културното наследство на Охридскиот регион претставува главен дел од социо-економското планирање на просторот. Затоа потребно е да се воспостави листа на приоритетни интереси на секое природно и културно добро. Инфраструктурата е значајна карактеристика на секое подрачје од аспект на квалитетот на живеењето и чувањето на природните и култур

10.11.1 Комунална инфраструктура на Охридскиот регион

Водоснабдување

Основниот стандард за водоснабдување на градските населби во комуналниот инфраструктурен систем е 97 %. Долгорочните планирања на комуналните јавни претпријатија, врз основа на порастот на населението до 2020 год., предвидуваат целосна покриеност на населбите, односно обезбедување на санитарно хигиенска исправна вода за пиење за секој жител.

Потребните количини на вода се базираат на расположивите ресурси како извори, површинските води, подземни води и изградба на нови акумулации воведување на поекономични активности како: намалување на загубите на вода, рационално користење, зголемување на цената на водата, автоматизирање на управувањето со водоснабдителните системи и сл.

На системот за водоснабдување од општина Охрид се предвидува да се приклучат 15 села: Пештани, Елшани, Коњско, Шипокно, Велестово, Велгошти, Рамне, Лескоец, Косел, Горно Лакочереј, Долно Лакочереј, Орман и Подмоље и туристичките населби Елешец и Св. Стефан.

Од општина Струга ќе се приклучат 17 села: Драслајца, Ложани, Велешта, Окиси, Горна Белица, Враништа, Заграчани, Шум, Франгово, Радожда, Ливада, Ново Село, Бицево, Радолишта, Калишта, Меслешево и Моришта.

Води и водостопанска инфраструктура

- Оформување на заштитни зони околу сегашните и планираните изворници за водоснабдување (извори, подземни води и сливни подрачја на површинските води), со цел да се зачува квалитетот на водите;

- Зачувување на просторот предвиден за изградба на доводите за вода за водоснабдување и наводнување, со посебен акцент на регионалните и магистралните системи;

- Заштита на просторот предвиден за изградба на акумулации преку забрана на изградба на објекти и преземање на било какви активности со кои ќе се деградира просторот.

- Заштита на сливните подрачја на постојните и предвидените акумулации со превземање на соодветни антиерозивни и регулациони мерки;

- Изградба на уреди за пречистување на отпадните води од населените места и од индустријата;

- Забрана на изградба на индустриски и други објекти кои продуцираат отпадни води во сливовите на површинските водотеци кои се предвидуваат за водоснабдување.

Отпадни води

Согласно порастот на населението во 2020 год., се предвидува целосна покриеност на градското население како и поголем дел на селското, со системи за евакуација на отпадните води.

За целосна заштита на Охридското Езеро од отпадните води во планскиот период предвидено е приклучување на уште 37 села на примарниот колектор од Системот за заштита на Охридско Езеро и проширување на капацитетот на пречистителна станица од 120.000 на 180.000 ЕЖ.

10.11.2 Енергетска инфраструктура

Концепцијата на јавното осветлување е поделена на два дела: осветлување за моторен и пешачки сообраќај. Оваа поделба е превземена од Меѓународната комисија за осветлување – ЦИЕ која изработува предлози со советодавен, но не и обврзувачки карактер. Повеќето држави со своите стандарди, преку националните комитети, се вклучуваат во предлозите на ЦИЕ.

Јавното осветлување на сообраќајниците со моторен сообраќај треба да овозможат такви услови на видливост, кои ќе обезбедат возење во текот на ноќта со максимална можна сигурност и удобност. Со осветлувањето треба да се намалат ноќните сообраќајни несреќи и да се зголеми брзината на движењето на моторните возила со што ќе се зголеми искористувањето на сообраќајната мрежа во текот на ноќните часови.

Во јавното осветлување за пешачки сообраќај, се препорачува да се користат нови системи на рефлектирана светлина кои со еден извор на светлина осветлуваат многу поголема површина во споредба со сегашните системи.

Бројот на видовите на светилки треба да се смали, со што ќе се намалат трошоците за одржување на јавното осветлување.

Се планира вградување на приемници за управување со јавното осветлување кое далечински може да се програмира и синхронизира.

10.11.2.1 Телекомуникациска инфраструктура

Телефонска мрежа

АД Т-Хоме за своите корисници обезбедува широк опсег на услуги како што се: говорни услуги (вклучувајќи услуги со додадена вредност), услуги за пренос на податоци, пристап до Интернет, мобилни електронски комуникациски услуги, јавни говорници и др. Во овој регион електро комуникациските услови се обезбедуваат врз основа на добро воспоставената комуникациска мрежа со примена на најсовремени технологии преку примарните центри во Охрид, Струга и Ресен.

Овој туристички регион има добра поврзаност во комуникацискиот сообраќај. Со просечно инсталираните 30,8 приклучоци на 100 жители е над просекот на активниот капацитет на телефонски приклучоци во Република Македонија.

Мобилна телефонија

Од 2007 год. во Република Македонија работат три мобилни оператори: Т-Мобиле, Оне и ВИП - оператор што директно влијае врз намалување на цените од мобилната телефонија за околу 50 %. Операторите во своите работни активности превземаат чекори за квалитетно мрежно покривање со мобилен сигнал на: регионот, општините, населените места, подрачјата од јавен интерес (културно-историски, спортски, стопански, индустриски, погранични зони и др.) како и на сообраќајната и транспортната инфраструктура. Во Охридскиот регион заради неговото стопанско, културно-историско значење и големиот број на туристички локалитети, поставени се голем број на базни станици, со кои процентот на покриеност со сигнал на територијата на регионот изнесува 89 % (податоци од 2005 год.). Единствено високите и непристапни плански врвови на планините Илинска, Плаќенска, Славеј и Мазатар не се покриени со сигнал на мобилните оператори.

Радио и телевизиска мрежа

Основна дејност на ЈП Македонска радиодифузија е развој, изградба и одржување на јавните радиодифузни мрежи во Македонија со кои се врши пренос, емитурање и дистрибуција на радио и телевизиските програми на Македонската радио – телевизисија, локалните јавни радиодифузери и комерцијалните радиодифузери за национално и локално покривање.

Своите програми МРТ ги емитува преку три телевизиски мрежи, три радио мрежи во ВХФ/ФМ подрачјето и среднобрановата радио мрежа. Македонската радиодифузија во регионот има инсталирано репетиторски пунктови во: Глобочица, Луково, Дебрца, Октиси, Горенци, Мали Влај 1 и 2, Коњско, Томорос, Брајчино, Слатино, Велмеј, Охрид – Кале, Охрид-Стопанска банка, Локов, Мраморец, Отешево и Ресен – Стопанска банка.

Овој регион е покриен со радио програма од предавателот Овче Поле кој работи на фреквенција во среднобрановото подрачје.

Покрај програмите на МРТ во регионот работат повеќе комерцијални телевизиски дистрибутери. Сите тие имаат поставено репетиторски пунктови на иста локација, а можат да се следат и програми од комерцијални дифузери емитирани од репетиторски пунктови поставени надвор од овој регион.

Поштенски сообраќај

За непречено функционирање и развој, ЈП Македонски пошти на подрачјето на регионот е организирана преку две Подружници за регионален сообраќај, Охрид и Битола, кои поштенските услуги ги обавуваат преку своите организациони единици за давање на услуги на корисниците, единици на поштенска мрежа и поштенски кофчежиња, достапни точки до корисниците на услугата на Македонска пошта.

Според бројот на жители на поштенска единица, во најповолна состојба е населението од општина Дебрца со 1377 жители на поштенска единица, а во најнеповолна во општина Струга каде од една поштенска единица услуги добиваат 9054 жители, што е резултат на разликата во бројот на жители на квадратен километар во овие општини.

Одделни населени места се на големо растојание од доставната пошта. Така жителите од населеното место Р'жаново се оддалечени 25 км, а жителите од Стење и Збачди се на 18 км од доставната пошта.

10.11.3 Сообраќајна инфраструктура

Покрај Пан-Европскиот коридор 8, постојната патна мрежа во подрачјето на Охридскиот регион треба да се подобри со продолжување на автопатни решенија на делници, реконструкција на делници, со добро поврзување како обиколница на

Охридското езеро, реконструкција на делница Охрид - Ресен, рехабилитација и реконструкција на одредени делници од магистралните патни правци како и друг развој од регионалната патна мрежа кој би се извршил преку изградба на нови патни правци до руралните населби.

Во рамките на регионот не постои железнички сообраќај и истиот е предвиден во рамките на коридор 8 кој е од голема важност да се реализира од Кичево кон Кафасан - Република Албанија. Со ова би се создале добри услови за развој на овој регион и по неговата целосна реализација би се поврзале и отвориле стопанствата на Македонија, Албанија и Бугарија. Препораката за развој на железничкиот сообраќај во регионот е од големо значење како долгорочна визија за остварување на поинтензивен развој на регионот.

Езерскиот сообраќај мора да биде соодветно планиран при што треба да се создадат услови за негов успешен развој. За да се остварат целите за поголем развој на езерскиот сообраќај на Охридското Езеро се препорачуваат следните мерки што треба да се превземат: воведување на меѓународна езерска линија од Охрид до градот Подградец - Република Албанија со стален возен ред, реконструкција на постојните и изградба на нови пристаништа на утврдените линии, набавка на нови пловни објекти како и воведување на постојани линии за превоз на патници по изградба на соодветни пристаништа.

Во склад со предлозите за осовременување на патните правци кон Кафасан и Св. Наум, како и изградба на железничката пруга кон Кафасан потребно е да се доизградат и соодветно опремаат граничните премини.

10.12 Конзервација, реставрација, ревитализација и одржување

Акцент за обнова на старото градско јадро на Охрид е ставено во 50-тите години на XX век по посетата на првите пионери – планери, љубители на староградската архитектура: Дероко, Грабријан, Корбизие и др.

Запуштеното старо градско јадро (по II Светска војна), запуштените верски објекти во ова историско милје го задржале „духот на местото“, создавајќи ансамбли со големи уметничко-архитектонски знаења.

Од разни причини не се отпочнало со комплексна обнова во урбаната агломерација туку со реставрација и конзервација на поединечни објекти од сакралната и профаната архитектура, со недостаток на стручен кадар и градежни материјали.

Запуштената и дотраена инфраструктура – сите видови на инсталации се изведуваат без поголем генерален зафат, туку само по потреба.

Урбаната стратиграфија има изолирани ископини и сознанија за поголеми антички археолошки остатоци на просторот, но без доволна документираност.

Градот е специфичен во својот долг историски континуитет со збир на многу фази, со елементи од различна стилска и хронолошка припадност. Многу промени во урбаната структура се настанати во променети политичко општествени услови. Бондручните објекти од староградската архитектура многу брзо пропаѓаат. Во јадрото остануваат нови просторни празнини на кои се интерполираат објекти со неокласични карактеристики помеѓу ситната структура на јадрото.

10.12.1 Реставрација на сакрални објекти

Од систематските истражувања и воспоставените конзерваторски принципи, отпочната е реставрацијата на сакралните објекти. Извршена е реставрација на двете болнички цркви, реставрација на катедралната црква Св. Софија, со што во првобитна состојба е вратен јужниот ѕид од црквата кој бил за повеќе см отклонат кон југ, при што не е нарушено ништо од оригиналниот живопис и архитектура. Овој зафат е

најкомплексен и постигнати се најдобри резултати во поставувањето рамнотежа помеѓу изворните, репрезентативните архитектонски елементи.

Прегледот на конзерваторските интервенции прикажан е во табели, класифицирани по објекти и по години на реализација.

Св. Богородица Перивлепта

Конзерваторски зафати и истражувања	
1951/53	Централниот завод за заштита на спомениците на културата на СРМ изврши чистење на поголем дел од фреските во наосот, интервенција на иконостасот, како и заштитни работи врз архитектурата
1960/62	Завршни работи околу чистењето на живописот и негова конзервација како и целосна реконструкција на кровот.
1965	Реконструкција на кровот на северниот параклис.
1975/76	Во соработка со УНЕСКО и стручњаци од Ватикан вршени се проби за конзервација на живописот
1980	Пробно чистење на солите од фреските во југо-западниот (мал) свод од наосот на црквата
1982	Градежна интервенција врз фасадата на камбанаријата како и препокривање на истата. Истовремено беше преземено и комунално уредување на комплексот околу црквата како и довод на електрична енергија
1985/86	Преземена е и извршена тотална конзервација и реконструкција на покривната конструкција на црквата при што се извршени и интервенции на тамбурот на куполата и сводовите на објектот, како и археолошки истражувања при откривањето на стариот кровен покривач. Истовремено, прозорите на црквата беа затворени со транзени (како што и биле при изградбата).
1985	Изработена е дренажа и е извршено партерно уредување со поплучување на дел од просторот во комплексот Св. Климент
1988	Отстранување на дел од растворливите соли од површината на фреско-живописот, а се работеше и на фиксирање на оштетениот живопис за подлогата како и на китирање на оштетените места.
1991	Превентивни конзерваторски работи на живописот во припратата на црквата
1998	Конзерваторски интервенции на живописот
2000	Порта - Комплекс "Св. Климент" - Конзервација и реставрација на резбаните вратни крила
2002	Монтирање на апаратура - сензори за континуирано следење на температурата и влажноста во внатрешноста на црквата
2006	Конзервација на дел од кровот на црквата Св. Богородица Перивлепта

Св. Софија

Конзерваторски зафати и истражувања	
1947	Конзерваторски работи врз архитектурата
1949	Интервенции на покривот
1950	Формирана Републичка комисија за предлог мерки за целосна конзервација
1950 - 1951	Конзерваторски зафати врз живописот на црквата од страна на конзерватор Здравко

	Блажиќ
1951	Конзерваторски работи врз архитектурата и живописот
1954 - 1956	Конзерваторски работи на фреско-живопис - јужен ѕид во Григоријевата припрата
1960	Стариот покрив е заменет со нов
1967	Заштитни ископувања западно од објектот
1971	Експерти од Полска под раководство на проф. В. Домославски вршат хемиски анализи на примероците од соли во црквата
1978	Конзерваторски работи на живописот
1982 - 85/86	НИП "Црква Св. Софија" - РЗЗСК, кога е поставен времен под од даски во централниот дел на олтарниот простор и е поплочено со камени плочи предворјето на црквата.
1986	Стариот покрив е заменет со нов
1988	Конзерваторски зафати на живописот во наосот на црквата
1991	Дел од живописот на јужната страна на Григоријевата галерија е изваден, обработен во лабораторијата на РЗЗСК и во 1998 год. повторно поставен на ѕидот
1992	Поставување на заштитен под во олтарниот простор
1992	Превентивна заштита на кровот на ексонартексот
1992	Конзерваторски работи на фреско-живопис - јужен ѕид во Григоријевата припрата
1996	Конзервација на кровот на јужната кула
1997	Конзервација на кровот на северната кула
1997	Демонтирање на мимбарот во олтарниот простор - како прва фаза во реконструкција на олтарната преграда, архиепископскиот трон и амвонот
1998	Конзервација на кровот на нартексот и ексонартексот
1994 - 1998	Превентивна заштита на кровот и конзерваторски зафати на венците на црквата
1999	Извршени санациони работи врз дел од оштетената ѕидна површина на оштетен дел предизвикан со отстранувањето на мимбарот
2000	Комплекс Св. Софија - Сидови на потегот предворје и Долни Сарај - Превентивни конзерваторски зафати
2001	Археолошко-истражувачки работи во олтарниот простор
2002	Поставување на нов под од мермерни плочи во наосот и олтарниот простор; Мозаичните површини во олтарниот простор се консолидирани и оставени во постојната ин ситу состојба и презентирани со стаклени подови; Довршено е резбарењето на мермерните елементи од олтарната преграда, која е поставена по целата ширина на олтарот, факониконот и проскомидиумот; Изработени и поставени икони на олтарната преграда; Изработени се ис поставени дуборезни царски двери.
2002	Изведена е целосна реконструкција на јужниот свод од централниот дел на црквата
2002	Изведени археолошко-истражувачки ископувања по целата површина од отворениот северен трем на црквата
2004	Вршена хемиска анализа од страна на Технолошки факултет во Скопје на примероци од фреско-малтери на црквата

Св. Богородица Болничка

Конзерваторски зафати и истражувања

1953	Реставрација на западни ѕидови
1959-60	Конзерваторски интервенции на архитектурата и живописот
1960	Отворен првобитниот прозорец во нишата - апсидата на црквата
1975	Архитектонски интервенции (дренажа) и проби на живописот во соработка со стручни лица од Ватикан
1978-79	Конзервација на живопис
1998-99	Превентивна заштита на кровот
2006	Превентивна заштита на живописот на северниот ѕид од олтарот прва зона и проскомидија на црквата Св. Богородица Болничка

Св. Никола Болнички**Конзерваторски зафати и истражувања**

1950	Интервенција на сводот, поставени се попречни греди бидејќи имало опасност од рушење
1959/60	Конзерваторски интервенции на архитектурата и живописот
1975	Архитектонски интервенции (дренажа) и проби на живописот во соработка со стручни лица од Ватикан
1987	Промена на кровна конструкција
1990	Чистење на растворливите соли од фреско живописот

Св. Константин и Елена**Конзерваторски зафати и истражувања**

1950	Извршено е фугирање на источната фасада
1960	Извршени се конзерваторски зафати од непознат обем
1992	Превентивна заштита на кровот на целиот објект од поголем обем.
1999	Вонредна заштитна интервенција: препокривање на делови од кровот; консолидирање на опшивката од варов малтер на спојот меѓу трансептот и главниот кораб
2004	Прелиминарни испитувања за проблемот на исолување врз фреско живописот од црквата Св. Константин и Елена
2005	Конзервација на архитектурата и промена на кровот на црквата

Св. Димитрија**Конзерваторски зафати**

1992	Извршени се конзерваторско-реставраторски работи врз архитектурата и живописот по претходно изготвен и усвоен елаборат.
------	---

1999	Конзервација на живописот
------	---------------------------

Св. Никола Чудотворец

Конзерваторски зафати и истражувања	
1985	Заштитни превентивни интервенции врз покривот како и сондажни испитувања за состојбата на живописот во овој објект како и превентивни конзерваторски интервенции
1992	Извршени се конзерваторско-реставраторски работи врз архитектурата по претходно изготвен и усвоен елаборат.
1999	Конзервација на живописот
2000	Археолошки истражувачки работи, конзервација на архитектура и живопис
2000	Промена на покривна конструкција, од северната и западната страна во дворното место се созида потпорен ѕид од камен и камени скали, се поплочи дворното место; Конзервација на живопис - прва фаза
2001	Конзервација на ѕидното сликарство (враќање на извадени фрагменти, дооткривање на постари фази и др.)
2001	Заштитни интервенции и во архитектонска смисла (фугирање со варов малтер на источниот, северниот и западниот надворешен ѕид, подсидување на внатрешните ѕидови и др.)
2002	Конзерваторски интервенции врз живописот во олтарниот простор - апсидата, проскомидијата и факониконот; статичка санација на апсидата и нејзино препокривање и др. (трета фаза)
2003	Црква Св. Никола Чудотворец - (четвртта фаза) - археолошки ископувања во наосот; статички интервенции и зајакнувања на јужниот ѕид; конзерваторски зафати на живописот

Св. Кузман и Дамјан (Голем Св. Врачи)

Конзерваторски зафати и истражувања	
2004/05	Конзервација на архитектурата на црквата Св. Кузман и Дамјан или Голем Св. Врачи - прва и втора фаза
2008	Конзервација и санација на оградните ѕидови - трета фаза

Св. Никола Геракомија

Конзерваторски зафати	
1966	реконструкција и преуредување на внатрешниот дел на фурната која се наоѓа во дворното место на црквата Св. Никола Геракомија во Охрид

Мал Св. Врачи

Конзерваторски зафати	
1950	Конзерваторски зафати на архитектурата

1965	Конзервација на живописот
------	---------------------------

Св. Јован Канео

Конзерваторски зафати

1963	Конзервација на живопис
1963/64	Комплетни конзерваторски зафати кога се срушени звоникот и припратата досидани на објектот
1994	Превентивна заштита на кровот

Св. Богородица Каменско

Конзерваторски зафати

1982-83	Поправки на кровот
1986-87	Конзерваторски интервенции на иконостасот
2002	Конзервација на живопис
2007	Конзервација на живописот во олтарниот простор на црквата

Мал Св. Климент

Конзерваторски зафати

2001	Заштитни интервенции врз архитектурата на црквата (консолидација на ѕидовите, спуштање на површинското ниво околу ѕидовите, поплочување со камени плочи и др.)
2001	Превентивна заштита на живописот
2002	Продолжување на конзерваторските активности врз архитектурата (нова покривна конструкција, поставување на електрична инсталација и поставен нов под во внатрешноста од соодветни камени плочи)
2002	Конзервација на живописот (механичко отстранување на ефлоресцираните микроорганизми и хемиски третман со фугицид)
2007	Конзерваторски третман на живописот во црквата Мал Св. Климент

Св. Богородица Челница

Конзерваторски зафати

1950	Адаптација на црквата
1963	Адаптација на црквата
2000	Превентивна заштита на кровот

10.12.2 Конзервација на објектите од профана архитектура

Градежните работи на овие објекти исто така се одвиваат од 50-тите години од XX век. Неколку профани објекти во низ што се наоѓаат на ул. Цар Самуил се

конзервирани со што се подобруваат вредностите на амбиентот од таа улица. Голем дел од објектите кои не беа во состојба да се конзервираат беа факсимилно обновени, како екстериерно, така и ентериерно. Такви се: Куќата на Робевци, Куќата на Христо Узунов и Куќата на Уранија. Во текот на последните години, државата повторно вложува средства во објекти кои се споменички добра, но кои се во сопственост на приватни сопственици. Такви се Куќата на Крапчевци, Куќата на Бојаџиеви и Куќата на Патчеви. Сите конзерваторски интервенции на објектите од профана архитектура се наведени во табели, класифицирани според годините на реализација.

Куќата на Робевци

Конзерваторски зафати	
1979/80	Реконструкција на објектот
2000	МКЦ Лapidариум - комплекс Робевци (Концепција, подготовка на проект, реализација, изградба и презентација; обновено фасадирање на западното ѕидно платно на Музејот Робевци
2007	Промена на столаријата на јужната фасада на првиот, вториот и третиот кат заедно со дрвените опшивки од внатрешната и надворешната страна.
2007	Санација на јужната фасада и промена на оштетените дрвени опшивки
2008	Санација на северната фасада и промена на оштетени дрвени опшивки
2009	Санација на кровот и промена на одредени подови во објектот

Куќата на Уранија

Конзерваторски зафати	
1985	Заштитна интервенција на покривна конструкција
1999	Превентивни заштитни интервенции на архитектонскиот склоп од куќата на Уранија и на дворното место кое се наоѓа јужно од куќата, заради оспособување на просторот за угостителски услуги и заради обезбедување на функционирање на Центарот за подводни археолошки истражувања.
2006	Превентивна заштита на делови на фасадата на Куќата на Уранија
2008	Статичко зајакнување, факсимилна обнова и ревитализација на Куќата на Уранија

Словенска писменост

Конзерваторски зафати	
1978-84	Конзерваторски зафати и ревитализација на објектот
1997	Превентивни интервенции на објектот
1999	Прва фаза - санациони зафати на поткровјето, изведена е промена на кровната конструкција
2004	Со предавање на приземниот дел, по барање на Проектот за заштита на Охридското езеро, изработен е проект за пренамена на просториите, и се извршени следниве градежни интервенции: влез со отворање на прозор - врата на североисточната просторија промена на дотраените дрвени конструктивни елементи над сутеренот и приземјето и интерполација на челични носачи, промена на дотраената столарија на ревитализираниот простор, преградување на просториите со кнауф елементи, изведба на спуштени тавани, оформување на влезно плато, поставување на подови

	од ламинат, крпење на оштетени делови од фасадата и премачкување и освежување на целата фасада со соодветен тон спрема оригиналната нијанса.
--	--

Галерија на икони

Конзерваторски зафати

1981-83	Реконструкција на објектот
2000	Преадаптација на објектот, нова концепција; поставување на нов клима-уреден систем; алармен систем

Куката на Христо Узунов

Конзерваторски зафати

1950-55	Интервенции од таков карактер што се користеле истите материјали од кој бил граден објектот, без посебни статички зајакнувања, а посебен акцент бил даден на фасадното обликување
1977-82	Реконструкција на објектот
2000	Превентивна заштита - препокривање на кровот
2005	Конзервација на архитектурата на музејската зграда Куката на Христо Узунов (промена на столаријата на јужната и источната страна и освежување на фасадата.
2006	Конзервација на јужната и западната фасада при што е извршена промена на столаријата на двете фасади и санација на фасадите со соодветни конзерваторски материјали.
2007	Промена на столаријата на северната фасада на првиот кат; санација на северната фасада и др.

Староградска архитектура

Конзерваторски зафати

2000	Конзерваторски зафати на куќата од Крапчевци
2008	Изработка на проект за конзервација на куќата на Бојациеви и Димзови
2009	Конзервација на куќата на Патчеви

Управна зграда на Завод и Музеј - "Радничка"

Конзерваторски зафати

2004/05	Санирани видливите хоризонтални и вертикални пукнатини на фасадата, како и оштетувањата од атмосферски влијанија на фасадите и оштетувањата на кровната конструкција, санирани и конзервирани се оштетувањата на сите елементи од второстепена пластика, а дотраената на столарија е заменета со нова
2006	Конзервација на фасада
2007	Санација на простории во приземјето на објектот; санација на поранешното конзерваторско одделение; демонирање на постоечката и формирање на нова

	портирница
2008	Санација на ентериерот и дворна регулација
2009	Санација на ентериерот и дворна регулација

Гробот на Григор Прличев и Спомен куќа

Конзерваторски зафати	
2000	Конзервација, реставрација и презентација на надгробниот споменик на Григор Прличев
2001	Изградба на спомен куќа на Григор Прличев

Куќа на Савиновци (Вила Св. Софија)

Конзерваторски зафати	
1953	Конзервација на објектот (но не постои техничка документација)
2000	Факсимилна обнова

Целта на обновувањето на староградската архитектура е зачувување на изворно сочуваната Охридска куќа со сите карактеристики, како и зачувување на урбаните низови во подножјето на охридскиот рид и ул. Цар Самуил, поточно потегот од Долна Порта до Музеј Робевци.

Најголемите конзерваторски зафати во Охрид се одвиваат во периодот од 2000 год. до денес. Еден од најголемите реализирани проекти претставува Возобновувањето на Светиклиментовата врква Св. Пантелејмон на Плаошник во Охрид. После обемните археолошки истражувања кои се изведуваа на просторот од Плаошник се возобнови Светиклиментовата црква Св. Пантелејмон. Во исто време се вршеше реставрација на Античкиот театар и конзервација и реставрација на ѕидовите од Цитаделата и подградието од Самуиловата тврдина во Охрид. Исто така се изгради Музејскиот културен центар - Лapidариум до Куќата на Робевци, а континуирано се вршеше конзервација и на новооткриените делови од археолошкиот локалитет Плаошник, Самуиловата тврдина и Античкиот театар. Сите конзерваторски интервенции наведени се во табели класифицирани по објекти и време на конзерваторските зафати.

Плаошник

Конзерваторски зафати и истражувања	
1942	Ископувања во внатрешноста на разрушената џамија Имарет
1960-65	Систематско археолошко ископување
1967	Конзерваторски работи на поликонхалната црква во месноста Имарет
1997	конзерваторски зафати на Археолошкиот локалитет Климентова црква - Плаошник (Имарет) - Охрид
1997	превентивна заштита на надворешните остатоци од црковните ѕидови (Археолошки локалитет Климентова црква - Плаошник - Имарет)
2000	Плаошник 2000 - Демонтирање на Султан Махмед џамијата на Плаошник по

	претходно фотограметриско снимање и целосно документирање на објектот
2000	Плаошник 2000 - Истражувачки работи - археолошки ископувања во внатрешноста на остатоците од Светиклиментовата црква Св. Пантелејмон
2002	Изведени сите реконструктивно-градежни фази на Возобновувањето од зидањето на кубето на триконхланиот дел од црквата, преку зидањето на кубето од централниот простор и камбанаријата во западниот дел со изведба на сите потребни ѕидни партИИ во ентериерна и екстериерна смисла и др.
2002	Ранохристијанска поликонхална црква на Плаошник - заштитна покривна конструкција
2003	Плаошник 2003 - Конзервација на мозаичните површини од ранохристијанската базилика
2003	Плаошник 2003 - Археолошки ископувања на просторот меѓу поликонхалната ранохристијанска црква и Светиклиментовата црква, односно западно од нартексот на петобродната ранохристијанска црква, како и северно од неа.
2005	Изведување на заштитно конзерваторски работи на мозаикот од нартексот и ѓакониконот од ранохристијанската базилика на Плаошник, нивно подигнување, чистење и складирање
2005	Изведба на заштитен кров над мозаикот од крстилницата од ранохристијанската базилика
2006	Конзервација на мозаик од ранохристијанската базилика, нартекс и ѓакониконот
2007	Продолжување со конзервација на мозаикот од ранохристијанската базилика, нартексот и ѓакониконот
2007	Изработка на заштитен кров над мозаиците од нартексот и ѓакониконот од ранохристијанската базилика на Плаошник
2008-09	Систематски археолошки истражувања
2009	Изготвено е идејно решение за возобновување на Св.Климентовиот универзитет на Плаошник

Антички театар

Конзерваторски зафати и истражувања	
1960-62	Археолошки истражувања
2000	Изградба на монументален потпорен ѕид на западната страна од театарот
2000	Археолошки ископувања и откривање на североисточниот дел од театронот, просторот од арената и просторот југозападно од театронот по рушење на две индивидуални станбени згради
2001	Дооткривање на крајниот дел од театронот, југозападниот влез кон арената и ходникот за внесување на животни во арената и четирите кафези. Арената беше целосно откриена и презентирана. Завршени конзерваторско-реставраторски работи (конзервација на оригиналните седишта, реставрација со пополнување на празните места од седиштата, реставрација на дијазомата и конзервација на првиот периметрален ѕид.
2002	Дополнителни конзерваторски зафати на одделни места и повторно поставување на дрвена сцена на целиот простор од арената.
2003	Изграден дрвен подиум за потребите на Охридско лето
2005	Извршени археолошки истражувања, конзервација и реставрација на делови од

театарската сцена и театарската зграда
--

Самуилова тврдина

Конзерваторски зафати и истражувања	
1963	Археолошки ископувања на тврдината (Д. Коцо)
1963	Конзервација на Цитаделата
1970	Реконструкција на дел од ул. Климентска од црквата Св. Богородица Челница до Горна Porta - Дебој
1987	Делумна конзервација - Горна Porta
	Долна Porta ?????
2000	Систематски археолошки ископувања во западниот дел од северната половина на цитаделата
2000	Комплекс "Горна Porta" од Охридска крепост - Заштита, конзервација и реставрација на источната кула.
2000	Горна Porta - конзервација и реставрација на монументалните вратни крила
2001	Систематски археолошки ископувања на целата СП од Цитаделата.
2001	Конзерваторско-реставраторски работи западно од Горна Porta (Сектор 1) до втората кула кон запад, се изгради паркинг - плацот од северната страна покрај бедемот; започнаа конзерваторско-реставраторските работи на северниот бедем источно од Горна Porta (сектор 13) до втората кула источно од Портата.
2002	Систематски археолошки ископувања на просторот од Цитаделата и комплексите Горна Porta, Дебој и Долна Porta како и конзервација и реставрација на бедемите од Цитаделата и комплекс Горна Porta - Сектор 13.
2002	Промовирана и презентирана конзерваторско-реставраторската завршница на фазата 1а од реализација на проектот за санација, конзервација и реставрација на Цитаделата од Самуиловата тврдина.
2002	Комплекс Горна Porta - Конзерваторско-реставраторски работи на бедемот од втората до третата кула (сектор 13), од Горна Porta кон Дебој .... итн. како и археолошки истражувања на просторот.
2002	Комплекс Дебој 2 - сондажни археолошки истражувања покрај североисточниот бедем од Охридската крепост (сектори 16, 17, 18 и 19)
2002	Комплекс Долна Porta - сондажни археолошки истражувања (сектор 25)
2003	Конзервација и реставрација на објекти во внатрешноста на Цитаделата:
2003	Археолошки ископувања и истражувања и отстранување на сидовите без стабилна фундаментација
2003	Заштитна археолошка интервенција и презентација на остатоците од Комплексот Долна порта
2005	Конзервација и реставрација на Средишниот бедем на Цитаделата на Самоиловата тврдина
2005	Превентивна заштита на бедемските сидови кај Челна порта.
2007	Заштитни археолошки ископувања

Св. Четириесет маченици

Конзерваторски зафати и истражувања	
2005	Заштитни археолошки истражувања на црквата и конзервација на архитектурата на објектот
2006	Превентивна заштита на фрескоживописот

Покрај другото, конзервирани се и огромни површини со мозаични подови, конзервирани се огромен број на предмети – движно културно наследство кои се откопани при археолошките истражувања кои постојано се извршуваат на просторот.

Сето ова укажува на една богата конзерваторска активност која континуирано се одвива на просторите од Охридскиот регион.

10.13 Спроведување на проекти

- Се забранува спроведување на проекти со чија реализација се изведуваат градежни, хидромелиоративни, хортикултурни или други работи на крајбрежното земјиште на Охридското Езеро.

- По исклучок спроведувањето на проекти со чија реализација се изведуваат градежни, хидромелиоративни, хортикултурни или други работи на крајбрежното земјиште на Охридското Езеро може да се дозволи врз основа на елаборат за заштита на животната средина одобрен согласно Законот за животна средина.

- Органот кој е надлежен за издавање на одобрение за спроведување на проектите за изведување на градежни, хидромелиоративни, хортикултурни или други работи на крајбрежното земјиште на Охридското Езеро не смее да го издаде истото, доколку не е обезбедено решение за одобрување на елаборатот за заштита на животната средина.

- Правно или физичко лице не смее да започне со спроведување на проект доколку нема обезбедено решение за одобрување на елаборатот за заштита на животната средина согласно Законот за животна средина.

10.14 Одржување

Одржувањето на деловите од градителското ткиво кое најчесто е склоно на пропаѓање, а со самото тоа и често променливите општествени услови во однос на општествениот контекст на минатото, носи ризик од постепено губење на оригиналните карактеристики на поединечните елементи, како и од трајно губење на традиционалните материјали, форми и техники на градење.

Тоа во прв ред се однесува на губењето на оригиналните кровни покривачи од таканаречената стара турска керамида, изгледот на прозорците и вратите, како и поплочувањето на плоштадите и улиците, а во помала мера и на другите елементи од урбаниот дизајн.

Стариот вид на турска керамида која е најзастапен вид на кровен покривач во традиционалната архитектура се заменува со каналица со нов формат чија форма, боја и изглед во голема мера се разликуваат од стариот тип на керамида.

При градењето на објектите многу често ѕиданото камено приземје се изведува со нови градежни материјали, а потоа се обложува со камени плочи со што се губи автентичниот традиционален изглед на ѕидовите и се нарушува оригиналниот амбиент.

Кај одржувањето на вратите и прозорците многу често дрвената столарија се заменува со пластична или алуминиумска, а со тоа драстично се видеоизменува

архитектурата на објектите. Многу често и при изработката на дрвена столарија прозорите се изработуваат како чисти стаклени отвори без употреба на хоризонтални и вертикални дрвени пречки со што повторно се нарушува изгледот на објектите. Најпожелно е новата столарија да биде изработена по урнекот на постоечката и да биде премачкана во темнокафеава боја.

Фасадите на објектите наместо да ја задржат белата боја која е карактеристична за архитектурата во овој регион, многу често приватните сопственици по свои желби употребуваат разни несоодветни нијанси при фасадната обработка на објектите, а наместо карактеристичните дрвени огради и дрвени опшиви (хоризонтални и вертикални) изработуваат огради од најразлични материјали, несоодветни за постојната архитектура без употреба на дрвени хоризонтални и вертикални опшивни елементи.

И улиците и плоштадите треба да го задржат оригиналниот плочник, меѓутоа локалната самоуправа многу често ги игнорира службите за заштита на културното наследство и оригиналните плочници ги заменува со нови изработени од современи градежни материјали кои не се вклопуваат во оригиналниот амбиент.

Разните рекламни паноа, корпи за отпадоци и останатите елементи од урбаната опрема не се унифицирани, ги нарушуваат визуелните кон објектите и создаваат една шарена слика која ни одблиску не треба да биде таква.

Охридскиот регион заслужува многу подобри хигиенски услови во поглед на чистење на постојните комуникации, фрлање на отпадот во точно определено време. Посебно е важно контејнерите кои се поставуваат во старите градски јадра да не бидат поставени на видни места, туку што е можно подискретно на скриени простори адекватни за таа намена.

10.15 Општи забрани (режим на заштита)

10.15.1 Културно наследство

Режимот на заштита подразбира обезбедување непосредна заштита на начин кој ќе ги зачува изворните, историски, урбанистичко-архитектонски уметнички и естетски вредности и ќе овозможи наменско оспособување на објектите во целината за користење и внесување на нови содржини во согласност со современите потреби на стопанските, туристичките, културните и други дејности.

Зачувување на урбаната структура: густина на населеност поврзана со контролирана интерполација на нови локации на слободни простори, граници на урбаните агломерации како дел од органски урбанизам, улична мрежа, продорите кон езерото и сите зелени површини.

Зачувување на поединечни објекти – споменички добра во изворна состојба со конзервација и санација.

Враќање на автентичниот фасаден изглед на оние објекти кои го изгубиле, а за кои постојат доволно информации за изворниот изглед.

Објектите во старите градски јадра да се задржат во рамките на постоечките габарити со можност за помали доградби во сопствените локации кои нема драстично да влијаат на промена на амбиентот.

Секоја новоиздадена локација или темелна реконструкција во старите градски јадра, со оглед на огромната концентрација на археолошки локалитети мора да биде условена со претходни археолошки истражувања.

Зачувување на намената на објектите во старите градски јадра со можност за планско преуредување со внесување на нови функции и содржини по потреба, со обезбеден надзор на службата за заштита на културното наследство.

Не се дозволува паркирање непосредно до споменички добра.

10.15.2 Природно наследство

- Се забранува внесување на нови речни водотеци во Охридското Езеро.
- Се забранува внесување на опасни и штетни материи со коишто би можело да се предизвика хемиски, физички, биолошки, микробиолошки, радиолошки и други промени на водата во Охридското Езеро и неговите притоки, екосистемот и живите организми во нив.
- Се забранува внесување материи и предмети што можат да предизвикаат морфолошки промени на Охридското Езеро;
- Се забранува внесување на непречистени отпадни води од населените места и индустриските капацитети;
- Се забранува испуштање во Охридското Езеро на нафта и масло од бродовите и од други пловни објекти;
- Се забранува поставување на капацитети за одгледување на риби во крајбрежното земјиште и во водите на Охридското Езеро и неговите притоки за комерцијални цели;
- Се забранува менување на пределот на Охридскиот регион во дефинираните граници;
- Се забранува внесување живи организми што не се автохтони во Охридското Езеро, освен јагула;
- Се забранува отстранување на трската од крајбрежните води на Охридското Езеро. Исклучок, отстранување на трската од крајбрежните води на Охридското Езеро може да дозволи Управата за животна средина врз основа на позитивно мислење од Хидробиолошкиот завод Охрид, а врз претходно изработен елаборат за заштита на животната средина согласно Законот за животна средина.

10.15.3 Забрана за движење на одделни видови пловни објекти

Заради заштита на водите на Охридското Езеро, на неговиот екосистем и живиот свет на предлог на министерот за животна средина и просторно планирање, во согласност со министерот за култура и министерот за транспорт и врски, Владата на Република Македонија може да донесе забрана за движење на одделни видови пловни објекти на дел или целата површина на Охридското Езеро што е на територијата во Република Македонија и неговите притоки.

10.15.4 Привремена или трајна заштита

Во случај кога е загрозувана популацијата на одделен вид министерот за животна средина и просторно планирање во соработка со други органи на државната или локалната власт презема мерки за обезбедување привремена или трајна заштита на тој вид.

10.16 Манаџмент во туризмот

Туризмот претставува отворена можност за учество на чинители кои имаат заеднички интереси и интеракциски односи. Туризмот во регионот претставува дејност од посебен интерес.

Ваквиот природ подразбира дека општата интегративна заложба во креирањето на развојот на туризмот и организацијата на туристичките инфраструктурни простори во рамките на Охридскиот регион, ќе се темели и на усвоените просторни-плански решенија кои се во непосредна врска со туристичкиот развој.

Појдовна основа на концептот за развој на туризмот претставува значењето на природното и културното наследство. Туризмот има значајна улога во унапредувањето и ревитализацијата на сите ресурси. Положбата на Охридскиот регион ги отвора можностите во поглед на контактност, транзитност и поливалентност. Важна појдовна основа е и недоволната застапеност на туристичките потенцијали на туристичкиот пазар, како и конјуктурата на туристичката посетеност.

Најголемата посетеност на Охридскиот регион се остварува од туристите кои потекнуваат од земјите на Балканскиот Полуостров, како и земјите од западна Европа (Германија и Холандија).

Туризмот е динамична индустриска гранка и неговиот развој неопходно е да се планира така што капацитетите на Охридскиот регион и неговата инфраструктура не треба да се надминат.

За да се остварат целите на одржливиот туризам кој може да биде главен двигател за локалниот развој потребно е внимателно да се планира и при тоа да се земат во предвид следните аспекти:

- Развојот на туризмот во овој регион да се темели на природните и културните вредности кои овозможуваат развој на посебни видови туризам и соодветни активности.

- Туристичката валоризација да ги опфаќа, заштитените и предложените за заштита локалитети и објекти во рамките на природното и културно наследство на Охридскиот Регион.

- Да се внимава на капацитетот на средината или опкружувањето за користење на просторот во смисол на број на туристи, активности и објекти кои може да бидат истовремено присутни, а просторот да не ја изгуби првобитната атрактивност.

- Да се внимава на негативните ефекти од прекумерниот број на туристи врз секојдневното живеење на локалното население.

Потребите на туристите и посетителите

Потребата на туристите е во насока на задоволување на: квалитетни сместувачки капацитети, сообраќајниот транспорт, паркинзите, богатата понуда на угостителски објекти, богатата понуда на традиционални македонски јадења, разновидната понуда на трговските објекти, коминалната хигиена, квалитетот на езерската вода и разновидноста на забавните и рекреативни програми.

Неопходно е постојано анкетирање на туристите и посетителите со цел задоволување на нивните потреби.

Маркетинг

За Охридски регион постојат повеќе податоци кои говорат за вредностите на градителското наследство, културата на претходните цивилизации, традицијата и обичаите на луѓето кои живеат на овие простори.

Современите туристи бараат што повеќе информации за местото каде доаѓаат и обично ги посетуваат тие делови за кои знаат најмногу. Тие информации се однесуваат на развојот на градот и описот на спомениците на културата, природното наследство, но и квалитетот на хотелите, рестораните, превозот, забавата, инфраструктурата и слично.

Примарен вид на маркетинг се туристичките саеми и берзите за тур-операторите. Секундарен вид на информации најчесто се: медиумите, интернетот и туристичките публикации.

Презентацијата на туристичката понуда се одвива и преку туристичките водичи кои организирано ги запознаваат туристите со културно-историските содржини

на Охридскиот регион. За жал, дел од туристички водичи не се соодветно обучени за презентација на природното и културното наследство и со неточни информации погрешно ги информираат туристите за историјата на регионот и влијаат на квалитетот на информираноста на туристите.

Одржување на регионот

Туризмот може со себе да донесе и бројни негативни последици. Една од негативните последици е и притисокот на голем број на посетители во старите градски јадра особено при одржувањето на традиционалните манифестации кои собираат неколку десетици илјади гости.

Старите градски јадра се атрактивни дестинации за снимање на филмови и како такви до сега биле инспирација на многу познати режисери. И покрај тоа сите тие активности треба да се изведуваат под одреден режим за да не дојде до загрозување културното наследство.

Старите градски јадра се простори кои во текот на летниот период привлекуваат огромен број на туристи и на кои покрај другите услови треба да им се обезбеди и соодветен паркинг простор. Недостатокот на соодветен паркинг простор е еден од поголемите проблеми. Со новите урбанистички планови неопходна е изградба на катни гаражи неприметно вклопени во конфигурацијата на теренот со кои би се решил проблемот на паркирање.

Со цел негативностите да се сведат на минимум, неопходно е да се изработат менаџмент понуди со кои би се планирал одржливиот развој на туризмот. За да се заштити Охридскиот регион и да се унапреди туристичката понуда, неопходно е да се направи анализа за влијанијата на развојот на туристичките капацитети и влијанието на културните манифестации врз природното и културното наследство на Охридскиот регион, во однос на капацитетот и ограничувањето.

Овие анализи се потребни при изработката на Програма за менаџмент во туризмот, изработена врз основа на потребите, можностите и ограничувањата на туристичкиот регион.

10.17 Кадровски потенцијал и едукација

10.17.1 Кадровски потенцијал

Охридскиот регион може да се зачува само до колку постои соодветен, обучен кадровски потенцијал, свесен за вредноста на регионот. Ова се однесува како на стручен потенцијал во органите на Локалната самоуправа, службите за заштита на природното и културното наследство и телата за имплементација на планот за управување, така и на разните профили на занаетчи.

Кадровски потенцијал со кој располага регионот не може во целина да одовори на потребите за заштитата на универзалните природни и културни вредности како и процесот на управувањето со регионот. Поточно, постоечкиот потенцијал не е адекватен од аспект на образованието, за кое е потребно високообразование или занаетчиска обука. Освен тоа потребно е сите стручни кадри да бидат специјализирани во својата област.

Не постои систем за континуирана едукација и специјализација во образовниот систем на Република Македонија за кадри од областа на заштитата на културното и природното наследство, што придонесува до нагласена атрофија на службите за заштита на природното и културното наследство во Република Македонија.

Во состав на Заводот и Музеј - Охрид постои архитектонско одделение кое е опремено со цела апаратура за изведување на истражувачки работи, изработка на

проекти и студии за унапредувањето на светското културно наследство. Во негов состав е формиран и центар за документација – ИНДОК, во кој е сместена целокупната документација која што ја има институцијата за движното и недвижното културно наследство.

Со формирањето на Факултетот за туризам и угостителство во Охрид се оформува кадар кој е неопходно потребен за функционирањето на угостителството и туризмот. Ова претставува услов за развој на сите форми на туризам, во кои локалната власт и населението ја гледаат развојната шанса.

Постоењето на Јавната научна установа - Хидробиолошкиот Завод од Охрид, од далечната 1934 год. го докажува фактот дека науката одсекогаш била заинтересирана за состојбите со биодиверзитетот на Езерото и неговата поблиска околина.

10.17.2 Едукација

Едно од основните прашања за заштита на природното и културно наследство на Охридскиот регион е подигнување на јавната свест за вредностите на регионот кај сите граѓански и политички структури, локалната и државната заедница, како би можеле правилно да се проценат потребите и можностите на развојот во однос на неговите вредности.

Заради недоволно познавање на исклучителните универзални вредности на Охридскиот регион се наметнува потреба од едукација.

Во текот на летото треба да се организираат летни школи/кампови на кои студентите/посетителите ќе имаат можност директно да се запознаат со вредностите на природното и културното наследство на Охридскиот регион.

За одредените конзерваторски активности значајни за заштита на културното наследство на регионот населението најдобро се информира преку медиумите.

Во соработката со Министерството за образование и наука е потребно да се реализираат едукативни програми за поттикнување на младите генерации за директно запознавање со вредностите на природното и културното наследство и развивање на нивната свест за значењето на наследството, преку посета на музеите, локалитетите и друго.

11. АКЦИСКИ ПЛАН

11 Акциски план

Планот за управување ги пропишува мерките и активности за заштита на природните и културните вредности поради кои Охридскиот регион е вклучен на Листата на светско наследство (УНЕСКО).

Акцискиот План на Планот за управување го објаснува начинот како ќе се спроведат целите, преку реализирање на соодветни мерки и активности со одговорни институции (носители на активности) и временска рамка за негова имплементација.

ОПШТА ЦЕЛ Бр.1: Да се придонеси кон разбирање и управување со Подрачјето од светско наследство - Охридски Регион (Први чекори)

- 1.1. Да се воспостави институционална основа за управување со природното и културното наследство во Охридскиот регион
- 1.2. Да се овозможи широко достапна информација за Подрачјето од светско наследство -Охридски регион
- 1.3. Да се организираат серија на дебати/ работилници за бизнисите вклучени во туризмот во Охридскиот регион
- 1.4. Да се развијат нови програмски содржини во Заливот на коските

ОПШТА ЦЕЛ Бр.2: Да се Воспостави и зајакне ефективна законска и институционална инфраструктура со цел да се зачува и заштити Исклучителната универзална вредност на Подрачјето од светско наследство Природно ми културно наследство на Охридскиот регион (За идните генерации)

- 2.1. Да се изработат плански и законски документи за зачувување и заштита на Исклучителната универзална вредност на Охридскиот регион
- 2.2. Да се изработат Националните стратешки документи неопходни за зачувување и заштита на Исклучителната универзална вредност на Охридскиот регион
- 2.3. Да се зголеми видливоста на природното и културното наследство во Охридскиот Регион
- 2.4. Да се зголеми видливоста на природното и културното наследство во Охридскиот Регион
- 2.5. Да се ревидира Планот за управување со Подрачјето на светско наследство

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 3: Да се придонесе кон валоризацијата и промоцијата на Подрачјето на светско наследство – Природно и Културно наследство на Охридскиот регион (Зголемување на разбирањето за Исклучителната универзална вредност)

- 3.1. Да се Мапира и направи инвенторизација на природното и културното наследство во ПСН Охридски регион
- 3.2. Да се валоризира и промовира недвижното културно наследство во ПСН Охридски регион
- 3.3. Да се валоризира и промовира природното наследство во ПСН Охридски регион

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 4: Да се придонесе во развојот на одржлива инфраструктура (Одржливи услуги)

- 4.1. Да се изгради нова инфраструктура за заштита на животната средина
- 4.2. Да се подобри и изгради нова инфраструктура во урбаните средини
- 4.3. Да се подобри и изгради нова инфраструктура во руралните средини

4.4. Да се подобри и изгради нова пристапна и друга неопходна инфраструктура до природното и културното наследство на Охридскиот регион

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 5: Да се придонесе кон Економски развој на Подрачјето на светско наследство преку искористување на потенцијалите врз база на принципот за одржлив развој (Користење на Подрачјето на светско наследство)

- 5.1. Да се креира туристичка понуда на ПСН Охридски регион
- 5.2. Да се обезбеди туристичка промоција на ПСН Охридски регион
- 5.3. Да се поддржи развојот на туристичката индустрија во ПСН Охридски регион

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 6: Да се зајакнат човечките ресурси на сите нивоа преку едукација на нови кадри и понатамошна едукација и специјализација на постоечките вработени (Зависи само од нас)

- 6.1. Да се зајакнат капацитетите на стејкхолдерите одговорни за Подрачјето на светско наследство

КРАТЕНКИ

МК	Министерство за култура
МЖСПП	Министерство за животна средина И просторно планирање
МОН	Министерство за образование и наука
ЛСО	Локална самоуправа Охрид
ЛСС	Локална самоуправа Стрга
ЛСД	Локална самоуправа Дебрца
ЗМО	Завод и музеј – Охрид
МС	НУ Музеј “др Никола Незлобински” – Струга
МТВ	Министерство за транспорт и врски
МЕ	Министерство за економија
МЗШВ	Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство
МВР	Министерство за внатрешни работи
АУК	Агенција за управување со кризи
ХОТАМ	Хотелска асоцијација на МАкедонија
АТАМ	Асоцијација на туристички агенции на Македонија
МЕСТ	Министерство за економија – Сектор за туризам
МЛС	Министерство за локална самоуправа
НКЦ	Национален конзерваторски центар – Скопје
МПЦ	Македонска Православна црква
ИВЗ	Исламска верска заедница
ФТУ	Факултет за туризам и угостителство - Охрид
НПГ	Национален парк “Галичица”
ХБЗ	Хидробиолошки завод – Охрид

ВРМ	Влада на Република Македонија
ЦУ	Царинска Управа на Република Македонија
МФ	Министерство за финансии
УЗКН	Управа за заштита на културното наследство
УЖС	Управа за животна средина
АПП	Агенција за просторно планирање
АКН	Агенција за катастар на недвижности
АОИЛ	Агенции за обезбедување имот и лица
МВР	Министерство за внатрешни работи
ФП	Фонд за патишта
ДАПТ	Државна агенција за промоција на туризам
МЕ	Министерство за економија
НВО	Невладини организации
БС	Бизнис сектор
СКРМ	Стопанска комора на Република Македонија
Комисија	Комисија за управување со културното и природното наследство на Охридскиот регион
АРТ	Агенција за развој на туризмот
ТДСО	Треба да се одреди

ОПШТА ЦЕЛ Бр.1: Да се придонеси кон разбирање и управување со Подрачјето од светско наследство - Охридски Регион (Први чекори)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁴	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
1.5. Да се воспостави институционал на основа за управување со природното и културното наследство во Охридскиот регион	1.5.1. Воспоставување на Комисија за управување со природното и културното наследство во Охридскиот регион	A	10000	Централен Буџет		2013	Мора да биде назначена од Владата	Годишни извештаи на Комисијата – како што е предвидено со закон
	1.5.2. Донесување на Планот за управување со природното и културното наследство во Охридскиот регион	A	20000	Централен Буџет		2013	Мора да биде донесена од Владата	До крајот на 2013 започната е имплементацијата на „Првиот чекор“ Акционен План
	1.5.3. Воспоставување на општински тела за управување со природното и културното наследство во Охридскиот регион	A	3000	Општински буџети	Општините Охрид Струга Дебарца	2013	НА	До крајот на 2013 општинските тела се воспоставени
1.6. Да се овозможи широко достапна информација за Подрачјето од светско наследство - Охридски регион	1.6.1. Развој и одржување на ВЕБ страна за Подрачјето од светско наследство - Охридски регион, со осврт врз имплементацијата на Планот за управување и Акциониот план	A	5000	Општински буџети	Општините Охрид Струга Дебарца	2014	НА	До крајот на 2014 активна е ВЕБ страна за Подрачјето од светско наследство - Охридски регион
	1.6.2. Изработка на водич за разбирање на Изјавата за Исклучителна универзална вредност и како планерите и стејкхолдерите да ја користат кога донесуваат одлуки кои влијаат врз Подрачјето од светско наследство	A	2000	Општински буџети	Општините Охрид Струга Дебарца	2014	НА	До јули 2014 изработен е Водич
1.7. Да се организираат серија на дебати/	1.7.1. Припрема на дебати и работилници за целите на Планот за управување со Подрачјето од светско	A	5000	Општински буџети	Општините Охрид Струга Дебарца	2013	НА	До крајот на 2013 организирани најмалку 5 дебати / работилници

⁴ Приоритизација: активноста да биде финализирана во рамките на 1 година (А), 3 години (Б), 6 години (В)

ОПШТА ЦЕЛ Бр.1: Да се придонеси кон разбирање и управување со Подрачјето од светско наследство - Охридски Регион (Први чекори)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁴	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
работилници за бизнисите вклучени во туризмот во Охридскиот регион	наследство и изградба на партнерска мрежа со бизнисите вклучени во туризмот							
	1.7.2. Организирање на настани за промоција на Подрачјето од светско наследство кај широк аудиториум	A	10000	Влада Општински буџети	Општините Охрид Струга Дебарца	2013-2014	НА	До крајот на 2014 организирани најмалку 6 настани за промоција
	1.7.3. Поттикнување на бизнисите во туризмот да го користат Подрачјето од светско наследство во нивниот маркетинг и промоција	A	10000	Влада Општински буџети	Општините Охрид Струга Дебарца	2013-2014	НА	До крајот на 2014 најмалку 20 бизниси го користеле ПСН за нивни маркетинг и промоција
	1.7.4. Врз база на партнерство развој на тематска кампања и истрачување за Подрачјето од светско наследство	A	10000	Општински буџети	Општините Охрид Струга Дебарца	2013-2014	НА	До крајот на 2014 спроведени најмалку 2 тематски истражувања
	1.7.5. Вклучување на информации за Подрачјето од светско наследство во проектот за пешачки патеки дел од Акциониот план за Активно патување	A	5000	Општински буџети	Општините Охрид Струга Дебарца	2013-2014	НА	Информациите се интегрирани
1.8. Да се развијат нови програмски содржини во Заливот на коските	1.8.1. Развој на Проектни предлози	A	НА	НА	Општина Охрид	2013	НА	Развиени најмалку 3 Проектни карти
	1.8.2. Развој на Бизнис план и маркетинг стратегија	A	12000	СУСТКУЛТ	Општина Охрид	2013	НА	Изработени бизнис блан и маркетинг стратегија
	1.8.3. Имплементација на селектираните проекти	Б	ТДО	Општински буџети	Општина Охрид	2013-2015	НА	Имплементиран најмалку еден проект

ОПШТА ЦЕЛ Бр.2: Да се Воспостави и зајакне ефективна законска и институционална инфраструктура со цел да се зачува и заштити Исклучителната универзална вредност на Подрачјето од светско наследство Природно ми културно наследство на Охридскиот регион (За идните генерации)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁵	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
2.6. Да се изработат плански и законски документи за зачувување и заштита на Исклучителната универзална вредност на Охридскиот регион	2.6.1. Изработка на План за континуирано следење (мониторинг) на промените на природното и културното наследство во границите на Охридскиот регион	А	ТДСО	ТДСО	МК, УЗКН, ЗМО, МЖСПП, НПГ, ХБЗО	2014-2015	3.1.1 3.1.2 3.1.3 3.1.4	Изработен план за мониторинг на промените
	2.6.2. Донесување и ажурирање на Просторниот план на Охридско-преспанскиот регион и урбанистичките планови за општините Охрид, Струга и Дебрца	Б	ТДСО	ТДСО	ВРМ, МК, МЖСПП, МТВ, АПП, ЛСО, ЛСС, ЛСД,	2014-2016		Донесен просторен план Ажурирани урбанистички планови за општините
	2.6.3. Изработка на студија за проценка на влијанието на заштитата на природното и културното наследство при изработка на нова планска документација и други развојни документи	Б	ТДСО	ТДСО	ВРМ, МК, МЖСПП, МТВ, АПП, ЛСО, ЛСС, ЛСД,	2013-2016		Изработена студија
	2.6.4. Донесување на Закон за прогласување на старото јадро на Охрид за културно наследство од особено значење	А	30000	ТДСО	МК, УЗКН, ЗМО	2013-2014		Донесен закон
	2.6.5. Измена на прописите за даноци и царини заради утврдување на постојани извори на финансирање на заштитата на природното и културното наследство и развој на туризмот (вovedување на споменичка такса, еколошка такса,	В		ТДСО	ЦУ, МФ, МК, МЖСПП, ЛСО, ЛСС, ЛСО	2013-2019		Законски утврдени нови извори на финансирање

⁵ Приоритизација: активноста да биде финализирана во рамките на 1 година (А), 3 години (Б), 6 години (В)

ОПШТА ЦЕЛ Бр.2: Да се Воспостави и зајакне ефективна законска и институционална инфраструктура со цел да се зачува и заштити Исклучителната универзална вредност на Подрачјето од светско наследство Природно ми културно наследство на Охридскиот регион (За идните генерации)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁵	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
	комунална такса и други даночни и царински повластици и субвенции)							
	2.6.6. Донесување на акт за дозволени и рестриктивни градежни норми и стандарди во Охридскиот регион	А	15000	ТДСО	МК, МТВ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, ЗМО	2013-2014		Донесен акт
	2.6.7. Донесување на заштитно-конзерваторски основи за Охридскиот регион	А	15000	ТДСО	МК, УЗКН, ЗМО	2013-2014		Донесени заштитно-конзерваторски основи
	2.6.8. Примена на други усвоени стратешки развојни документи и воспоставување на соодветен баланс помеѓу урбанизацијата, одржливиот развој и заштитата на природното и културното наследство	Б	ТДСО	ТДСО	ВРМ, МК, МЖСПП, МТВ, АПП, ЛСО, ЛСС, ЛСД,	2013-2016		Број на имплементирани проекти со евидентиран баланс
	2.6.9. Донесување на Закон за повторно прогласување на Охридското Езеро за заштитно подрачје	А	30000	ТДСО	МЖСПП	2013-2014		Донесен закон
	2.6.10. Доследна примена на сите постојни прописи и плански документи во насока на спречување на појави кои можат да го нарушат интегритетот на природното и културното наследство на Охридскиот регион (неконтролирана и прекумерна урбанизација и неодржливо користење на природните ресурси)	В	40000	ТДСО	ВРМ, МК, МЖСПП, МТВ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, МЕ, МЗ ШВ	2013-2019		Број на неприменети законски мерки на годишно ниво
2.7. Да се изработат Националните	2.7.1. Изработка на Национална стратегија за заштита на природата	Б	40000	ТДСО	ВРМ, МЖСПП	2014-2016		Изработена стратегија

ОПШТА ЦЕЛ Бр.2: Да се Воспостави и зајакне ефективна законска и институционална инфраструктура со цел да се зачува и заштити Исклучителната универзална вредност на Подрачјето од светско наследство Природно ми културно наследство на Охридскиот регион (За идните генерации)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁵	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
стратешки документи неопходни за зачувување и заштита на Исклучителната универзална вредност на Охридскиот регион	2.7.2. Изработка на Национална стратегија за развој на културата	Б	40000	ТДСО	ВРМ, МК,	2014-2016		Изработена стратегија
	2.7.3. Изработка на Национална стратегија за културното наследство	Б	10000	ТДСО	МК, УЗКН	2014-2016		Изработена стратегија
	2.7.4. Изготвување на нов Акционен план на Стратегијата за заштита на биолошката разновидност на РМ	Б	ТДСО	ТДСО	ВРМ, МЖСПП	2014-2016		Изготвен Акционен План
	2.7.5. Катастарска идентификација на земјиштето во Охридскиот регион	Б	5000	ТДСО	АКН	2014-2016		До 2016 година 90% од земјиштето во охридскиот регион катастерски идентификуван
	2.7.6. Донесување на акт за соодветно поставување и употреба на рекламни паноа, тенди и слично со цел зачувување на автентичните визури на природното и културното наследство на Охридскиот регион	А	ТДСО	ТДСО	МК, МЖСПП, МТ В, ЗМО, ЛСО, ЛСС, ЛСД,	2013-2014		Донесен акт
	2.7.7. Изготвување на План за уредување на локалитетот Свети-наумски извори	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, НПГ	2013-2014	2.1.2	Изготвен план
2.8. Да се зголеми видливоста на природното и културното наследство во Охридскиот Регион	2.8.1. Означување на природното и културното наследство на Охридскиот регион со национален и меѓународен знак за заштита и други соодветни ознаки	А	100000	ТДСО	МК, МЖСПП, НПГ, УЗКН	2013-2015		До 2015 година природното и културното наследство е со соодветни национални меѓународни ознаки
2.9. Да се зголеми	2.9.1. План за физичка заштита и обезбедување на	А	15000	ТДСО	МК, АОИЛ	2013-2014		Изработен план

ОПШТА ЦЕЛ Бр.2: Да се Воспостави и зајакне ефективна законска и институционална инфраструктура со цел да се зачува и заштити Исклучителната универзална вредност на Подрачјето од светско наследство Природно ми културно наследство на Охридскиот регион (За идните генерации)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁵	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
видливоста на природното и културното наследство во Охридскиот Регион	културното наследство							
	2.9.2. План за спречување на нелегална трговија со културни добра	A	15000	ТДСО	МК, УЗКН, МВР	2013-2014		Изработен план
	2.9.3. План за спречување на нелегална трговија со природни добра од Охридскиот регион	A	15000	ТДСО	МЖСПП, МВР	2013-2014		Изработен план
	2.9.4. Донесување на планови за безбедносна заштита на природното и културното наследство (пожари, природни непогоди, план за заштита во воена и вонредна состојба)	A	5000/план	ТДСО	АУК, МВР, МЗШВ	2013-2014	1.1.2	Донесени годишни планови
2.10. Да се ревидира Планот за управување со Подрачјето на светско наследство	2.10.1. Ревизија на Планот за управување – 2014 година	A	2000	ТДСО	УЗКН, УЖС, Комисија	2013-2014	1.1.2	Ревидиран план

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 3: Да се придонесе кон валоризацијата и промоцијата на Подрајето на светско наследство – Природно и Културно наследство на Охридскиот регион (Зголемување на разбирањето за Исклучителната универзална вредност)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁶	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активност	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
3.4. Да се Мапира и направи инвенторизација на природното и културното наследство во ПСН Охридски регион	3.4.1. Инвентаризација на природните вредности на Охридскиот регион	А	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, НП Г, ХБЗО	2013-2014		До 2014 година инвентаризацијата на природните вредности е завршена
	3.4.2. Мапирање и довршување на инвентаризација на културното наследство	А	ТДСО	ТДСО	МК, УЗКН, ЗМО	2013-2014		До 2014 година инвентаризацијата на културното наследство е завршена
	3.4.3. Изработка на дигитална база на податоци за природното наследство и за движното и недвижното културно наследство	Б	ТДСО	ТДСО	НПГ, ХБЗО, УЗКН, ЗМО	2013-2015	3.1.1 3.1.2	До 2015 година дигиталната база на податоци е во функција
	3.4.4. Зонирање на природното и културното наследство во Охридскиот регион	А	ТДСО	ТДСО	МК, МЖСПП, НПГ, ХБЗО, УЗКН, ЗМО	2013-2014	3.1.1 3.1.2 3.1.3	Зонирано природно-културно наследство
3.5. Да се валоризира и промовира недвижното културно наследство во ПСН Охридски регион	3.5.1. Валоризација, ревалоризација и промоција на недвижното културно наследство (уредување на заштитените културни добра) во Охридскиот регион	В	ТДСО	ТДСО	МК, МЖСПП, НПГ, УЗКН, МЗО, ЛСО, ЛСС, ЛСД	2013-2019		Број на уредени заштитени културни добра Број на промотивни настани
	3.5.2. Изработка и довршување на архитектонска документација за поедини културни добра	Б	ТДСО	ТДСО	ЗМО	2013-2016		Број на изработена архитектонска документација
	3.5.3. Изработка на конзерваторско-реставраторски проекти на загрозени поединечни културни добра	В	ТДСО	ТДСО	ЗМО	2013-2019	3.2.2	Број на имплементирани конзерваторско-реставраторски проекти

⁶ Приоритизација: активност да биде финализирана во рамките на 1 година (А), 3 години (Б), 6 години (В)

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 3: Да се придонесе кон валоризацијата и промоцијата на Подрајето на светско наследство – Природно и Културно наследство на Охридскиот регион (Зголемување на разбирањето за Исклучителната универзална вредност)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁶	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
3.6. Да се валоризира и промовира природното наследство во ПСН Охридски регион	3.6.1. Изработка на Студија за ревалоризација на природните вредности на Охридското Езеро	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, ХБЗО	2014-2016		Изработена студија
	3.6.2. Изготвување на Студија за ендемична и реликтна флора и фауна	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, НПГ, ХБЗО	2014-2016		Изработена студија
	3.6.3. Изготвување на Студија за состојбата со загрозените видови и нивните природни живеалишта	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, НПГ, ХБЗО	2014-2016		Изработена студија
	3.6.4. Изработка на Студија за проценка на степенот на загрозеност на водните и блатните екосистеми	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, НПГ, ХБЗО	2014-2016		Изработена студија
	3.6.5. Изготвување на Акциони планови за управување со загрозените видови од флората и фауната	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, НПГ, ХБЗО	2014-2016	3.3.2 3.3.3 3.3.4 3.3.6 3.3.7	Број на изработени акциони планови
	3.6.6. Изготвување на Студија за степенот на деградација на клучните екосистеми	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, НПГ, ХБЗО	2014-2016		Изработена студија
	3.6.7. Квалитативно и квантитативно утврдување на биолошките ресурси (диви видови со економско значење)	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, НПГ, ХБЗО	2014-2016		Изработена база на податоци
	3.6.8. Идентификација и мониторинг на инвазивни и алохтони видови	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, НПГ, ХБЗО	2014-2016		Изработена база на податоци
	3.6.9. Мониторинг на влијанието на климатските промени врз природното и културното наследство на Охридскиот регион	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, НПГ, ХБЗО	2014-2016		Извештај од мониторингот

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 3: Да се придонесе кон валоризацијата и промоцијата на Подрајето на светско наследство – Природно и Културно наследство на Охридскиот регион (Зголемување на разбирањето за Исклучителната универзална вредност)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁶	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активност	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
	3.6.10. Идентификација на извори на загадувања на Охридско Езеро	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, ХБЗО	2014-2016		Брпј на идентификувани и документиран извори на загадување
	3.6.11. Истражување на физичко-хемиски и биолошки параметри на Охридско Езеро и неговиот слив	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, ХБЗО	2014-2016		Извештај од истражувањата
	3.6.12. Истражување и мониторинг на фитопланктонот и на зоопланктонот на Охридско Езеро	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, ХБЗО	2014-2016		Извештај од истражувањата Мониторинг извештај
	3.6.13. Превземање мерки за намалување на фосфорот во Охридско Езеро, заради спречување на еутрофикација на езерото	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, ХБЗО	2014-2016		Број на превземени мерки
	3.6.14. Инвентаризација и оценка на најзагрозените реони и ерозивни сегменти во сливот на Охридското Езеро	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, ХБЗО	2014-2016		База на податоци
	3.6.15. Инвентаризација на мочуриштата во сливот на Охридското Езеро, просторна идентификација во ГИС и превземање на мерки за ревитализација	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, ХБЗО	2014-2016		База на податоци
	3.6.16. Идентификување, заштита и ревитализација на природните мрестилишта на Охридската пастрмка	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, ХБЗО	2014-2016		Извештај од истражувањата Број на заштитни мерки Број на мрестилишта

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 4: Да се придонесе во развојот на одржлива инфраструктура (Одржливи услуги)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁷	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
4.5. Да се изгради нова инфраструктура за заштита на животната средина	4.5.1. Изградба на пречистителни станици на туристичко-угостителските објекти кои не се опфатени со колекторскиот систем на Охридското Езеро	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, МТВ, МЕ, ЛСО, ЛСС, ЛСД	2013-2016		До 2016 година 100% од туристичко угостителски објекти имаат функционални пречистителни станици
	4.5.2. Обезбедување континуирано функционирање и одржување на колекторскиот систем на Охридското Езеро	В	ТДСО	ТДСО	ЛСО, ЛСС	2013-2019		Број на денови кога колекторскиот систем не работи Количина на нетретирана вода испуштена во езерото
	4.5.3. Изградба на регионална депонија за комунален отпад надвор од границите на сливот на Охридското Езеро	В	ТДСО	ТДСО	МЖСПП, ЛСО, ЛСС, ЛСД	2014-2019		Изградена регионална депонија
	4.5.4. Собирање, селектирање, рециклирање и депонирање на отпадот од Охридскиот регион	Б	ТДСО	ТДСО	ЛСО, ЛСС, ЛСД	2013-2019	4.1.3	Количина на собран, селектиран, рециклиран и депониран отпад
	4.5.5. Враќање на реката Сатеска во старото течение (корито)	В	ТДСО	ТДСО	ВРМ, МТВ, МЖСПП, ЛСО, ЛСС	2015-2019		Реката Сатеска во старото корито
4.6. Да се подобри и изгради нова инфраструктура во урбаните средини	4.6.1. Подобрвање на квалитетот на постојната и изградба на нова инфраструктура во урбаните средини (патишта, паркинг простори, аеродром и друго)	В	ТДСО	ТДСО	МТВ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, ФП	2013-2019		Изградена инфраструктура
4.7. Да се подобри и изгради нова инфраструктура	4.7.1. Изработка на детална студија за постоечката и изградба на нова инфраструктура во руралните	Б	ТДСО	ТДСО	МТВ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, ФП	2014-2015		Изработена студија

⁷ Приоритизација: активноста да биде финализирана во рамките на 1 година (А), 3 години (Б), 6 години (В)

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 4: Да се придонесе во развојот на одржлива инфраструктура (Одржливи услуги)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁷	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
а во руралните средини	средини							
	4.7.2. Подобрување на квалитетот на постојната и изградба на нова инфраструктура во руралните средини	В	ТДСО	ТДСО		2013-2019	4.3.1	Изградена инфраструктура
4.8. Да се подобри и изгради нова пристапна и друга неопходна инфраструктура до природното и културното наследство на Охридскиот регион	4.8.1. Изградба на пристапна и неопходна инфраструктура до и околу заштитените природни и културни добра	В	ТДСО	ТДСО	МТВ, МК,МЖСПП, ,НПГ, УЗКН, ЛСО, ЛСС, ЛСД, ФП	2013-2019		Изградена инфраструктура

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 5: Да се придонесе кон Економски развој на Подрачјето на светско наследство преку искористување на потенцијалите врз база на принципот за одржлив развој (Користење на Подрачјето на светско наследство)								
МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритет и А, Б, В ⁸	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
5.4. Да се креира туристичка понуда на ПСН Охридски регион	5.4.1. Креирање на туристичка понуда за специфични целни групи на туристи базирана на исклучителните универзални вредности на природното и културното наследство на Охридскиот регион	Б	ТДСО	ТДСО	МЕСТ, ДАПТ, ФТУ, ХОТАМ, АТАМ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, АРТ	2013-2015	1.1.2	Видови на креирана туристичка понуда
	5.4.2. Идентификација на локалитети погодни за развој на еко-туризам	Б	ТДСО	ТДСО	МЕСТ, ДАПТ, ФТУ, ХОТАМ, АТАМ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, АРТ	2013-2015	1.1.2 5.1.1	Број на идентификувани локалитети
	5.4.3. Донесување на акционен план за одржлив туризам базиран на природното и културното наследство во Охридскиот регион	Б	ТДСО	ТДСО	МЕСТ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, ФТУ, ХОТАМ, АТАМ, и локални субјекти	2014-2015	1.1.2 5.1.1 5.1.2	Донесен Акционен План
	5.4.4. Донесување на акционен план за развој на традиционални занаети и формирање на центар на занаети	Б	ТДСО	ТДСО	МЕ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, НВО	2014-2015	1.1.2 5.1.1 5.1.2 5.1.3	Донесен Акционен План
	5.4.5. Анализа на влијанието и последиците од неконтролиран развој на туризмот и проценка на капацитетот на издржливост	Б	ТДСО	ТДСО	МЕСТ, МК, МЖСПП, ЛСО, ЛСС, ЛСД, ЗМО, НВО	2013-2014		Изработен аналитички извештај
5.5. Да се обезбеди туристичка промоција на ПСН Охридски регион	5.5.1. Професионализација и профилирање на туристичкиот кадар според потребите на туристичката индустрија за соодветна промоција на универзалните	В	ТДСО	ТДСО	МОН, ФТУ	2013-2019		Број на студенти/вработени со завршена специјализација

⁸ Приоритизација: активноста да биде финализирана во рамките на 1 година (А), 3 години (Б), 6 години (В)

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 5: Да се придонесе кон Економски развој на Подрачјето на светско наследство преку искористување на потенцијалите врз база на принципот за одржлив развој (Користење на Подрачјето на светско наследство)								
МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритет и А, Б, В ⁸	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
	вредности на природното и културното наследство на Охридскиот регион							
	5.5.2. Туристичка промоција преку активно учество на меѓународни саеми и берзи за туризам со цел привлекување на целни групи на туристи, особено во делот на афирмација на посебни видови на туризам (културен, рурален, еко-туризам, алтернативен и др.)	В	ТДСО	ТДСО	МЕСТ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, ДАПТ, ХОТАМ, АТАМ, АРТ	2013-2019	5.1.1	Број на посети на саемски настани Број на анимирани целни групи на туристи
	5.5.3. Подигање на јавната свест за статусот и значењето на светското природно и културно наследство на Охридскиот регион преку едукативни програми и изработка на стручни и промотивни публикации	Б	ТДСО	ТДСО	Сите субјекти	2013-2019	1.1.2	Број на едукативни програми/годишно Број на изработени стручни промотивни публикации/годишно
	5.5.4. Медиумска кампања и изработка на соодветен промотивен материјал за значењето на исклучителните универзални вредности на природното и културното наследство Охридскиот регион	Б	ТДСО	ТДСО	Сите субјекти	2013-2019		Вид и количина на изработен промотивен материјал/годишно Број на медиумски кампании/годишно
	5.5.5. Отварање на веб страна за промоција на природните и културните вредности на Охридскиот регион	А	ТДСО	ТДСО	Сите субјекти	2013-2014	5.1.1 1.1.2 5.2.2 5.2.3 5.2.4	Веб страната е активна
	5.5.6. Отварање на информативно-туристички	А	ТДСО	ТДСО	МТВ, МЕСТ, ЛСО, ЛСС,	2013-2014		Број на отворени информативно-

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 5: Да се придонесе кон Економски развој на Подрачјето на светско наследство преку искористување на потенцијалите врз база на принципот за одржлив развој (Користење на Подрачјето на светско наследство)								
МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритет и А, Б, В ⁸	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
	пунктови				ЛСД,			туристички пунктови
	5.5.7. Изработка на проекти за илуминација	В	ТДСО	ТДСО	МК, МЖСПП, УЗКН, МПЦ, ИВЗ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, ЗМО,	2013-2019		Број на реализирани проекти за илуминација
	5.5.8. Означување и уредување на патеки и видиковци до природните и културните добра и поставување на информативни табли	Б	ТДСО	ТДСО	МК, МЖСПП, МТВ, НПГ, УЗКН, ЗМО, ЛСО, ЛСС, ЛСД,	2013-2016		Должина на уредени означени патеки
5.6. Да се поддржи развојот на туристичката индустрија во ПСН Охридски регион	5.6.1. Креирање на асоцијации и партнерства на хотелиери, угостители, сопственици на сместувачки капацитети од мал обем, туристички агенции, тур оператори, занаетчи и др.	Б	ТДСО	ТДСО	МЕСТ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, ХОТАМ, АТАМ, БС, СКРМ, НВО	2014-2015	1.1.2	Криерана асоцијација
	5.6.2. Поддржување и поттикнување на развојот на мали и средни претпријатија како генератори за развој на локалната економија	В	ТДСО	ТДСО	МЕ, МФ, , БС, ЛСО, ЛСС, ЛСД	2013-2019		Број на поддржани мали и средни претпријатија/годишно
	5.6.3. Изноаѓање можности за стимулирање на туристичкиот сектор преку поволно кредитирање и поттикнување на приватно-јавно партнерство	В	ТДСО	ТДСО	МФ, МЕ, ЛСО, ЛСС, ЛСД, ХОТАМ, АТАМ	2013-2019		Број на реализирани јавно-приватни партнерства

ОПШТА ЦЕЛ Бр. 6: Да се зајакнат човечките ресурси на сите нивоа преку едукација на нови кадри и понатамошна едукација и специјализација на постоечките вработени (Зависи само од нас)

МЕРКА/ Специфична цел	Активности/ Проекти	Приоритети А, Б, В ⁹	Проценети трошоци/ потребни ресурси (ЕУР)	Обезбедени фондови	Одговорен за активноста	Временска рамка	Врска/ зависност од други активности	Индикатори за мониторинг
6.2. Да се зајакнат капацитетите на стејхолдерите одговорни за Подрачјето на светско наследство	6.2.1. Подигање на капацитетот на институциите и човечките ресурси	Б	ТДСО	ТДСО	МФ, МК, МЖСПП	2014-2016		Број на обуки/годишно Број на учесници на обуките/годишно
	6.2.2. Техничко и просторно осовременување на институциите надлежни за заштита и презентирање на природното наследство и на движното културно наследство	Б	ТДСО	ТДСО	МФ, МК, МЖСПП	2014-2016		Број на лаборатории и обучен кадар
	6.2.3. Подобрување на координацијата и соработката помеѓу централната и локална власт и останатите засегнати страни	Б	ТДСО	ТДСО	Надлежните министерства и локалните самоуправи во Охридскиот регион	2013-2016		Број на заеднички состаноци/годишно
	6.2.4. Зајакнување на инспекцискиот надзор – кадровско екипирање на одделението за инспекција на Управата за заштита на културното наследство во Охрид	Б	ТДСО	ТДСО	МФ, МК, УЗКН	2013-2015		Број на интервенции на инспекторите
	6.2.5. Зајакнување на инспекцискиот надзор и контрола на состојбата со природното наследство во Охридскиот регион	Б	ТДСО	ТДСО	МЖСПП	2013-2015		Број на интервенции на инспекторите

⁹ Приоритизација: активноста да биде финализирана во рамките на 1 година (А), 3 години (Б), 6 години (В)

12. ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА

12 Спроведување – Имплементација

Во овој дел од Планот се утврдуваат механизмите и ресурсите неопходни за негова успешна имплементација која што треба да обезбеди континуирана соработка на сите страни инволвирани во процесот, од кои се очекува да ги превземат своите одговорности и функции заради усогласување со целите на планот.

Постојат голем број на институции и поединци кои имаат потенцијал да дадат придонес во имплементацијата на планот, со посебен акцент на вклучувањето на локалната самоуправа.

12.1 Одговорност и администрација

За координирано извршување на активностите утврдени во Планот и вршење на надзор на неговата имплементација Владата на Република Македонија именува **Комисија за управување со природното и културното наследство во Охридскиот регион** како координативно и советодавно тело (во понатамошниот текст: Комисија).¹⁰

- Комисијата е составена од 21 член, именувани врз основа на заеднички предлог доставен од министерот за животна средина и просторно планирање и министерот за култура.

- Членовите на Комисијата се избираат и тоа:

- еден на предлог од Владата на Република Македонија;
- еден на предлог на министерот за животна средина и просторно планирање од редот на вработените во органот или од редот на истакнати научни работници од областа на заштита на природното наследство;
- еден на предлог на министерот за култура од редот на вработените во органот или од редот на истакнати научни работници од областа на заштита на културното наследство;
- еден на предлог на министерот за транспорт и врски од редот на вработените во Капетанијата на пристаништата во Охрид;
- еден на предлог на Управата за животна средина од редот на вработените во Управата кои работат на прашања на заштита на природното наследство;
- еден на предлог на Управата за заштита на културното наследство од редот на вработените во Управата кои работат на прашања на заштита на културното наследство во Охридскиот регион;
- еден на предлог на градоначалникот на општина Охрид;
- еден на предлог на градоначалникот на општина Струга;
- еден на предлог на градоначалникот на општина Дебрца
- еден на предлог на Јавната научната установа Хидробиолошки завод, Охрид;
- еден на предлог на Јавната установа Национален парк Галичица;
- еден преставник од ЈУ Институт за екологија и технологија – Струга;
- еден на предлог на Македонската Православна Црква;
- еден на предлог на Исламската верска заедница;
- еден преставник од туристичка асоцијација во Охридскиот регион;

---

¹⁰ Закон за управување со светското природно и културно наследство на Охридскиот регион

- еден престаивник од невладина организација која делува во заштитата на природното наследство од Охридскиот регион;
- еден престаивник од невладина организација која делува во заштита на културното наследство од Охридскиот регион;
- еден престаивник од Националната установа Завод и музеј – Охрид;
- еден престаивник од НУ Музеј “др Никола Незлобински” – Струга;
- еден престаивник од НУ Национален конзерваторски центар - Скопје, и
- еден престаивник од Националната комисија за УНЕСКО.

- На предлог на министерот за животна средина и просторно планирање и министерот за култура, на градоначалниците на општините Охрид, Струга и Дебрца, како членови на комисијата, можат да бидат предложени и престаивници од други научни, образовни и стручни установи кои делуваат во областа на заштита на природното и културното наследство во Охридскиот регион.

12.2 Финансирање и потребни средства

Активностите предложени во планот ќе се координираат и изршуваат од страна на разни субјекти согласно со нивните надлежности. Во најголем дел од активностите средствата ќе се обезбедат од буџетите на општините Охрид, Струга и Дебрца како и од буџетот на Р. Македонија. Средствата за предвидените активности алтернативно можат да бидат обезбедени и од средства стекнати со користење со природното и културното наследство во Охридскиот регион како и од други извори на финансирање - донации, грантови, кредити, подароци, легати и друго.

12.3 Мониторинг и ревизија на Планот за управување

Планот за управување со природното и културното наследство на Охридскиот регион се носи за период од 10 години.

Со оглед на тоа што визијата содржана во Планот долгорочно го предвидува управувањето со светското природно и културно наследство на Охридскиот регион, консеквентно и целите на планот се релевантни за подолг временски период.

Новите сознанија, измената на социо – економските околности можат да влијаат на промената на управувачките приоритети и да наложат превземање на дополнителни мерки од страна на инволвираните страни, особено со оглед на фактот дека приципот на управувањето е еволутивен и динамичен процес кој што не престанува со донесувањето на Планот за управувањето со природното и културното наследство на Охридскиот регион.

Во таа насока ревизијата на планот е потребно да се врши на секои 4 (четири) години.

Ревизијата на контактните зони по нивното детерминирање ќе се врши на 6 (шест) години.

Мониторингот и ревизијата на Планот и на контактните зони ја вршат Управата за животна средина и Управата за заштита на културно наследство кои што подготвуваат извештај на кој што мислење дава и Комисијата за управување со природното и културното наследство во Охридскиот регион.

13 ПРИЛОЗИ

13.1 ПРИЛОГ 1 - SWOT АНАЛИЗА

**ИНФРАСТРУКТУРА И ЗАШТИТА НА ЖИВОТНА СРЕДИНА
(СООБРАЌАЈНА И КОМУНАЛНА, УРБАНО И ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ)**

А. Јаки страни:	СТРАТЕШКИ ЦЕЛИ	ПРИОРИТЕТИ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Покриеност со водоснабдителна мрежа, ▪ Покриеност со електрична мрежа, ▪ Покриеност со Интернет безжична мрежа ▪ Покриеност со Мобилна Тел. Мрежа ▪ Поркиеност со телекомуникации, ▪ Постооење на колекторски систем и станица за прочистување на отпадните води, ▪ Постооењето на аеродромот, ▪ Постојна мрежа на локални и регионални и магистрални патишта, ▪ Царински терминали, ▪ Граничен премин, ▪ Постооење на систем за заштита на Охридско Езеро, ▪ Постооење на витални рурални населби, ▪ Близината на руралните подрачја до општинскиот центар (максимум 30 км) ▪ Релативно добрата инфраструктура до руралните населби. ▪ Изработен е и усвоен ГУП ▪ Шумата на Охридското кале ▪ Постојат кадровски потенцијали ▪ Богата Хидрографија (реки), ▪ Охридско Езеро, ▪ Поволна Клима (голем бр. на сончеви денови, ветрови, чист воздух) ▪ Поволна надморска височина, ▪ Богат биодиверзитет, ▪ Изобилство на ендемска флора и фауна, ▪ Еколошки чиста животна средина, ▪ Богат шумски фонд, ▪ Еколошки чиста почва, ▪ Изобилие со питка вода (еколошки чисти подземни води) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Регулација и рехабилитација на сливот на Грашница – Даљан, ▪ Регулација на природните водотеци, (суводолици), ▪ Изградба на иригационен систем за наводнување на Охридско поле ▪ Заштита и ревитализација на природните живеалишта (студенчишко блато), ▪ Довршување на канализационата инфраструктура во општината Охрид, во Трпејца, Подмоље, Љубаништа, Св. Наум...), ▪ Третман на отпадните води на населените места Трпејца со Љубаништа и Св. Наум, ▪ Секундарна атмосферска канализација, во урбаните населени места, ▪ Покривање на локалните водоводи со организирана служба, ▪ Покриеност на сите населени места со водоснабдителна мрежа со оптимален капацитет, ▪ Третман на индустриските отпадни води, ▪ Селекција и третман на цврстиот отпад на целата територија на општина Охрид ▪ Стратегија за управување со цврстиот отпад ▪ Отстранување на дивите депонии на целата територија на општината ▪ Санација и дислокација на депонијата Буково ▪ Селекција и третман на опасен отпад (медицински, хемиски....) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Регулација и рехабилитација на сливното подрачје на Охридското Езеро и заштита на природните живеалишта во близина на езерото. ▪ Довршување на канализациона и водоводна инфраструктура и соодветен третман на отпадните и атмосферски води на територијата на општина Охрид според светски стандарди ▪ Стратегија за управување со цврстиот отпад

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Постојење на систем за третман на отпадните води, ▪ НП Галичица, ▪ Хидробиолошки Завод, ▪ Завод за Здравствена заштита, ▪ Постои ЛЕАП, ▪ Извршен е ГИС мониторинг и формирана е база на податоци за Сливот Грашница и Даљан, ▪ Постојење на Информативни Пултови ▪ Стопирана ерозијата на земјиштето 		
Б. Слаби страни:		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Немање доволно финансиски средства за подобрување на водоводна и канализациона инфраструктура, ▪ Недовршена сепарирана канализациона мрежа во општина Охрид, ▪ Нереконструирани објекти во централното подрачје на градот (Библиотека, Хотел Палас.) ▪ Непостојење на обиколница за тешки товарни возила ▪ Недоволно одржување на постојната патна инфраструктура на граничните премини ▪ Недовршена изградба на фекална канализација (закана за Охридско Езеро) ▪ Непокриеност на селските населби со инженерии на Проаква во доменот на водоснабдувањето, ▪ Недоволна снабденост со вода на приградските и селските населби, ▪ Непокриеност на локалните водоводи со организирана служба, ▪ Регулатива за сепарација на отпадни материји, ▪ Непостојење на железница, ▪ Лоша патна инфраструктура према правците кои водат до граничните премини . ▪ Непостојење на градска marina, ▪ Лоша состојба со паркинг просторите, ▪ Непочитување на процедура при инфраструктурни зафати, 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Механизам за интегрирано управување и редовен мониторинг систем, ▪ Усвојување на локална регулатива за екологија, ▪ Воведување на комуналните услуги на целата територија на општина Охрид, ▪ Едукација на населението на општина Охрид ▪ Зголемување на бројот на уредени рекреативни и зелени површини во општината. ▪ Реконструкција на Објекти кои се наоѓаат во централното подрачје на градот. ▪ Промена на законската регулатива, за зголемување на ефикасноста во доменот на надлежностите на локалната самоуправа ▪ Заштита и Уредување на крајбрежниот појас на Охридското езеро во рамките на издржливоста на екосистемот, ▪ Имплементација на ГИС (Географски информативен систем), и МИС систем ▪ Заштита на животната средина од јонизирачки зрачења, ▪ Дефинирање на капацитетот за апсорпција, издржливост и квалитет (carrying capacity anayses), ▪ Ажурирана електронска база на податоци за 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Воспоставување механизам за ефикасно управување со инфраструктурата и интегрирана заштита и управување со животната средина, светското природно и културно наследство почитувајќи ги законските регулативи и обврските превземени со потпишување на договор со УНЕСКО.

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Неусогласеност на локалната и централната власт, ▪ Не е целосно пренесена имотната сопственост од државно на локално ниво, ▪ Преклопување на ингеренциите на општината со ингеренциите на министерство за Транспорт и врски и министерство за ЖСПП, ▪ Неажурно архивирана документација, ▪ Неусогласена документација со катастар, ▪ Недостаток од визија за урбано планирање, ▪ Честа промена на законската регулатива, ▪ Узурпација и деградација на просторот, ▪ Диви депонии на територија на општината, ▪ Ниска еколошка свест, ▪ Загадување на Охридското Езеро со цврст отпад, ▪ Селекција и третман на цврстиот отпад, ▪ Недоволна застапеност на паркови и зелени површини во урбана средина, ▪ Загадување на Охридското Езеро преку сливното подрачје Грашница, Даљан и Черава, ▪ Загадување на почвата со хемиски средства, ▪ Неконтролирано сечење на шумите, ▪ Диви депонии (шут, метал, органски материји), ▪ Непостоење на соодветна санитарна депонија и третман, ▪ Загадување на подземните води преку депонијата Буково и Р. Сушица, ▪ Надоволна техничка опременост на јавните комунални претпријатија, ▪ Недостаток од база на податоци за природни реткости и загадувачи, ▪ Неконтролиран урбан развој, ▪ Постоење на несоодветни септички јами, ▪ Недостаток на канти и контејнери, ▪ Недостаток на јавни тоалети. ▪ Недостаток од станици за третман на цврстиот отпад во критичните водотеци 	<p>природни вредности,</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Заштита на високите класи на земјоделско обработливо земјиште и урбанизација на ниските класи на земјиште, ▪ Примена и почитување на обврските ...УНЕСКО ▪ Доследно спроведување на законската регулатива <ul style="list-style-type: none"> ▪ Доизградба и осовременување на патната инфраструктура, ▪ Изградба на магистралниот пат Охрид – Св. Наум, ▪ Довршување на транспортниот центар ▪ Покривање на Охрид со железничка мрежа ▪ Изградба на градска marina ▪ Изградба на соодветна паркинг инфраструктура <ul style="list-style-type: none"> ▪ Изградба на ситем за централно затоплување на градот Охрид, ▪ Користење на алтернативни обновливи извори на енергија ▪ Осовременување на системот на улично осветлување, улици и градски влезови ▪ Одржување на постојна патна инфраструктура 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Доизградба и осовременување на сообраќајната инфраструктура ▪ Покривање на Охридскиот регион со Железничка инфраструктура ▪ ▪ Користење на алтернативни обновливи извори на енергија и изградба на ситем за централно затоплување на градот
---	---	--

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Непостоење на механизам за управување со Охридско езеро. 		
<p>В. Можности:</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Можност за приклучување на нови корисници на постоечкиот колекторски систем, ▪ Изградба на систем за централно затоплување на градот, ▪ Можност за воведување на железнички сообраќај ▪ Можност за користење на гасоводот, ▪ Промена на трансформатори со ПБЦ масла, ▪ Доизградба и осовременување на патна инфраструктура, ▪ Проширување на постојните патни инфраструктура ▪ Осовременување на патна сигнализација, ▪ Осовременување на системот на улично осветлување (заштеди на ел.енергија), ▪ Можности за осовременување на водоснабдителен систем (заштеди на ел.енергија), ▪ Алтернативни обновливи извори на енергија, ▪ Имплементација на ГИС (Географски информативен систем), ▪ Зонирање (дефинирање на индустриски стопански и туристички еко...зони) ▪ Имплементација на едношалтерски систем. ▪ Јакнење на капацитетот на Локалната Свест, ▪ Стратегија за управување со цврстиот отпад, ▪ Дислокација на депонијата Буково, ▪ Регулација на речните корита од сливот, ▪ Механизам за интегрирано управување и редовен мониторинг систем, ▪ Усвојување на локална регулатива за екологија, ▪ Селекција и третман на цврстиот отпад (еколошки депонии за производство на гас), ▪ Едукација на населението за селекција на 	<p>Да се искористи можноста со Изградените железнички патишта Скопје - Битола – Меџитлија да се продолжи</p> <p>Да се искористи Планираниот гасовод : Струмица – Кавадарци – Битола со продолжеток кон Р.Грција и преку Охрид и Струга до Р.Албаниа .</p>	

отпадот,		
Г. Закани:		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Политика на државата кон капитални инвестиции, ▪ Непочитување на законска регулатива. ▪ Неповолна економска состојба, ▪ Рестриктивен буџет, ▪ Несоодветна демографска политика, ▪ Државата управува со природните ресурси, ▪ Неконтролирана урбанизација, ▪ Ограничени ингеренции на локалната власт, ▪ Несоодветна законска регулатива ▪ Изградба и најава на одредени несоодветни објекти поради кои може да се изгуби статусот на УНЕСКО и можат му наштетат на биодиверзитетот. 	Донесување на закон против градење на несоодветни објекти во близина на Охридското Езеро	

КУЛТУРА, КУЛТУРНО - ИСТОРИСКО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВОТО

А. Јаки страни:	Што треба да направиме за да ги задржиме јаките страни	Приоритети
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Охрид е дел од светското природно и културно наследство под патронат на УНЕСКО, ▪ Постоене закон за прогласување на староградското јадро на Охрид за културно наследство од особено значење, ▪ Постои МП за управување со културно и природно наследство на охридскиот регион доставен на УНЕСКО, ▪ Подготвени заштитно – конзерваторски основи за стариот дел на градот, ▪ Културното наследство е значаен ресурс за развој на туризмот, ▪ Добра состојба на зачуваност и заштита на значајни споменици на култура, ▪ Постојни установи и институции од областа на културата (Завод и музеј – Охрид), ▪ Постојни високо образовани кадри, ▪ Богато културно-историско наследство, ▪ Традиционална архитектура, ▪ Традиционални занимања и занаети, ▪ Специфични традиционални верски, културни и фолклорни обичаи-мултикултурно богатство, ▪ Постоене на основни услови за развој на музичката култура, ▪ Историски центар на писменост, ▪ Традиционална кујна, ▪ Културни и верски манифестации, ▪ Постоене на огромен број на верски објекти, ▪ Климатски и природни услови, ▪ Богато природно наследство, ▪ Охридско Езеро, ▪ Постоене на музеј вода на Охридско Езеро ▪ Постоене на Хидробиолошки Завод надлежен за мониторинг на Охридското Езеро и неговите притоки, ▪ Национален Парк, ▪ Богат биодиверзитет и изобилство на ендемска 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Напори за зачувување на статусот град на УНЕСКО, ▪ Јакнење на институционалната и кадровска инфраструктура, ▪ Зачувување на вредностите на културно-историското наследство и природните богатства, 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Изградба и подобрување на инфраструктурните, техничките и кадровските капацитети,

флора и фауна		
Б. Слаби страни:	Што треба да направиме за слабите страни да ги претвориме во јаки страни	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Слаба техничка опременост на културните објекти, ▪ Недостаток од финансиски средства, ▪ Големи трошоци за тековно работење и одржување, ▪ Недефинираност на ингеренциите меѓу локалната самоуправа и централната власт во однос на управувањето со културното и природното богатство, ▪ Неорганизирана промоција на културното богатство и културните настани, ▪ Не постоење на аудио материјали и опрема кои туристите можат да ги изнајмат како туристички водичи, ▪ Нема анализа за искористеност на местото на културно наследство во туризмот во Охрид, ▪ Не постои практика за изготвување на МП со културно наследство, ▪ Постоење на културни споменици кои се запоставени, а имаат потенцијали, ▪ Непостоење на културен бренд, ▪ Недоволна музејска презентација и организирана сувенирска презентација, ▪ Замирање на традиционални културни вредности, ▪ Непостоење на повеќенаменска дворана, ▪ Отуѓено културно богатство од непроценлива вредност за Охрид, ▪ Непостоење на дефиниран капацитет на издржливост на еко-системот, ▪ Непостоење на интегрална заштита и управување со Охридското Езеро, ▪ Некомплетирана правна рамка која треба да произлезе од законот за управување со светското природно и културно наследство на Охрид, ▪ Незавршена денационализација на црковниот 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Подобрување на инфраструктурните и техничките капацитети, ▪ Локални институционални и граѓански иницијативи за пристап до средства од релевантни институции и потенцијални донатори и инвеститори, ▪ Оптимизирање на трошоците за тековно работење и одржување, ▪ Дефинирање и поделба на ингеренциите меѓу локалната самоуправа и централната власт во однос на управувањето со културното и природното богатство, ▪ Координација на институциите и културните активности, ▪ Засилена, координирана и зголемена промоција и презентација на културното и природното богатство и културните настани, ▪ Изградба на наменски репрезентативни објекти од областа на културата (повеќенаменска дворана, ..), ▪ Иницијатива за реституција на културното богатство, ▪ Дефинирање на капацитет на издржливост на еко-системот, ▪ Воспоставување на интегрална заштита и управување со Охридското Езеро, ▪ Довршување на денационализацијата на црковниот имот, 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Засилена, координирана и зголемена промоција и презентација на културното и природното богатство и културните настани,

ИМОТ.		
<p align="center">В. Можности:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Користење на културното и природното богатство за одржлив развој на туризам, ▪ Реализација на проекти,финансирани одмеѓународни фондови во делот на заштита на културното наследство и развој на туризмот, ▪ Изработка на план за интегрирана заштита на старото градско јадро на Охрид, ▪ Формирање на канцеларија за соработка со УНЕСКО, ▪ Дигитализирана база на податоци за културно и природно наследство, ▪ Поттикнување на кооперативност на јавниот, приватниот и граѓанскиот сектор од страна на ЛС, ▪ Оформување на координативно тело за промоција на Охрид, ▪ Координација на културните активности, ▪ Културните објекти да се користат за културни настани, ▪ Поставување на културно - информативни пунктови и сигнализација (Поставување на информативни табли, Подготовка на информативни материјали за поставување пунктови за природни богатства), ▪ Изградба на центар за словенска култура-писменост, ▪ Формирање на младински културен центар, ▪ Културно - информативни пунктови, ▪ Формирање на градски оркестар и камерен гудачки состав, ▪ Формирање на етно парк, ▪ Интегрална заштита на езерото 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Користење на културното и природното богатство за одржлив развој на туризам, ▪ Формирање на канцеларија за соработка со УНЕСКО, ▪ Дигитализирана база на податоци за културно и природно наследство, ▪ Поттикнување на кооперативност на јавниот, приватниот и граѓанскиот сектор од страна на ЛС, ▪ Оформување на координативно тело за промоција на Охрид, ▪ Поставување на културно - информативни пунктови и сигнализација ▪ Формирање на нови облици и институционални форми за зачувување и презентирање на природното и културното богатство (центар за словенска култура-писменост, младински културен центар, градски оркестар и камерен гудачки состав, етно парк, музеј на езерото...), 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Нови форми и активности за координиран и одржлив развој на културното и природното наследство,
<p align="center">Г. Закани:</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Законска регулатива, ▪ Неусогласеност на власта на локално и национално ниво. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Доследна примена на законската регулатива, ▪ Спроведување на дефинираната урбана политика, 	

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Успорен процес на транзиција и децентрализација, ▪ Нарушување на квалитетот на водотеци во Охридското Езеро и загадување на езерото. ▪ Новоградби во стар дел на градот кои ги променуваат карактеристиките на старото градско јадро, ▪ Неразвиени методи за прибирање податоци за туристи (бројки) мотивација за посета, ниво на задоволство од понуденото и друго, ▪ Одредби од законот за светско наследство во дел на интеграции и надлежности.		
---	--	--

<p>пунктови и сигнализација,</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Човечки ресурси и високообразован кадар, ▪ Постоенето на туристичките асоцијации – организиран пристап, ▪ Факултетот за туризам, ▪ Постоечката мотивација за позитивни промени во туризмот, ▪ Постоенето на услови за различни видови на туризам, (езерски, еколошки, ловен, рекреативен, селски, здравствен..), ▪ Постоечката сообраќајна, енергетска и комунална инфраструктура, ▪ Постоене на охридскиот аеродром, ▪ Спортски терени, ▪ Близината на туристичките пазари-Грција, Албанија, Србија, Црна Гора, Хрватска, Словенија, Бугарија..., ▪ Зголемен интерес за туристички посети од земјите од југоисточна Европа, ▪ Формиран е сектор за ЛЕР и туризам, ▪ Постоене на стратегија за одржлив развој, ▪ Државни субвенции во туризмот за организирани странски туристички групи. 	<p>информации (пунктови и сигнализација),</p> <ul style="list-style-type: none"> • Подобрување на транспортни и комуникациски врски и искористување на аеродромот, • Поволни кредитни линии за стимулирање на приватниот туристички сектор, • Заштита на природната средина и природните ресурси, • Гарантен и кредитен револвинг фонд за подигнување на квалитетот во туризмот, • Активна и динамична промоција и презентација пред странскиот туристички пазар, • Користење на кандидатскиот статус на Р Македонија, за привлекување на инвестиции и користење на европските фондови, • Фонд за реновирање на селски капацитети, • Развој на туризам во рурални области, • Развивање на алтернативен туризам, • Развој на зимски туризам, • Зачувување на чистата животна средина. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Подигање на капацитетот на секторот за ЛЕР и туризам, ▪ Искористување на човековите ресурси од областа на туризмот, и нивно усовршување и професионализација во туристичкото работење, 	
<p>Б. Слаби страни:</p>	<p>Што треба да направиме за слабите страни да ги претвориме во јаки страни</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Недодефиниран капацитет за абсорпција, издржливост и квалитет на туристичките капацитети и услуги, ▪ Концентрација на туристички посети во една кратка туристичка сезона (летен период), ▪ Непостоене на локален туроператор и локална туристичка асоцијација, ▪ Лоша патна и не постоење на железничка станица, ▪ Недостаток на опрема која на туристите би им обезбедила повисок комфор (јавни тоалети), 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Оформување на модел за следење на реалните актуелности во туризмот, ▪ Спроведување на законот за туризам, угостителство и привремен престој на гости, ▪ Оформување на функционални национални и локални структури за туризам, ▪ Формирање на министерство за туризам, ▪ Организираност и координираност на туристичкиот сектор, ▪ Доследно и квалитетно спроведување на развојните планови и програми во туризмот, ▪ Професионализација и профилирање на 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Институционално јакнење и развој на човечки ресурси,

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Немање на реални податоци за туристичките капацитети, ▪ Нееднакво развиена туристичка инфраструктура во сите делови на општината, ▪ Неспроведување на законот за туризам, угостителство и привремен престој на гости, ▪ Непостоење на функционални национални и локални структури за туризам, ▪ Непостоење на министерство за туризам, ▪ Немање национална стратегија за одржлив развој на туризам, ▪ Неорганизиран, сегментиран и некоординиран маркетинг, ▪ Недоволна организираност и координираност на туристичкиот сектор, ▪ Споро спроведување на развојните планови и програми во туризмот, ▪ Недоволно профилиран кадар за туристичко работење, ▪ Недоволно инвестирање во развој на кадри во туризмот, ▪ Недостаток од туристички информативни пунктови и сигнализација, ▪ Неискористеност на Охридскиот аеродром, ▪ Неквалитетната патна поврзаност со регионите во соседните држави, ▪ Мали ингеренции на ЛС, ▪ Дисконтинуитет во соработката помеѓу МСП, ЛС, национални и странски институции, агенции и фирми, ▪ Некоординирана размена на информации помеѓу јавен, бизнис и граѓански сектор, ▪ Неусогласеност на градежните зафати и мерки на ЛС со почетокот на туристичката сезона, ▪ Недоволна осознаеност на јавен, бизнис и граѓански сектор за важноста на автентичноста на културното и природно наследство, 	<p>туристичкиот кадар,</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Зголемена соработка помеѓу МСП, ЛС, национални и странски институции, агенции и фирми, ▪ Зголемување на ингеренциите на ЛС, ▪ Координирана размена на информации помеѓу јавен, бизнис и граѓански сектор, ▪ Информативен систем за управување со туризмот, ▪ Профилирање и професионализација на туристичките работници, ▪ Искористување на реформите во ЛС и користење на нивните бенефиции за развој на туризмот, ▪ Воспоставување на меѓуопштинска и регионална соработка во областа на туризмот, 	
--	---	--

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Немање на поволни кредитни линии за стимулирање на приватниот туристички сектор, ▪ Недоволна медиумска поддршка за позитивните примери, идеи и иницијативи за развој на туризмот, ▪ Недоволно развиен информатички систем, ▪ Недоволна заштита на животната средина, ▪ Недоволно искористени природни ресурси, ▪ 		
В. Можности:		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Брендирање на Охрид, ▪ Дефинирање и селекција на туристички производ, ▪ Обуки и тренинзи за туристичките работници, ▪ Медиумскиот простор за промоција на Охрид, ▪ Зајакнување на капацитетите во локалната самоуправа, ▪ Иницијативи и мерки во надлежност на ЛС за поттикнување на развојот на туризмот, ▪ Позитивни мерки на ЛС (даночни и други), ▪ Гарантен и кредитен револвинг фонд за подигнување на квалитетот во туризмот, ▪ Воспоставување на меѓуопштинска и регионална соработка во областа на туризмот, ▪ Заеднички настап на саеми и промоции, ▪ Кандидатскиот статус за влез во ЕУ, ▪ Вклучување во програмите за развој на Европската Унија, ▪ Државните фондови, меѓународни институции, агенции и донатори, ▪ Фонд за реновирање на селски капацитети, ▪ Развој на туризам во рурални области, ▪ Зголемен интерес за алтернативен туризам, ▪ Развој на зимски туризам, ▪ Продолжување на туристичката сезона со нудење на нови содржини и производи, 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Брендирање на Охрид, ▪ Зачувување на статусот на Охрид - град на УНЕСКО, 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Брендирање на Охрид како туристичка дестинација,

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Дединирање на туристичка понуда во руралните населби, ▪ Поволност на Охридскиот регион, ▪ Поволност на Охридскиот аеродром за low-cost авио превозници, ▪ Специјализирано обучување на постојаните туристички водичи, ▪ Формирање на спортски авиоклуб. 		
Г. Закани:		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Законодавство ▪ Спор процес на децентрализација ▪ Неповолна кредитна политика, ▪ Општата економска состојба, ▪ Визниот режим со членките на ЕУ, ▪ Високи цени на авио-превозот, ▪ Загадувањето на животната средина, ▪ Недоволно средства за маркетинг на туризмот, ▪ Стратешка определба на Владата РМ во однос на процесот на целосната централизација на власта на национално и локално ниво. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Доследно спроведување на законодавството, ▪ Намалување на сивата економија, корупцијата и лошата економска состојба, ▪ Либерализација на визниот режим со земјите-членки на ЕУ, 	

13.2 ПРИЛОГ 2: Визија за град ОХРИД

Vision for city of Ohrid

The World Heritage of the city of Ohrid, with the awareness of the value of the natural and cultural heritage it possesses, will build its prosperity based on contemplated management policy, in a way that will satisfy the needs of the present generations, and with the aim to pass it on to the future generations with all its beauty, diversity and authenticity.

The development of city of Ohrid should be based on balanced and harmonized relations between the cultural and natural heritage and the new contents on the areas of the land and lake, and the social needs, economic activities in the cultural and natural surrounding

The city of the World heritage will be an attractive destination for development of the cultural tourism because with the broad consensus of all participants special care would be taken for all the cultural monuments through conservation, restoration, sanation and revitalization of the sacral and the profane objects, the medieval ramparts in Ohrid and other establishments, the architectural ensembles in the old city nucleus of Ohrid as well as the objects that are left as constructional heritage in the rural settlements.

The city of Ohrid will be world class tourist destination, infrastructure and environmental governed municipality with sustainable natural and cultural heritage and the tourism will be leading economy branch.

Ohrid will be a desirable place to live and work in, whose residents by active participation will make the city to be bearer of its own and regional development with increased number of investments, increased employment and high living standards.

OHRID THE CITY WHERE THE CULTURAL EMBRACE THE NATURAL HERITAGE